

teológia

A TARTALOMBÓL

AZ EUKARISZTIKUS ÉS A LITURGIKUS KÖZÖSSÉG

Közösség és vallásosság — Eukarisztia és vallásos közösség — Emlékezet és példázat — A zsolozsma, mint a közösség imája — A liturgikus és eukarisztikus megújulás kezdete hazánkban — Felelős liturgikus közösség — A liturgikus megújulásról — A szeretet közösségében — Hitünk titka — Jézus asztalánál — Keresztségi beszélgetés — A liturgia közösségi dimenziója — Felkészítés az eukarisztiára — Unneplésünk — Közös családi ima

Huszonöt éve halt meg Teilhard de Chardin

Betz, Otto — Fülöp Béla — Gál Ferenc — György Attila — Kardos József — Kozma Imre — Mustos Péter — Nyíri Tamás — Rajz Mihály — Ratzingen, Joseph — Rezek Róman — Sólymos Szilveszter — Sulvok Elemer — Széll Margit — Sziberth Mária — Szunyogh Xavér Ferenc — Tomka Ferenc írása

XIV. évf. 1980. I. sz.

Teológia

NEGYEDÉVI FOLYÓIRAT

XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1980. MÁRCIUS

TANULMÁNYOK

NYIRI TAMÁS: Közösség és vallásosság	— — — — —	2
GÁL FERENC: Eukarisztika és egyházi közösség	— — — — —	7
SULYOK ELEMÉR: Emlékezet és példázat	— — — — —	12
SÓLYMOS SZILVESZTER: A megújított zsolozsma mint az egyház közösségi imája	— — — — —	16

A TEOLÓGIA BESZÉLGETÉSE

SZUNYOGH XAVÉR FERENC bencés tanárral és RAJZ MIHÁLY plébánossal. A liturgikus és eukarisztikus megújulás kezdete hazánkban (Sz. M.)	—	20
---	---	----

TÁVLATOK

Felelős liturgikus közösség (Sz. M.)	— — — — —	27
--------------------------------------	-----------	----

KÖRKÉP

Huszonöt éve halt meg Teilhard de Chardin (Rezek Román)	— — —	31
A liturgikus megújulásról (Ratzinger Joseph)	— — — — —	39
A szeretet közösségében (Széll Margit)	— — — — —	41
Hitünk szent titka (Sziberth Mária)	— — — — —	45

TEOLÓGIAI-LELKIPÁSZTORI KÉRDÉSEK

Együtt Jézus asztalánál (György Attila)	— — — — —	48
A hitről való beszélgetés – keresztségi beszélgetés (Tomka Ferenc)	— —	50
A liturgia közösségi dimenziója (Fülöp Béla)	— — — — —	52
Felkészítés az eukarisztia vételére (Kardos József)	— — — — —	55
Utat keresünk (Mustos Péter)	— — — — —	58
Ünneplésünk (Kozma Imre)	— — — — —	60
Időszerű-e még a közös családi ima? (Betz Otto)	— — — — —	62

„Az Úr testének és vére-
nek tápláléka kapcsolja
össze az egész testvéri
közösséget”

Antiochiai Szent Ignác

Számunk, bár az eukarisztiáról és a liturgiáról szóló írásokat gyűjt egybe, mégis eklézsiológiai alapozású, illetőleg kitekintésű. Az egyház ugyanis akkor válik „láthatóvá”, „megragadhatóvá”, amikor a hívők kisebb vagy nagyobb közössége liturgiára, kiváltképp az eukarisztia megünneplésére gyűlik egybe. Minden olyan emberi, testvéri szeretetközösség, amely a liturgikus ünneplés során, az Úr asztala körül formálódik, — egyszersmind egyházi közösség. Ezért mondhatjuk, hogy az eukarisztiának, a liturgiának közösségteremtő ereje, egyházi közösséget formáló, éltető ereje van. A krisztushívők közössége ünnepli meg az Úr vacsorájának misztériumát, és ez a kisebb vagy nagyobb hívőereg épp azzal válik „közösséggé”, hogy Krisztus hívását követve gyülekezik az Ő asztala köré, hogy ott „az Úr testének és vérenek tápláléka kapcsolja össze az egész testvéri közösséget” (Antiochiai Szent Ignác). Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás nyomán tanítja a 2. Vatikáni zsinat, hogy „a püspök szent szol-

gálatához kapcsolódó bármelyik oltárközösség jelképe annak, ami nélkül nincs üdvösség: a szeretetnek és a titokzatos test egységének” (Lumen gentium 26.). „Ezekben a közösségekben, jóllehet gyakran kicsinyek, szegények és szétszórtságban élnek, — jelen van Krisztus, az ő ereje kapcsolja össze így az egyházat” (uo. N. Szent Leó nyomán).

Mindenütt, ahol az embereknek a kegyelem által egybehívott eukarisztikus vagy általában liturgikus közösségével találkozunk, elmondhatjuk, hogy ott „eseményszerűen”, „élményszerűen” jelen van Krisztus és az Őhozzá tartozók egész közössége. Epp ezért a legintenzívebb egyházélmény — ehhez aligha férhet kétség, mivel ilyenkor mindig a Fő, Krisztus által egybegyűjtött tagok közösségével találkozhatunk — az eukarisztikus ünneplésben tapasztalható meg. Az eukarisztikus közösségben lesz Krisztusnak és az Őhozzá tartozóknak egysége láthatóvá, mintegy külsőleg is „megragadhatóvá”.

A liturgia végzése, az eukarisztia ünneplése nemcsak az egyházban történik, hanem az adott eseményben mindig az egyház lesz egyszersmind élményszerűvé: ott és akkor „megéljük” az egyházat. A liturgiában, kiváltképp pedig Krisztus asztalánál mindig „megéljük”, hogy mi a krisztushívők közössége, Krisztus egyháza vagyunk. Ezért nevezi már a Szentírás is az egyes helyi közösségeket, ahol a „memoria Domini”-t, az Úr emlékeztetét ünneplik, — ekléziának ugyanúgy, ahogy a földkerekségen szétszórt krisztushívők közössége is — eklézia, egyház. Nem csupán azt valljuk, hogy Krisztus azért adta saját testét és véré, hogy őbenne egygyé, „egyházzá” legyünk, hanem helyesen fogalmazunk, ha ezt mondjuk: egyház csakis úgy létezhet, hogy van „vinculum caritatis”, van eukarisztia, van a híveket az adott helyen, de egyszersmind az egész földön is egybegyűjtő eukarisztikus ünneplés. Az egyház csakis azért válhat a krisztushívők „nagyközösségévé”, nagy egységgé, mivel a „kis egységek”, az eukarisztikus kis közösségek alakítják-gyarapítják azzá.

Jelen számunkban közzétett írások — különféle szempontokat kiemelve, kifejezetten vagy bennfoglaltan — arra kívánnak rámutatni, hogy az eukarisztiának, a keresztény kultusznak, liturgiának közösségformáló, közösséget létrehozó ereje és jelentősége van. Nem azért, mert a „szertartásokat” közösen végezzük — ez már csak következmény —, hanem mivel a benne hívőket maga Krisztus gyűjti egybe közös imára, közös ünneplésre, közös emlékezésre. Krisztus nevében gyűlünk össze és az Ő erejében, Őbenne válunk élő közösséggé.

Sz. A.

TANULMÁNYOK

Nyíri Tamás

KÖZÖSSÉG ÉS VALLÁSOSSÁG

Az eukarisztia Jézus „szeretetének legnagyobb jele”, amit „övéinek” adott, „akiket szeretett és a világban hagyott” (Jn 13,1). Ebből érthető, hogy Jézus utolsó vacsorájának ünneplése az egyház egységének exhibitív jele: kinyilvánítja és ezáltal létre is hozza az egyház közösségét. E. Schillebeeckx szerint „az egyház elsősorban helyi közösség, ahol a püspökök vezetésével és a papság közreműködésével ünneplik az eukarisztiát”. Hasonlóképpen vélekedik Cserhádi J.: „az egyház a Krisztusban és Krisztus által egybehívottak látható közössége és egysége”. Senki nem vitatja, hogy a kereszteni hit öntudatra ébredése, leglényegesebb vallásos átélése helyileg ünneplhető csak, viszonylag kis számú résztvevővel, akik egybeforrtan celebrálják az eukarisztikus lakomát. H. Schürmann azt állítja, hogy a korintusi egyházban házanként gyűltek össze a hívek, s harmincan-negyvenen alkottak egy-egy eukarisztikus közösséget. Árpád-kori templomainkban sem igen férhettek el sokkal többen. Napjainkban mindenki tudatában van már annak, szinte felesleges hangsúlyoznunk, hogy az eukarisztia nem magánjátatosság, hanem a közösség ünnepe. Nem látszik azonban feleslegesnek az ugyancsak közismertnek tűnő, unos-untalan használt közösség pontos értelmének a felderítése.

Mit jelent a közösség szó? Milyen fogalmat takar? Mi az oka annak, hogy az utóbbi időkben oly sokszor beszélünk és hallunk a közösségről? Hogy szinte a szemünk láttára jelennek meg a világban különféle közösségi mozgalmak? Miért igénylik az emberek a közösséget, és mik a veszélyei ennek a mozgalomnak? Hogyan válaszoljon rájuk az egyház? Mi volna az egyházak feladata a közösségekkel kapcsolatban? Ilyen és hasonló kérdésekre keresem a választ, mégpedig nem teológiai, hanem mindenekelőtt filozófiai szempontból.

A közösség meghatározása

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a közösség „közös élet- vagy munkaviszonyok között élő, illetőleg közös eszmék, célok által egyesített emberek csoportja”. Ebből a név szerinti meghatározásból nem érződik ki a fogalomban rejlő belső feszültség. A századfordulón élő Fr. Tönnies vezette be a szociológiába a közösség (Gemeinschaft) és a társadalom (Gesellschaft) megkülönböztetését. A neves szociológus szerint a közösség „tartós és igazi együttélés”, a társadalom pedig „átmeneti és látszólagos” kapcsolat. A közösség „ősi, a társadalom új, mind valóságként, mind kifejezésként”. Ebből a megkülönböztetésből alakult ki később M. Scheler társadalmi eszménye, a „szeretetközösség”, az „intimcsoport” vagy „kiscsoport” fogalma, mely erőteljesen hatott a personalista társadalomfilozófusokra. A körükben uralkodó felfogás szerint a „társadalom” a „nyilvánosság” szinonimája, s ez állandóan elutasítja magától az egyént. A „közösség” viszont azonos jelentésű a „személyes összetartozás”-sal, a közösség „elszakíthatatlan” kapcsolat, amelyben önmagára ébred a személy, felismeri tulajdon értékét és méltóságát. M. Weber nagyon gyümölcsözően használja e fogalmi megkülönböztetést, ugyanakkor elhatárolódik a közösség „mitologizálásától”, a társadalommal való éles szembeállításától. H. Plessner külön tanulmányt szentelt 1924-ben a közösség ideológiájában rejlő buktatók leleplezésére, de csak a második világháború végén és után vált általánosan elfogadottá nézete, kiváltképpen a francia personalisták, E. Mounier, J. Lacroix és mások gondolkodásában, akik az ember közösségi létét nem állították mereven szembe társadalmi létével.

R. Nisbet a következőképpen határozza meg a közösséget: olyan emberi kapcsolat, melyet nagyfokú személyes bizalom, erkölcsi elkötelezettség, szociális összetartás és időbeli állandóság jellemez. A közösség az emberről mint egészről alkotott felfogáson nyugszik és nem az embernek a társadalomban betöltött különféle szerepeire épül. A közösség pszichológiai ereje oly motivációs szintekből táplálkozik, melyek mélyebbek az akarat elhatározásánál vagy az érdeklődésnél. Kiteljesedését pedig akkor éri el, ha eltűnik az individuális akarat,

ami nem képzelhető el a konvencionális, értelmi belátáson alapuló egyesületekben. Az érzelem és gondolkodás, a hagyomány és elkötelezettség, a valahová tartozás és akarati elhatározás összjátéka alkot közösséget, mely természetesen sokféle jellegű; etnikai, helyi, vallási stb. lehet. A közösség történelmi és szimbolikus archetipusa a család: az igazi közösség csaknem valamennyi formájában a családi némenklatúra az uralkodó. A közösség összetartó erejét rendkívüli mértékben növelik a közösségen kívüli kapcsolatok — mint például a versengés, a konfliktusok, különféle társadalmi csapdák — valóságos vagy elképzelt ellentéte. Ezeknek az ellentéteknek viszonylagos személytelensége és névtelensége kidomborítja a közösségen belüli szoros személyes kapcsolatokat.

A. Greeley úgy véli, hogy a fenti meghatározás inkább a közösségek régebbi megjelenési formáira vonatkozik. Napjainkban — mondja — a közösség kategóriáját egészen új vonás, a „meghittség” (intimacy), az emberek közötti bizalmas, közvetlen, szívélyes viszony jellemzi. Nem elégséges tehát, hogy valaki „magafélékkel” kerül összekötésbe, hanem legalább ennyire lényeges, hogy bizalmasság, meghittség hassa át ezt a viszonyt. Az igazi közösséget oly mértékű bizalom jellemzi, hogy azok az álarok és védekező mechanizmusok, melyek különben egyáltalán lehetővé teszik a köznapi emberi kapcsolatokat, egybeesnek a csoportban uralkodó személytelenséggel, ennél fogva a csoport tagjai fenntartás nélkül, egész énükkel fűződnek egymáshoz. Az előző definíció alapján a közösség archetipusa a család, az újabb közösségi mozgalmakban pedig a férfi és a nő házassági kapcsolata lesz az implicit vagy explicit csoportmodell — ott is, ahol szó sincs semmiféle szexuális szabadosságról.

A közösség iránti igény

A közösség iránti igényt általában a modern ipari társadalom kialakulásával, illetve az ebben a társadalomban jelentkező elmagányosodással szökták magyarázni. Az ember ipso facto tartozik rokonaihoz, szomszédaihoz, hittestvéreihez, mégpedig nemcsak gyakorlati szükségszerűségből, nemcsak a közös érdek vagy a vállalt kötelezettség miatt, hanem azért, mert valami felmérhetetlen és abszolút jelentést és értelmet tulajdonít ezeknek a szálaknak. A modern társadalomban elidegenült ember éppen ezeket a szálakat és kötelekeket keresi hídba.

A. Greeley vitatja ezt az elméletet és azt mondja, hogy az új közösségi szellem felébredése nem a régi közösségek összeomlásának tulajdonítható. Arra hivatkozik, hogy a régi parasztfalvakban, ahol még érintetlen volt az ősi életforma, nemigen virágzott közösségi szellem, nyoma sem volt a bizalomnak és meghittségnek. Ehelyett volt erőteljes társadalmi konszenzus; társadalmi támogatás és ellenőrzés. Az „új közösségre” jellemző meghitt, bensőséges kapcsolatoknak azonban még nyomát sem lehetett találni. A parasztfalu nem volt nyílt, egyes és bizalmas közösség; lakói zárkóztak, gyanakvók, merevek és szigorúak voltak. Nagyjából olyanok, amilyeneknek Galgóczi E. rajzolja meg őket írásaiban. Az iparosított városok társadalmában pedig nem kevesebb a meghitt, személyes összetartozás, mint bármikor a múltban, sőt feltehetően jóval több, mint valaha is volt. Nagyon sok szől amellett, hogy napjainkban lényegesen több meghitt barátság alakul ki, mint régebben, s a barátok között nyíltabb és őszintébb a légkör, mint annak előtte. Lehet, hogy az emberi kapcsolatokban ma több a személytelen vonás, de ugyanakkor több a bizalmas, meghitt, bensőséges viszony is. A látszólagos ellentmondást az oldja meg, hogy az utóbbi időkben hihetetlen mértékben megsaporodott az emberek közti kapcsolatok száma.

Ha ez igaz — márpedig aligha vonható kétségbe A. Greeley megállapítása a régi falvakról —, akkor az elmagányosodás helyett még más okai is vannak a napjainkban jelentkező közösségi igénynek.

Az egyik ilyen ok az, hogy a ma élőknek számottevően kevesebb időt kell létfenntartásukra fordítani, mint a régebbieknél. Amíg az ember legfőbb gondja a következő étkezés előteremtése, addig egyáltalán nem érinti, hogy ki szereti és ki nem, hogy ő maga „tartozik-e valahová” vagy sem. A növekvő jóléttel úgy jár együtt a meghittsége való vágyódás, mint Arisztotelész szerint a filozofálás igénye: „A tudásnak ez a fajtája ugyanis akkor kezdődött, amikor már az élet kényelmére és élvezetére szükséges dolgok csaknem mind megvoltak.” (Metafizika 982b) A jólét sokkal több embernek nyújt módot arra, hogy a testi létét fenntartó kenyéren kívül még valami más után is nézzen.

Azt állítja továbbá A. Greeley, hogy a modern pszichológia és a personalista filozófia oly fogalmi készlettel ajándékozta meg az embereket, amelynek a segítségével már megfogalmazhatják, szóvá tehetik a tartós, szoros viszony iránti igényüket. Az emberek közti kapcsolatok a mai világban egyáltalán nem sivárabbak, mint régebben voltak: nem a kapcsolatok szürkültek el, hanem igényeink növekedtek meg — még tartalmasabb, mélyebb, érzel-

mekben gazdagabb emberi találkozásokra. A legjobb példa (és bizonyíték) erre a házasság mai szemlélete. A falusi társadalomban elegendő indítást adott a házassági kötelék megteremtése, illetve fönntartására a családi vagyon megőrzése, a család fennmaradása, a mindennapi tennivaló a ház körül és a földeken, s a szexuális igény minimális kielégítése. Természetesen előfordult, hogy a hitvesek igazán szerették egymást, a romantikus szerelem extázisáról azonban még csak nem is álmodtak. A mai emberek mást várnak a házasságtól, nevezetesen azt, hogy az élet alapvető kieljesedését nyújtsa, függetlenül az összes többi szereptől, amit valaki a társadalomban betölt. Nő és férfi sokkal meghittebb, sokkal bensőségebb, bizalmasabb viszonyban élhet együtt ma, mint amire a régebbi korok házasságában egyáltalán mód nyílt. A kifinomultabb lelki képességekkel és nagyobb lehetőségekkel együtt azonban az elvárások is megnövekedtek. S ez nemcsak a mai házasságok megoldására váró kérdése, hanem az összes emberi kapcsolatoké. A kölcsönös személyes viszony nem romlott, hanem javult a műlthoz képest. Ugyanakkor nagymértékben fokozódott bennünk a személyes kapcsolatokra irányuló lelki igény kielégítésének a vágya, nagyobb mértékben, mint ahogy kapcsolataink valóságos minősége jobbá vált. Nem társas viszonyban nyújtanak ma kevesebbet, hanem mi várunk tőlük sokkal többet, mint azelőtt.

A *harmadik ok* a szabadság és mobilitás növekedésében rejlik. Régebben úgyszólván senki sem választhatta meg, hogy milyen csoporthoz tartozzék. Napjainkban viszont számtalan alkalom nyílik a primér csoportok közti választásra. Nem kétséges, hogy a szabadságot tekintve a választás lehetősége fejlődést jelent, ugyanakkor újabb kötelességet is. Ha valaki abban a helyzetben van, hogy választhat, akkor nehezen háríthatja át a *felelősséget* másra. Ilyenformán egészen explicit külsőt ölt, s alkalmasint nyomasztó súllyal nehezedik az emberre a kérdés, hogy hová tartozzék, melyik csoportot válassza. A választás kötelességévé válik, a döntés egész súlyával nehezedik rá és megterheli felelősséggel. A mai ember — elődeivel ellentétben — nem tartozik végzetserűen valamilyen csoporthoz. Ezért lesz egyre fontosabb a hovatartozandóság keresése, és egyre nyomasztóbb is azok számára, akik híjával vannak az egészséges önbizalomnak és önértékelésnek.

A szabad választás lehetőségén, a jólét növekedésén és az elvárások forradalmán kívül még egy *negyedik tényezőt* is meg kell említenünk, mégpedig a vallásos ember helyzetét a mai világban.

Különbéle szociológiai felmérések tanúsítják — hazánkban is —, hogy a szekularizáció csak részben érte el „célját”. A világ nagykorúsodásának és önállóságának egyik legjelentősebb következménye, hogy a vallás, a vallásos élet napjainkban sehol sem élvezi a társadalom általános támogatását — legalábbis nem a fejlettebb és iparosodottabb országokban. Ezekben az országokban, hazánkban is, többé már nem magától értendő a vallásosság, a közvélemény nem kívánja meg senkitől, hogy hívő legyen és nem ellenőriz senkit sem, hogy „gyakorolja-e” vallását, vagy nem. Ugyanakkor a leginkább szekularizálódott társadalmakban is fennmaradt, sőt bizonyos mértékben újra felébredt a vallásos igény. Egyszerűen téves és semmivel sem alátámasztott vélemény, hogy ezekben a társadalmakban magától elhal a vallás. Hazai vizsgálatok szerint társadalmunkban körülbelül az össznépeség fele mondja magát vallásosnak, véleményem szerint azonban — bár ezt itt nem áll módomban bizonyítani — azoknak a száma, akikben valamilyen formában jelentkezik a vallásos igény, akik tehát ténylegesen vallásosak, jóval nagyobb, mint akik vallásosnak mondják magukat. Budapesten 1972-ben a felnőtt népesség egyharmada (34%) mondta magát vallásosnak, 1978-ban pedig legalább 44%-a. E két előzménynek, egyrészt tehát annak, hogy a társadalom nem támogatja a vallásosságot, másrészt pedig annak, hogy a vallásosság ennek ellenére élő, eleven jelenség, logikus következménye a közösségi igény növekedése. Hiszen a szekularizált társadalomban csak az tudja megőrizni hitét, aki szoros és bensőséges kapcsolatot tart fenn hozzá hasonlóan gondolkozó emberekkel. Nem utasítható el azonban eleve a jelenség másik oldalról való megközelítésének lehetősége sem. Nem elképzelhetetlen, hogy a közösségi igény növekedése ébreszti fel a vallásos igényt egyre több emberben,

Előnyök és hátrányok

De mit értsünk ezen? Miféle kapcsolatban van az új közösségi mozgalom a vallásossággal? A meghitt és bizalmas emberi viszonyok keresése automatikusan vált ki vallásos reakciókat, mégpedig szinte elkerülhetetlenül, mert az igazi közösség azt érinti, ami a legmélyebb az emberben: személyiségének a velejét, énjének legbensejét, azt a határt, amely a transzcendenciától választja el és így hozzá is köti. A közösség keresése — először talán csak implicit formában, később azonban kifejtett módon is — valamiféle *közös hit* keresésére irányul. Mindaddig, amíg az emberekben él az igény, hogy a perszonalizmus elvei szerint alakítsák újjá világukat, az egyik legfontosabb kérdés a vallási kérdés marad. Ha pedig

a közösségi mozgalom nem visszatérés a múlthoz, hanem teljesen új jelenség kezdete az emberi történelemben — amint A. Greeley véli —, akkor új vallási fejlődés szemtanúi vagyunk.

Az emberek egyre növekvő számban keresik azokat a vallási perspektívákat, melyek elég erősek ahhoz, hogy felülkerekedjenek metafizikai magányukon, az újból jelentkező félelmeken s a lélek mélyéről feltörő megdöbbentő szenvedélyeken, melyeket nemritkán éppen az együvé tartozás szabadít fel. Az igazi közösségben ugyanis mérhetetlen lelki erők jutnak a felszínre. Őnmagukban semlegesek, pozitívák vagy negatívák, alkotnak vagy rombolnak. Mindenesetre ősi emberi ösztönök, melyeket rendszerint féken tartanak a társadalmi együttélés védekező mechanizmusai. Az egymás iránti nyíltság, lemondás a védekezésről s a másik távotartásáról védtelenséget eredményez, a személy legmélyebb valóját, legbenső önmagát mezteleníti le. Ilyen körülmények között elszabadulnak a szeretet és gyűlölet fékevesztett erői. Hogy a konkrét esetben a szeretet vagy a gyűlölet kerül-e felül, az jórészt attól függ, hogy a csoport tagjai alapvetően ugyanúgy vélekednek-e a valóság legmélyebb természetéről. A különféle csoportok életében tapasztalható feszültségek, kiábrándulások vagy tragikus végkifejletek onnan erednek, hogy a tagoknak nincs egységes világlátásuk, vagy nem elég erős a valóság jóindulatáról alkotott meggyőződésük ahhoz, hogy legyűrje a döbbenetet és rémületet, amit nemegyszer a meghittség és bizalmasság vált ki.

Többek között ez a magyarázata annak, hogy a *közösségi mozgalom a vallásosság újra-éledéséhez vezet*, jobban mondvá nem a régi vallásosság megújulásához, hanem valami vadonatúj jelenség indulásához. Feltehetően oly korszak kezdetén élünk, melyben éppen a vallásos hit termőtalaján virágoznak ki új és minden eddiginél intenzívebb emberi kapcsolatok.

A. Greeley figyelmeztet az új közösségi mozgalomban rejlő veszélyekre is. A meghittséget kereső ember nagymértékben sebezhetővé válik. Miközben megnyílik mások irányában, szerfölött elyngögül pszichikai ellenállóképessége velük szemben. Elképesztő naivitás volna azt gondolni, hogy a bizalom paradicsomában nem leskelődnek mérges kígyók az emberre. A bizalom nélkülözhetetlen, de nagyon sok ember van, akiben nem szabad megbízunk. Ha valaki szível-leléssel csatlakozik egy közösséghez, akkor kiszolgáltatja magát. A csoport nem ritkán egyszerűen „megsemmisíti” az egyént, s általában nem a legbecsületesebbek ússzák meg ezt, hanem, akiknek legvastagabb a bőruk. Minden valószínűség szerint nem a legagresszívabbak szenvednek súlyos lelki sérüléseket, hanem a kifinomult lelkületűek, a legérzékenyebbek. Egy zavart, de erőteljes egyéniség, ha ért a csoportdinamika törvényeihez, iszonyatos rombolást okozhat mások lelkében; az a csoport pedig, amelyhez több ilyen egyéniség tartozik, minden bizonylan roppant veszélyes helyzeteket fog teremteni.

A „szeretetközösségben” vagy „kiscsoportban” nagy a kockázata annak is, hogy valaki visszasesik a lelki fejlődés korábbi szintjére, miközben csoporttársai a szülőpótlék szerepét töltik be nála. Ilyen esetekben a csoport minden ereje rámehet az eredménytelen kísérletre, hogy kibogozzák az emberek közti kapcsolatok összekuszált szálait. De hiába, mert a csoport legtöbb tagjának — ha nem valamennyinek — valódi szándéka az, hogy rögzödjének az interperszonális megoldatlanságok. Ebben az esetben ugyanis nem „kell” a csoporton kívüli

De előfordulhat az is, hogy a kiscsoportokban jóval erőteljesebben működnek a meghittséggel szemben kifejlesztett védekező mechanizmusok, mint a megszokott emberek közötti kapcsolatokban. Az egyéni szabadság ideológiájának nevében és a pszichológiai perszonalitás gondjaival és feladataival foglalkozni.

nalizmus szótárát használva könnyen létrejöhet hihetetlenül szűk látókörű, elnyomó és fanatikus zsarnokság. A csoport erős eavéniségei elnyomják a avöngébbeket és uralkodnak rajtuk. Mindezt a nyíltság, az egymásért való élet és szabadság nevében, ami azért oly veszedelmes, mert szabadságnak álcázva, alattomban, korlátlan uralomra tör.

Tekintettel ezekre a lapangó buktatókra, valószínűleg csak érett és lelkileg differenciált, fejlett, összetettebben szervezett egyéniségek alkalmasak kiscsoportok alkotására. A résztvevők többsége azonban éppen azokból kerül ki, akikből hiányoznak ezek a tulajdonságok. Úgy látszik, hogy már kifejlesztették a szókészletet, mellyel *beszélhetünk* a közösségről és meghittségről, de általánosan nem vagyunk még a fejlődésnek azon a fokán, amely megkívántatik. Rendelkezésünkre állnak a *fogalmak*, de a *képességek* gyakran még hiányoznak. Ugyanakkor nem téveszthetjük szem elől, hogy amiről *beszélni tud* az ember, azt előbb vagy utóbb *létre is hozza*.

Az egyház felelőssége

Bizonyos körök a hivatalos egyházakat okolják az új közösségi mozgalomért, mondván, hogy olyasmit keresnek a kiscsoportokban a fiatalok, amit nem találnak meg a nagy egy-

házakban, bár nemcsak igényük, hanem joguk is lenne rá. Sokan elítélik az egyházakat, a katolikus egyházat például azért, mert nem él a 2. Vatikáni zsinaton meghirdetett közösségi elvek szerint.

E szemrehányás nincs minden igazság híjával. Nem vitatható, hogy Jézus nem kevés nyíltságot, bizalmat és meghittséget kíván azoktól, akik be akarnak lépni Atyja országába. Az sem vonható kétségbe, hogy ilyen tulajdonságok nélkül kevéssé gyümölcsöző (ex opere operante!) az eukarisztia ünneplése. De nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy ez a fajta nyíltság és meghittség Isten kegyelmének következménye, nem pedig létrehozó oka. Ha a kereszténység hosszú története során többen hittek volna igazán Jézus üzenetében, ha többen szeretnék volna egymást keresztény hitből fakadó bizalommal, akkor minden bizonnyal több meghittség volna ma az emberiség életében, mint amennyi ténylegesen megtalálható.

Nem következik ebből, hogy máról holnapra egyetlen óriási közösséggé lehetne átalakítani a világot. Az emberi személyiség szervesen érik, reménytelen dolog mesterségesen siettetni a fejlődés folyamatát. A Szentlélek is ott fúj, ahol akar, s nincs az a lelkesedés, mely rá tudná erőltetni saját céljait — igaz, hogy az egyházi struktúráknak sem engedelmeskedik. A buzgó lelkipásztor, aki elhatározza, hogy „én most közösséget hozok létre”, ugyanolyan vétkelesen leegyszerűsíti a dolgot, mint amilyen hibás az a lelkipásztor, aki nem hajlandó tudomásul venni a közösségi mozgalmat.

Az egyházaknak egyrészt elővigyázatosoknak kell lenniük az elsietett, rájuk erőszakolt, kiforratlan meghittséggel szemben, másrészt nem viselkedhetnek érzéketlenül korunk perszonalista igényei iránt. A perszonalizmus az idők jele. Ha a hivatalos egyházak nem tudják kielégíteni az ilyen irányú meglevő és reális igényeket, akkor óhatatlanul felgyorsul a szektásodás folyamata, annak összes, mind az egyházra, mind a társadalomra veszélyes következményeivel együtt.

A perszonalizmus eszméinek terjedése ugyanakkor új lehetőséggel ajándékozta meg mind az egyházat, mind a társadalmat. A hiteles perszonalista közösségek nem fordulnak szembe a társadalommal vagy az egyházi szervezettel, a személy lényegét nemcsak a bensőséges-ségben keresik és találják meg, hanem a máshoz fordulásban, a másokért vállalt felelősségben. Hiszen az a legfőbb céljuk, hogy tudatosabban, kifinomultabban és hatékonyabban szeressék egymást és az embereket, úgy, ahogyan Jézus szerette a gyöngéket, kicsinyeket, szegényeket, mindazokat, akik segítségre szorultak. A perszonalizmus ismert jelszava: „perszonalista és közösségi” értelemszerűen azt jelenti, hogy „közösségi és társadalmi”, azaz nem állítja szembe romantikus-anarchikus módon a kiscsoportokat és az osztársadalmat.

A mondottak három pontba foglalhatók:

— 1. A közösségi mozgalom „az idők jele”: olyan jelenség, amellyel mindenképpen számolnunk kell és amely a jövőben csak erősödni fog.

— 2. A közösségi mozgalomban rejlő veszélyek és értékek fokozott felelősséget rónak az egyházakra, melyek akkor teljesítik hivatásukat, ha megkísérik kielégíteni híveik reális igényeit.

— 3. A feladat nem könnyű, mert teljesen szokatlan, eddig még nem ismert jelisséggel állunk szemben. *Tanulékonyág, kreativitás, kezdeményező kedv, fantázia szükséges* hozzá. Ezek azonban csak új nevei azoknak az adományoknak, melyeket az Atya és a Fiú Leleke oszt ki egyházának.

Ha máskor nem, akkor legalább az eukarisztia ünneplésekor gondolhatnánk erre.

Hivatkozások: A. Greeley tanulmánya: Der Fortbestand von Gemeinschaft: Concilium 9/1973/9—15. — Sok hasznát vettem G. Siefer írásának is: Die ekklesiologischen Implikationen von Max Webers idealtypischer Unterscheidung von Gemeinde und Gemeinschaft: Concilium 10/1974/44—51. — A szövegben a következő művekre utaltam: M. Weber: Wirtschaft und Gesellschaft, Berlin und Köln 1964, I—II.; Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie, Tübingen 1956. I—III. — R. Nisbet: The Sociological Tradition, New York 1966. 47—48. — E. Mounier: La personnalisme, Paris 1949. — E. Schillebeeckx: Concilium 8/1972/1. — Tomka M.: A szekularizáció mérlege: Valóság 1979. 7. sz. 60—70. — Cserháti J.: Az egyház és szentségei, Budapest 1972. 117. — M. Scheler: Vom Umsturz der Werte, Bern 1955. 140. — H. Schürmann kéziratosa tanulmányának címe: Christliche Weltverantwortung im Lichte des Neuen Testaments. — F. Tönnies: Gemeinschaft und Gesellschaft, 1926. és H. Plessner: Grenzen der Gemeinschaft. Eine Kritik des sozialen Radikalismus, 1924 művére J. Ritter: Historisches Wörterbuch der Philosophie, Basel/Stuttgart 1974. 3. k. 239—243.; 460—466. o. alapján hivatkoztam.

EUKARISZTIA ÉS EGYHÁZI KÖZÖSSÉG

Az egyház mindig közös szentmisével, az eukarisztikus áldozat bemutatásával ünnepel. Érzí, hogy itt a test együtt van a fővel, Krisztussal, és bekapcsolódik a megváltás misztériumába. Így van ez az apostoli idők óta, amikor a kenyértörést házaknál végezték, és tiszta szívvel vették magukhoz (ApCsel 2,46), vagy amikor összegyűltek az Úr vacsorájának elköltésére (1Kor 11,20), vagy amikor a Zsidóknak írt levél (9,25) szerzője arra kéri a hívőket, hogy összejöveteleikről ne maradjanak le, hiszen liturgiájuk annak a földi képe, amit Krisztus a mennyi szentélyben végebevisz. Az egyház mint természetfölötti és vallási közösség itt mutatkozik meg leginkább, s ez a meggyőződésünk nem lankad azóta sem. Éppen azért nem árt, ha részleteiben is kifejtjük, hogy az egyház közössége hogyan aktualizálódik az eukarisztia ünneplésében.

Azon nem csodálkozhatunk, hogy Isten az üdvösség rendjét és történetét összhangba hozta az ember közösségi természetével. Létünket a közösségben éljük meg, én-ünk, személyiségünk itt alakul és teljesebb. Az én szükségszerűen kitarul a te és a mi felé. Az egyén a közösségért van, a közösség az egyénért. Az érdekeket, a ráutaltságot nem is lehet élesen elhatárolni, de ha az egység a túlzó individualizmusban vagy kollektívizmusból felborul, annak megvannak a káros következményei. A közösségnek a belső, személyes adottságokon kívül megvannak a külső tényezői is: a vérségi leszármazás, a kulturális hagyomány, a gazdasági és politikai egymásrautaltság stb. A vallási közösség alapja mindig a hit. Még ott is, ahol a hit csupán az emberi vágy kivetítése vagy mitikus hagyomány, nem pedig a magát kinyilatkoztató Isten elfogadása.

Az ószövetségi vallásban erős szerepet játszott a vérségi kötelék, az Ábrahámától való leszármazás, de igazi alap itt is az egy Istenbe vetett hit maradt: Halld Izrael, Jahve, a mi Istenünk az egyetlen Úr! (Mtörv 6,4). Ezen nem változtat az sem, hogy később a testi jelek, a templom és a külsőleges szertartás vagy a törvény került előtérbe, mint közösségi kapocs. Az újszövetségi vallás, a kereszténység kimondottan a hit közössége. Jézus azokat hívja, akik bűnbánatot tartanak és hisznek az üdvösség örömhírében. A tanítványok kötelesek azt hirdetni, amit Jézus tanított, s az üdvösség útja a hit és a keresztség (Mt 16,16). Akik Krisztussal azonosították magukat, azokat *christiano*-nak, krisztusiaknak, azaz keresztényeknek nevezték (ApCsel 11,26). A közösségi élmény még fokozódik azáltal, hogy Krisztus valamilyen természetfölötti életközösségbe fogja össze övéit. Aki teljesíti a mennyi Atya akaratát, az neki testvére, nővére és anyja (Mt 12,50). Ezt az életközösséget jelzi a szőlőtő és a vesszők hasonlata is (Jn 15,5). Pál apostolnál Krisztus misztikus testének hasonlata lép előtérbe, amelynek összetartó kapcsa a Szentlélek: „Egy Lélekben egy test lettünk a keresztségben” (1Kor 12,13). János apostol levelében ez a kegyelmi kapcsolat kibővül, s a Szentháromság életközösségét érinti: „Mi az Atyával és Fiúval, Jézus Krisztussal vagyunk közösségben” (1Jn 1,3). Ez a kegyelmi közösség szükségszerűen szeretetközösség is lesz, hiszen Krisztus azt a szeretetet adja neki, amelyet az Atyától hozott. A hívők egymáshoz való viszonyában az az alapvető elv: „Úgy szeressétek egymást, ahogy én szerettelek titeket” (Jn 15,17). A Krisztustól alapított jogrend arra való, hogy ezt a kegyelmi és szeretetközösséget intézményesítse. Az egyházi közösség tehát sokrétű. S ha az egyház kezdet óta a maga közösségi jellegét leginkább az eukarisztia ünneplésénél fejezi ki, akkor ez bizonyára azért van, mert az eukarisztikus cselekmény ezt a sokrétűséget egységbe foglalja, és tükrözi a közösségnek sajátos, kizárólagos krisztusi eredetét. A misztériumról akkor kapunk megközelítőleg teljes képet, ha több oldalról bemutatjuk.

Liturgikus közösség

Az apostolok idejéből származó első beszámoló arról értesít, hogy a keresztényeknek megvolt a *külön ünnepi liturgiájuk*, a kenyértörés, amit magánházaknál végeztek, tehát saját közösségükben. Pedig egyébként még részt vettek a közös imákon a jeruzsálemi templomban. A zsidóságtól való elszakadást tehát a kenyértörés vezette be (ApCsel 2,42). Pál apostol ugyanezt a kenyértörést az Úr vacsorájának mondja (1Kor 11,20). Az egyházi használat azonban nem ezeket az elnevezéseket örökölte meg, hanem az eukarisztiát, a hálaadást, s ezzel is jelezte, hogy ünnepi liturgiát lát benne. Ma az egyház és a liturgia reformjával kapcsolatban sok szó esik az eukarisztia megünneplésének formájáról is. Egyesek úgy gondolják, hogy a Tridenti zsinat óta a misének a keresztáldozattal való összefüggése miatt

elmaradt az utolsó vacsora közvetlenségének és kötetlenségének emléke, ezért arra törek-
szenek, hogy a mise külsőségei elsősorban a baráti összejövetelre emlékeztessenek. Hogyan
fest ez a törekvés teológiai szempontból? Fel kell-e áldoznunk az ünnepélyességet a köz-
vetlenségért, illetőleg mire törekedjünk? A baráti közösség kihangsúlyozására vagy az ünne-
pi, imádkozó közösség kihangsúlyozására? Az legyen a fő szempont, hogy Krisztus jelenlété-
ben is testvérek, barátok vagyunk, vagy az, hogy Krisztus jelenlétében az Atya elé járulunk
hódotatunk bemutatására?

Az Úr vacsorájának elnevezését Luther elevenítette fel újra, de a katolikus egyházban
nem lett általános. A hivatalos megjelölés az eukarisztia maradt. Nem kétséges, hogy Jézus
az utolsó vacsora keretében rendelte az oltáriszentséget, s ez a vacsora akkor vallásos
családi összejövetel volt. Az apostoli egyház azonban mint liturgikus, ünnepi eseményt
folytatta. Az eukarisztia szó is a Szentírásból való. Azt a hálaadó imát jelölte, amelyet
Krisztus a kenyér és a bor fölött elmondott (eucharistesas, Mt 26,27). A szó már a második
század elején Antióchiai Ignác levelében az egyház egész liturgikus cselekményét jelenti.
Tehát tudatában vannak annak, hogy olyan valamit végeznek, amiért és amivel kifejezhetik
hálájukat, dicsőítésüket az Atya előtt. A mise történetének nagy kutatója, Jungmann úgy
tekint vissza erre az időre, mint annak bizonyítékára, hogy az utolsó vacsorára való emlé-
kezésben a hálaíma túlsúlyba jutott minden más mozzanat fölött¹. Az áldozati jelleget és a
lakoma jellegét nem akarták elhallgatni, de azt ragadták ki belőle, ami számukra a leg-
jelentősebb volt, vagyis hogy itt az egyház szellemi áldozata megy végbe.²

H. Schürmann a fejlődés három fázisát különbözteti meg: Jézus húsvéti vacsoráját, az
apostoli egyház gyakorlatát és a közvetlenül utánuk következő időt.³ Jézus a húsvéti vacsorát
enészen ószövetségi keretben végezte, de amikor az evanagelisták megemlékeznek róla, el-
hanyagolják mindazt, ami a régi szövetséghez tartozott, s csak a kenyér és a bor cselekményét
említik. Vagyis azt, ami új volt és előre mutatott. Tudták, hogy a parancs: ezt teagyétek az
én emlékezetemre, nem a passah-lakomára vonatkozik, hanem Jézus testének és vérének
a liturgiájára. S ez a liturgia új szellemet, új magatartást követelt. Amikor Pál apostol az
oltáriszentség szerzéséről beszél, már nem is említi a húsvéti vacsorát, hanem így vezeti be
elbeszélését: Jézus elrútatásának éjszakáján kezébe vette a kenyeret stb. (1Kor 11,22).
Jézus utolsó vacsorája tehát mára nem volt elkülönült keresztény liturgia, hanem ott az új
valóság még teljesen beilleszkedik az előképbe. Ezért, amikor mi visszatekintünk rá, óvatos-
nak kell lennünk a külsőségek megítélésénél. Jézus nem az utolsó vacsorát akarta ránk
hagyni, hanem azt, amit az apostoli egyház a Szentlélek vezetése alatt abból a vacsorából
átvett. János evangéliuma még jobban kiszakítja az eukarisztiát a régi zsidó környezetből.
Nála ezt olvassuk: „Jézus tudta, hogy elérkezett az óra, amikor a világból vissza kell térnie
az Atyához” (Jn 13,1). Ott ez a vacsora már az örök szeretet emléke és bizonyítéka. S az
egyház kezdettől fogva saját szertartásának, saját áldozatának tekintette az eukarisztiát,
azért nem korlátozta azt a húsvét ünnepére, hanem kezdettől fogva a hét első napján,
az Úr feltámadásának emlékére ünnepelte meg (ApCsel 1,10; 20,7; 1Kor 16,2). Ha így lát-
juk az összefüggést, nem beszélhetünk szakadásról és törésről Jézus és az egyház között,
mint ahogy ma egyesek evadoldalú történetkritikai módszer alapján hangoztatják.⁴ Jézus
cselekménye az a mag, amelyből az egyház liturgiája kibontakozott. Az egyház új liturgikus
közösségnek tudta magát, amely Jézus főpapságában való részesedésen alapszik. Ezért
nevezi magát Isten új népének, sőt királyi papságnak (1Pt 2,9).

Az apostoli egyház tehát örök húsvétban akart élni, de úgy, hogy ahhoz a keresztáldozat
vezeti. Ezért lett az utolsó vacsorából ünnepi, szellemi, liturgikus cselekmény. Már Pál apos-
tol arra törekszik, hogy az eukarisztia ünneplése szakadjon el az anyagi ízű szeretetlako-
mától (1Kor 11,22). Itt még vitázhatunk azok véleményével is, akik azt tartják, hogy az
apostoli egyházat az eukarisztia ünneplésénél nem is annyira az utolsó vacsora emléke
vezette, hanem Jézusnak a mindennapi egvütti étkezése az apostolokkal és a bűnösökkel.
H. Schürmann is hajlik erre a véleményre. Pedia több bizonyíték van arra, hogy a keresz-
tények számára ez inkább az örök lakoma elővételezése volt, amelyen „menvegős ruhá-
ban” illik megjeleni. Ezért figyelmeztet Szent Pál, hogy vizsgálja meg magát az ember,
mielőtt ebből a kenyérből eszik. A későbbi hagyomány is arról beszél, hogy Jézus a szent
dalaokat a szentekre hagyta. Itt tehát inkább a megváltoztottság, a megszentelődés, a gyer-
mekké fogadás jutott mindenkinek eszébe, nem a bűnösség. Ezért érezték magukat a jelen-
levők ünnepi közösségnek. A második század elején Plinius leveléből megtudjuk, hogy a
bitiniai keresztények reggelenként gyűlnek össze istentiszteletra. Tehát már nem is vacsora
keretében ünneplik az eukarisztiát. Néhány évtizeddel később pedig Justinus arról számol
be, hogy az egybegyűlt közösség a Szentírás olvasását ülve hallgatja, az eukarisztikus
cselekményt ellenben állva végzi.⁵ Lehetetlen ebben meg nem látni az imádkozó, ünnepi,
liturgikus magatartást. Az egyház folytatni akarja Krisztus főpapi tevékenységét. Itt mindig

a hierarchikusan tagolt egyház, a hívők és a papság közössége van jelen Krisztus főisége alatt. Ezért az eukarisztikus cselekményt körülvevették az ünnepélyesség és a belső rend szabályaival. Az egyház nem engedte, hogy a szentmise az egyéni ötlet kifejezése legyen. Akik a misén jelen vannak, azt teszik, amit Krisztus tett, illetve, aminek megújítását megparancsolta. Ez csak az ő szellemében, az ő szándékával történhet. Ő pedig az Atya előtt mutatja be áldozatát s életének ez volt a legünnepélyesebb, legösszeszedettebb akta.

Az áldozati cselekmény közössége

Megváltásról csak akkor beszélhetünk, ha az emberiség fel tud emelkedni arra a szellemi magaslatra, amelyen Krisztus állt, illetőleg, ha az ő műve folytatódik. Ha ő velünk maradt a világ végéig, akkor életművének, a megváltás misztériumának is jelen kell lennie. Az ő életének értelme az Atya megdicsőítése volt: kitérta felénk az Atya irgalmát és a mi nevünkben bemutatta neki a tökéletes emberi engedelmisséget, hódolatot. Kereszthalálában mint vértanúságban összefoglalta mindazt, ami következett az Atya iránti és az emberek iránti szeretetéből. Ha ez az áldozati aktus nem lenne jelen az egyházban, igazában nem folytatódna Krisztus műve. De már az 1Kor 11,26 azt a meggyőződést fejezi ki, hogy az eukarisztiát ünneplő közösség „az Úr halálát hirdeti”, amíg újra el nem jön. A kenyér és a bor színe alatt a test és a vér különválásztása Jézus kereszthalálát, áldozatát jelképezi és vetíti bele a jelenbe. Ezért az eukarisztia ünneplését az egyház úgy tekinti, mint Jézus keresztdozatának megújítását, de úgy is, mint az egyház saját áldozatát. Az eukarisztián keresztül az egyház, a titokzatos test bekapcsolódik Krisztus áldozatába, felemelkedik hozzá és maga is áldozattá válik. Ezzel az egyházi közösség állandósítja Krisztus hódolatát és engedelmisségét az Atya előtt. Az oltáriszentséget éppen az áldozati jelleg különbözteti meg a többi szentségtől. Pl. a keresztség is Jézus halálának is feltámadásának szimbóluma (Róm 6,3—4), de nem áldozati formában. A misében az egyház a külső jelek segítségével Jézus önfelajánlását aktualizálja, itt és most jelenvalóvá teszi, de úgy, mint saját áldozatát. A bizonyíték benne van Jézus parancsában, hogy az egyház ugyanazt tegye, amit ő tett. A liturgikus cselekményben megüli annak emlékét, hogy Jézus áldozatul adta testét és véré a bűnök bocsánatáért, s egyben tudja, hogy feltámadása az áldozat elfogadásának igazolása volt. Az egyház itt alkalmazza magára Mal 1,10 jövendölését, hogy napkeletől nyugatig tiszta áldozatot mutatnak be az Úr nevének.

Jézus az utolsó vacsorán áldozati testéről és vérééről beszélt, s Szent Pál is „az Úr halálának hirdetését” látta a szent cselekményben. A hagyomány valóban kitartott amellett, hogy az egyházi közösség igazi áldozatot mutat be. Ciprián karthágói püspök leveléből⁶ tudjuk, hogy Afrikában a hívek hozták a kenyeret és a bort annak jeléül, hogy ez az ő áldozatuk is. Ugyancsak a harmadik század első feléből a Didascalía azt a figyelmeztetést adja, hogy az eukarisztia ünneplésére mindenki jöjjön el, s ne rövidítse meg Krisztus testét egyetlen tárgyával sem. A test így viszi végbe azt, amit a fő a kereszten végbevett. Luther a mise áldozati jellegét azzal a megokolással vonta kétségbe, hogy az egyház ezzel saját emberi művét állítaná Krisztus áldozata helyére. De az egyház nem olyan értelemben mondta az eukarisztiát saját áldozatának, mintha elszakította volna a keresztdozattól. A misében Krisztus áldozata csak megújul, megjelenik, de nem ismétlődik. Krisztus maga marad a főpap s az egyház csak az ő parancsára és az ő nevében végzi a cselekményt. Az áldozati tárgy is Krisztus teste és vére, az egyetlen Krisztusé, de úgy, ahogy a kenyér és a bor színe alatt megjelenik. Azért beszélhetünk az egyház saját áldozatáról, mert Krisztus megadta neki, mint titokzatos testének, hogy magáévá tegye az ő felajánlását, engedelmisségét, hódolatát. Krisztus az utolsó vacsorán sem mutatott be külön áldozatot, hanem a kenyér és a bor színe alatt elővételezte keresztdozatát, az egyház pedig utólag megújítja, megjeleníti ugyanazt az áldozatot.

Az azonosságnak még van egy jegye. A Zsid. 9,14 szerint Krisztus „az örök Lélek által saját magát adta tiszta áldozatul”. Az egyházat is ez a Lélek képesíti arra, hogy bekapcsolódjék Krisztus áldozatába, illetőleg, hogy azt megülje. A legelső miseszöveget Hippolit őrizte meg számunkra a harmadik század elejéről, s már abban ez a könyörgés áll: „Kérve kérünk, küldd el Szentlelkedet a szent egyház áldozatára, gyűjts egybe mindnyájunkat, és add meg, hogy minden szent, aki itt részt vesz, teljék el Szentlélekkel és erősödjék meg a hitben”.⁷ A Szentlélek adja az általános papi küldetést a hívőknek a keresztségben és a bérmlásban, s ő szenteli fel a hivatali papságot is az egyházi rend szentségében, s végül ő teszi lehetővé, hogy a „feláldozott Bárány” (Jel 5,6) és a mennyei szentélyben szolgáló Főpap (Zsid 9,24), legyőzve a tér és idő kereteit, megjelenjen a kenyér és a bor színe alatt.⁸

Az eukarisztia tehát a lényegét és erejét a keresztdozatból kapja. A teológia nem ön-

álló, hanem relatív áldozatnak mondja. A mise és a keresztáldozat közötti kapcsolat nem egymás utániség, nem egymás mellettiség, hanem az egymásban levés. A keresztáldozat benne van az eukarisztiában, mint egyszeri és osztatlan áldozat. Ezért a bemutató közösség mindig a megváltás misztériumának hordozója az egész világ számára. A 2. Vatikáni zsinat a liturgikus konstitúcióban a hívek „tevékeny részvételéről” beszél. Ezt úgy kell érteni, hogy a külső cselekményen keresztül öltsek magukra Krisztus engedelmességét, hódolatát, odaadását. Ebből a teológiai megalapozásból kiindulva nem csodálkozhatunk azon, hogy az egyház a misében mindig inkább a Kálvária áldozatára gondolt, s nem az utolsó vacsora külsőségeit örökölte meg. Természetesen a gyakorlatban a kettőt össze kell hangolni. Már csak azért is, mert a mise nem önálló, külön áldozat, hanem „megemlékezés”. Olyan megemlékezés, ahol természetfölötti módon maga az eredeti esemény is megjelenik és kifejti hatását.

A mise imái kezdettől fogva „a mi Urunk, Jézus Krisztus által” az Atyához szólnak. Az eukarisztiát ünneplő közösség folytatja azt a dicsőítést, hálaadást és engesztelést, amelyet Krisztus elindított a földön. De folytatja a világ bűnének kiengesztelését is azzal, hogy Krisztussal együtt felajánlja saját engedelmességét. Ugyanakkor az ő bizalmával adja elő kéréseit is. A kereszténységnek az a transzcendenciája, amely már a hitben is benne van, itt konkrét alakot ölt. Történeti eseményre, Krisztus keresztalálára emlékezünk, amely „az ellenünk szóló vádlevelet megsemmisítette”, s amely felhatalmazott bennünket arra, hogy Istent atyánknak nevezzük. Ezért itt egyéni problémáink mellett mindig meg kell élni valamit Isten irgalmából, egyetemes üdvözítő akaratából, a megbocsátás és a segítség kötelezettségéből, a szenvedők keserűségéből és az egymásért való áldozatvállalás fennkölttségéből. Az „Úr halálának emlékezete” emlékeztető is a közösség számára, hogy újra meg újra hozzámérje lelkületét Krisztuséhoz.

A hit közössége

A mise szertartásában a legrégebb idő óta szerepel a hivatkozás arra, hogy az eukarisztia a *hit titka*, Sőt már János evangéliuma (6,66) beszámol arról, hogy a Jézusba vetett hit próbaköve az oltáriszentség megígérése volt. Sokan kemény beszédnek tartották és eltávoztak. Hogy az eukarisztikus cselekmény a hit összefoglalása, azt csak akkor értjük meg, ha a jelképet vesszük szemügyre. Jézus a kenyér és a bor színe alatt jelképezi jelenlétét, áldozati mivoltát és a kegyelmi táplálék jellegét. Mindegyiket csak a hiten keresztül értjük meg, vagyis azért, mert mindezt elfogadjuk Jézus személyes bizonyítékai alapján. A keresztény hit Jézusnak mint az Isten Fiának és mint Megváltónak az elfogadása és befogadása. Pál apostol ezt írja az Efezusi levélben: „Imádkozom azért, hogy a hittel Krisztus lakjék szívetekben” (Ef 3,17). Az eukarisztiában Krisztus valóságos testével és vérével adja magát táplálékká, tehát külsőleg is kifejezi és tökéletesíti azt, amit a hit megkezdett: bennem akar lenni, mint a kegyelem forrása. „Engem az élő Atya küldött, s általa élek. Így az is élni fog általam, aki engem eszik” (Jn 6,57).

Az áldozatot is csak akkor mutatom be, ha hiszek a jelképben, vagyis abban, hogy a kenyér és a bor természetfölötti módon Krisztus áldozati teste és vére, s az egyház ezt ajánlja fel. Ha hiszek, akkor Krisztus hódolatával léphetek az Atya elé. De kegyelmi forrásnak is csak hitem alapján tekintem őt. Akik tehát az oltárt körülveszik, azok először a hitük által kapcsolódnak bele a megváltás misztériumába, s csak utána válnak a testi valóság részeseivé. Az eukarisztia nem mágikus szertartás, amely lekényszeríti Istent az égből. Az igazi cselekvő itt Krisztus marad, a hívő közösség csak befogadja őt és magáévá teszi áldozatát, illetőleg fölemelkedik az ő főpapi tevékenységéhez. Krisztus oda jön, ahol várják, ahol kitarulnak előtte: „Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, közöttük vagyok” (Mt 18,20). A hit kegyelmi és személyes légkört teremt a közösségben, Krisztus ebbe illeszkedik bele. A régi atyák közül elég Szent Ambrust idéznem, aki a hitbeli kitarulást szinte fontosabbnak tartja, mint a tényleges áldozást: „Ne a fogaidat és gyomrodát készítsd elő: higgy és azzal már magadhoz veszed”.⁹ Ambrus ebben a kisarkításban az alexandriai iskolát, Origenészt, Kelemt, Atanázst követi, akik a kenyér és a bor átváltozását úgy magyarázták, hogy a Logos, a Fiú felveszi őket saját létrendjébe, s így lesznek hordozói megdicsőült emberségének. Az eukarisztia a hiten keresztül bennünket is arra képesít, hogy felemelkedjünk a Logosz létrendjéhez és istenségének hordozói leszünk. Ez a „theosis”, átistenülés állandó hagyománya maradt a keleti egyháznak.

Az eukarisztia egyúttal az egyház nyilvános *hitvallása* is. Valóban hitünk titkáról teszünk tanúságot. Az első század végéről származó írás, a Didaché szerint a keresztények az eukarisztikus cselekményt a „Maran Ata” felkiáltással zárták be: „Az Úr eljön”. Az az Úr, kinek megváltói halálát hirdetik és akit magukhoz vettek. Akik az oltárhoz járulnak, kifelé is meg-

vallják, hogy Krisztus az Úr, aki uralkodik, irányítja a történelmet a végső kifejtet felé, és aki eljön, hogy ítéletet tartson. Ezért amíg az egyház az eukarisztiát ünnepli, a Krisztusba vetett hit nem színtelenedhet el. Várjuk őt reménységgel és a szeretet gyakorlásával.

Asztalközösség

A közös ünnepi étkezés mindig az összetartozásnak, a szeretetnek, egymás megtisztelésének a jelképe. Az alkalmat különféle események szolgáltadják hozzá: ünnepi összejövetel, megemlékezés, kibékülés stb. Jézus húsvéti vacsorája is igazi asztalközösség volt. De ő az ószövetségi megemlékezés mellett belevitte az új szövetség megkötését. Az eukarisztia ennek az új szövetségnek a megpecsételése lett. Ezért az apostoli egyházban már nem a húsvéti vacsora volt fontos, hanem a benne levő jelkép. Ha pl. János evangéliumban olvassuk a vacsoráról való megemlékezést, valami olyat érzünk, mint Platon Symposium-jának olvasása közben. Az étkezés csak kerete a szellemi tartalomnak. János leírásában az Atya áll a középpontban. Jézus neki ad hálát, hogy együtt lehet tanítványaival, s hozzá imádkozik, hogy egyházának is atyja legyen. Az egyház ezt a képet vette át. A mise kánonjának imái az Atyára irányulnak, s az egyház Jézus nevében neki ad hálát, hozzá intézi kéréseit. Jézus úgy van jelen, mint főpap, akihez a jelenlevők felsorakoznak, a Szentlélek pedig úgy, mint aki az Atya mindenhatóságát képviseli. Az ő erejében változik át a kenyér és a bor Krisztus testévé és vérévé. Ezért mondja Hans Urs von Balthasar, hogy az eukarisztia ünneplésének szentháromsági struktúrája van.¹⁰

Nem kétséges, Jézus olyan formában akarta ránk hagyni az utolsó vacsora emlékét, ahogy azt az apostoli egyház az újszövetségi írásokban megörökítette. A misztérium megértésének fejlődését is nyomon kísérhetjük. Láttuk, hogy Pál apostol a szellemi beállítottság érdekében az eukarisztiát igyekszik kiszakítani a szeretetvacsora keretéből (1Kor 11,22). János szövegében pedig a lábmosás mint a lelki tisztaság jelképe, a kölcsönös szeretet hangoztatása és az Atyáról szóló kinyilatkoztatás lép előtérbe. Érezzük, hogy ez már előképe a Bárány örök lakomájának, amelyet az Atya szerez a végső győzelem emlékére (Jel 19,9). A lakoma azoknak van fenntartva, akik Krisztushoz tartoznak. Nem részesülhetnek benne sem azok, akik az ószövetségi oltárnál szolgálnak, sem pedig azok, akik a pogány oltárt veszik körül (1Kor 10,14—21). A főpapi ima pedig (Jn 17) megvilágítja, hogy ez az asztalközösség a teljes egység kifejezője. Amint a Fiú egy az Atyával a Szentlélekben, úgy kell egynek lenni az élő egyháznak is. Teológiailag ezért nem tartjuk megengedettnek az interkommuniót a különböző keresztény egyházak között. Az eukarisztikus lakoma az egység befejezése, kinyilvánítója, nem pedig kezdete vagy eszköze. Amíg hitbeli vagy szeretetbeni különbségek vannak közöttünk, amíg másképpen értelmezzük az eukarisztiát, addig nem tanúsíthatjuk kifelé, hogy „egy kenyér, egy test vagyunk, mivel mindnyájan egy kenyérből részesülünk” (1Kor 10,17). Az ökumenikus keresztség komolysága azon dől el, hogy a külső formákra összpontosítjuk-e figyelmünket, vagy a belső természetfölötti tartalomra, az igazi misztériumra.

Az asztalközösségnek megvan a *szociális* jelentősége is. Itt kell leginkább alkalmaznunk az apostol szavát, hogy ne ítélkezzünk azok fölött, akiket az Isten magáénak tekint (Róm 14,4). Ha már a keresztség adta kiváltság mellett eltörpülnek a természetes különbségek (Gal 3,28), mennyivel inkább itt, ahol egyformán Krisztus asztaltársai vagyunk. A 2. Vatikáni zsinat az egyház küldetésével kapcsolatban azt a gondolatot sarkította ki, hogy az az emberi nem végső egységének az üdvösségének a hatékony jele és munkálója. De ehhez az első lépés az, hogy az egység és a kölcsönös megértés elsősorban az egyházon belül legyen meg. Az egyház belső demokráciájának elmélyüléséhez nagy lépés volt az a liturgikus változás, amely a hívek általános papságát is kifejezésre juttatta a szent cselekménynél. A további út azonban nem az ünnepélyesség lerontása, hanem annak a szellemi légkörnek a kiszugárzása, amelyet János evangéliuma kiemelt az utolsó vacsorából: Jézus szívesen látja övéit, szolgál nekik, szereti őket, közbenjár értük az Atyánál, példát ad nekik a szeretetre, bizalmat önt beléjük az Atya iránt, saját lelki békéjét kölcsönzi nekik, sőt magát adja tápláléknak. „Mivel szerette övéit, ... mindvégig szerette”. Az eukarisztia ünneplése nem idegesítő, nem felkorbácsoló összejövetel, hanem enyhület azok számára, akik fáradoznak és az élet terhét hordozzák. Csak az Atya irgalmának és Krisztus barátságának megsejtése hangolhat arra, hogy félretegyük az ellentéteket. Ennek a megtiszteltetésnek a tükrében meglátjuk azok kínjait is, akik nélkülözik a vigasztalást, a testi vagy lelki táplálékot, a szeretetet és az élet értelmének megértését. Krisztus azért adja magát nekünk, hogy gazdagodjunk, hogy elérjük az ő nagykörűségét, s hogy ebből a gazdagságból másoknak is juttassunk. Az eukarisztia az utolsó vacsórán akkor keletkezett, amikor az ellenséges vihar már tombolt Krisztus körül. Ő azonban akkor is tudott így beszélni: „Az én békémet adom nektek” (Jn 14,27). Aki az Atya előtt kész elfogadni az élet áldozatait, azt nem érik meglepetések, s az

másokat is tud erőre, bizalomra, szeretetre hangolni. A krisztusi asztalközösség akkor éri el bennünk a célját, ha általa több lesz bennünk a barátság, az összetartozás, a megértés, a megbocsátás, a ragaszkodás és a szolgálatkészség. Csak az ilyen magatartás hirdeti ki felé, hogy „egy kenyér, egy test vagyunk, mivel mindnyájan egy kenyérből részesülünk.”

Jegyzetek: 1. J. A. Jungmann: *Missarum sollemnia*, I. 327. — 2. J. Ratzinger: *Gestalt und Gehalt der euch. Feier*, Intern. Kath. Zeitschrift, 5, 1977, 387. — 3. H. Schürmann: *Ursprung und Gestalt*. Düsseldorf, 1979, 77—99. — 4. H. Küng: *Christ sein*, Mainz, 1976, 7—18. — 5. Idézte: Ratzinger, u. o. 395. — 6. S. Cyprianus: *Epistula* 63,13. — 7. J. A. Jungmann: *A szentmise*. Eisenstadt, 1977, 44. — 8. G. Söhngen: *Christi Gegenwart in Glaube und Sacrament*, Leipzig, 93. — 9. S. Cyprianus: *In Joannem* 25,12. — 10. H. Urs v. Balthasar: *Das Wort verdichtet sich*. Intern. Kath. Zeitschrift, 5, 1977, 400.

Sulyok Elemér

EMLÉKEZET ÉS PÉLDÁZAT

„Az én gyerekkezemben is volt olyan nagyítóüveg, amellyel egy tenyérre eső napsugár melegét egy gombostűfejnyire lehetett összesűríteni, s azzal papírt gyújtani vagy legalább megfűstölögtetni. Ilyenfajta 'beállítás' a drámaírás első legfontosabb föltétele. — Nem olyan egyszerű. Oly lencse ez, amely egyszerre nagyít és kicsinyít; helyesebben: növel és tömörít. — A színpadon pontosan azoknak az élettörvényeknek kell hatniuk, mint az életben” — írja Illyés Gyula (*Anyanyelvünk*, 53. o., a „Gyorsuló idő” c. sorozatban).

Ha megfordítjuk az utolsó mondat szórendjét és vonatkozásba hozzuk az eukarisztiával, fontos igazságra jutunk: az életben pontosan azoknak az élettörvényeknek kell hatniuk, mint a mi drámánkban. Abban az eukarisztiában, amely „nagyítóüveg”, amely „megfűstölögtet” és „gyújt”, „nagyít és kicsinyít”, sőt: „növel és tömörít”. Az eukarisztia azonban nem egy tenyérre eső napsugár, hanem egy élet, — Jézus Krisztus életének 30 valahány évére eső melegét sűríti egy órába. Abba az órába, amelyet Jézus Lukács szerint „vágva-vágyott” (22,15) és, amely János szerint „eljött”, *célba futott* (13,1). Úgy jött el, hogy Jézus még végrendelkezhetett. Arról, amiről mi szoktunk? Vagyonunkról, s a magunk mögé hagyott tárgyakról? Korántsem. Személyéről intézkedik, önmagáról, akit nem maga mögött hagy, hanem akit maga elé ad.

Ezért ez az óra fölülmulthatatlan és megelőzhetetlen. Csak reflektálni, emlékezve visszahajolni lehet rá: „ezt tegyétek... az én emlékezetemre” (1Kor 11,25). Mert ezen az órán túl nincs már más, mint annak végrehajtása, „kivitelezése”, „beállítása”, amit ez az óra önkéntelenül megnyit: a szenvedés, a halál és a föltámadás. — Ez a vágva-vágyott óra: *gyűjtőlencse*. Mert visszatekintve összegyűjti mindazt, amit Jézus tett: a küldetést, a szolgálatot; és előrevételezve összegyűjti mindazt, amit ezután tesz: a szenvedést, a halált és a föltámadást. Ezt a *vissza- és előretekintő* figyelmet teszi Jézus az eukarisztiában *egy-idejű, jelen-idejű élettörvényé*. Mégpedig úgy, hogy nincs szolgálat-szenvedés, halál és föltámadás nélkül, amint nincs szenvedés, halál és föltámadás-szolgálat nélkül.

Ezért amit Pál mond a korintiakhoz írt első levélben (11,23—26) nincs ellentétben azzal, amit János mond az evangéliumban (13,1—20). Nincs ellentét a Márktól, Mátétól, Lukács-tól származó és Pálnak továbbadott hagyomány, vagyis az eukarisztia alapítása és csak a Jánosnál megőrzött hagyomány, a lábmosás története között. Sőt, a kettő elválaszthatatlanul együvé tartozik. Amit Pál elmond a szinoptikusok nyomán, — mondhatnánk — a *külső*, a *tett*. És amit János elmond — a *belső*, az *érzület*. Az eukarisztia alapításának páli hagyománya és a lábmosás jánosi öröksége végül is összetartozik, mint a *külső* és a *belső*, mint a *test* és a *lélek*, és lesz a kettő egy: élet, keresztény élet.

„Ezt tegyétek... az én emlékezetemre”

Hétköznapjainkban gyakran tapasztaljuk, hogy magunkra maradvá, magányosan élünk, mintha az út szélén felejtett kövekhez, értékes építőanyagokhoz volnánk hasonlatosak. Csak éppen elfelejtett valaki kézbe venni minket és elhelyezni egy épület egészében. Családjaink meg mintha „cédulákra” szétessett közösségek volnának. Megint csak hiányzik a kéz, amely

a cédulákat ívekké, az íveket pedig újból könyvvé, a családi élet meghitt „kapcsoskönyvévé” rendezné. Ebben a fizikailag egymás mellett, ugyanakkor bensőleg egymástól távol álló állapotban szólít meg minket Krisztus a Lélek erejével és az Atya nevében: jöjjetek össze, „adódjatok össze!”, „legyetek egyik!” A szentmise közössége tehát nem önerőből támad, hanem a háromságos egy Isten kegyelméből, amely az együtt-lévőkből *együtt-émlékező közösséget* kovácsol. Az Isten népe emlékezeti ünnepén azonban több történik annál, amit az emlékezőtehetség a múltból megidézhethet és a fantáziával megjelölhet. A döntő tényező ugyanis nem az, hogy az ember egy múlt eseményt az emlékezetbe szólít, hanem az, hogy az Úr az ő népét saját jelenlétébe vonja és szembesíti üdvösséget szerző cselekedeteivel.

A VISSZATEKINTŐ EMLÉKEZÉS. Az Úr jelenlétébe emelt keresztény közösség egyrészt *visszatekintve emlékezik*. Amint a nagyítóüveg a nap sugarait egy pontba összegyűjti, úgy az eukarisztia is egy órába összegzi *Jézus szavait és tetteit, Jézus egész életét és személyiségét, az üdvösségtörténetet, sőt a teremtést.* Az asztalra tett kenyér és bor újra az ember bizonyosságra lesz: *amit Isten teremtett, az jó.* Mint a cseppben a tenger, úgy van a falatnyi kenyérben és a kortynyi borban a teremtés, amelyért az egyház csak dicséretet mondhat és hálát adhat Istennek. A dicséret és a hála légkörében láthatóvá válik a *bűn* valósága, az ember esendősége és fogyatékossága, amely igaz bánatra ösztönzi az eukarisztikus közösséget.

A test és vér az egész embert jelképezi és jelenti. Ezért az oltár kenyere és bora *Jézus Krisztus egész személyére* emlékeztet. A szentmisében felragyog előttünk Krisztus, akit évszázadokon keresztül várt az emberiség, aki a Boldogságos Szűztől született, akinek halálát hirdetjük és hittel valljuk föltámadását, amíg el nem jön. — Kiváltképpen emlékeztet *Jézusnak* azok a *tettei*, amelyekre a kenyér és a bor jelenvalósága utal. A kenyér emlékeztet ajándékot osztó mozdulatára, amellyel az elfáradt, éhes tömegnek kenyeret és halat osztott (Mk 6,34—44). A bor felidézi ajándékozó kedvét, amellyel a kánaai menyegzőn a zavarba jutott násznagyot, a vizet borrá változtatva, kisegítette (Jn 2,1—12). A kenyér és a bor rámutat az emberi kritikát is vállaló merészségére, amellyel elfogadta a vendégségbe szólító invitálást. Megelevenednek étkezései Zakeussal, Lévivel, a bűnösökkel, tanítványokkal, az emmauszi utasokkal, hogy így a legegyszerűbb nyelven, a legősibb emberi cselekvéssel is kifejezze: igent mondott az emberre, de leginkább a bűnösökre és az elveszettekre. Felejtethetetlenül az emlékeztetbe vésődnek azok a *szavak* is, amelyek ezeken az ebédeken és vacsorákon hangzottak el, mint az irgalom és a bűnbocsánat igéi.

Tettei közül elsősorban az *utolsó vacsorára* emlékezünk. Arra, hogy Jézus az időrendet megbontva keresztalálának és föltámadásának a gyümölcsseit kiosztotta apostolainak, hogy azután az időn felülemelkedve a szentmisében minden kor minden emberének felkínálja. Jézus életének, halálának és feltámadásának a gyümölcse pedig: önmaga odaadása, más szóval a mindhalálig való szeretet az Atya és minden ember iránt. Akkor az utolsó vacsorán az apostolok „előrevételeztem”, mi viszont most „utólagosan” ezt a két, de mégis egy szeretetet „esszük” és „isszuk” magunkba a kenyér és a bor színében.

Az eukarisztiában *Jézus vendégei vagyunk*. Ha vendégségbe hívják az embert, általában nem állít be üres kézzel. Visz magával valamit, pár szál virágot, vagy egy tábla édességet. Nos, mit vígyünk magunkkal, amikor Jézus eukarisztikus vendégei vagyunk? Szilárd hitet? Különleges érzést? Értelmet, amely felfogta az eukarisztia titkát? Nagy vágyat Isten után? Az élet újra-elkezdésének az elhatározását? — Lehetséges, hogy mindezeket megkapjuk Krisztustól, amikor az ő vendégei vagyunk. De közülük egyetlen egyet sem kell elvinni Hozzá. Krisztus nem azért hív minket, mert valamit akar tőlünk, hanem azért, mert tudja, — sokkal jobban, mint mi magunk —, hogy Őrá van szükségünk. Nem mondja: ha mindent megértettél, akkor gyere! Vagy: ha nagyon vágyakozol, akkor jöjj! Csak annyit mond: gyere, várlak! És nem kell mást magunkkal vinni, mint ezt az imádságot: igen, megyek! És ebben a két szóban kijelölt szegénységet, amelyet a szentmisén a pap majd a kitárt üres kézzel is kifejez. Üres kéz kell az eukarisztiához, mert csak az üres kéz tud ajándékot elfogadni.

Az eukarisztiában *Jézus önmagával egyesít*. Az étkezés ősi emberi jelképrendszere megsejteti velünk a vendégül látó Jézus és a vendégségbe járó ember egyé váló szeretetét, amely Jézus testének és vérének vételében létrejön. „Nézd, az ajtóban állok és zörgetek. Aki meghallja szavamat és kinyitja az ajtót, ahhoz bemegyek és velem étkezem, ő meg velem” (Jel 3,20). Együtt vacsorázunk, Ő nálunk, mi Nála, és együtt tartozunk, még ha nem látjuk is Őt. Az eukarisztiában Jézus nemcsak szavakkal mondja ki együtté-tartozásunkat, hanem meg is érezteti, amennyiben megengedi, hogy valamit érzékeljünk, a kenyér ízét és a bor illatát. Ebben a megtapasztalásban azután nem annyira a csodálatos boron és kenyéren lesz a hangsúly, hanem sokkal inkább azon a titkon, hogy Jézus Krisztus nálunk és velünk van; olyan valóságosan, mint a kenyér íze és a bor illata a szánkban. Az Úrral együtt vacsorázni arról a titokról vall, hogy Isten és mi összetartozunk; mégpedig olyan szorosan, mint éle-

tünk és az, amit eszünk és iszunk, úgy hogy az egyik a másik része lesz. A táplálékot szervezetünk asszimilálja. A táplálék énünké válik. Amikor Jézus testét és véréét fogyasztjuk, Jézus az, aki magához hasonlít minket és Jézus az, akin keresztül az Atya irántunk való szeretetének a vérkeringésébe kerülünk.

Az eukarisztiában Jézus embertestvéreinkkel is egyesít. Jézus testét és véréét nem magánosan költjük el, hanem asztaltársak közösségében. Ebben a közösségben azután a köztünk húzott falak leomlanak. „Mi ugyanis sokan egy kenyér, egy test vagyunk, mivel mindnyájan egy kenyéren részesülünk” (1Kor 10,17). Az egy Testben másokhoz igazodva és másokon segítve csak szeretni lehet; gyűlölni, lenézni, viszálykodni: nem! Jézus embertestvéreket akar asztala körül, akik a testi, szellemi, társadalmi, nemzeti, faji stb. különbözőségeikben nem elkülönülést látnak, hanem értéket, amely gazdagítja az embert és az egész emberiséget. Az utolsó vacsorára való emlékezésben így lesz minden szentmise szeretetlakoma, amelyen alkalomról alkalomra ajándékba kapjuk Jézust és az embertársat, hogy azután újra világosabban lássuk a hétköznapiakban bizony sokszor fájdalmasan szemünk elől tévesztett ket-
tős, de mégis egy, isten- és felebarátszeretetet.

A kenyér és bor különállása emlékeztet Krisztus testének és vérének különállására, a keresztáldozatra, amelyben Jézus önmagát teszi oda Isten és az ember között tátongó szakadékba. Jézus visszavonhatatlan végérvénnyel a kereszten lett az Út, az Igazság és az Élet. Utunk, mert csak Általa, igazságunk, mert csak Vele és Életünk, mert csak Benne van közlekedésünk az Atyához. Jézus az újszövetségi iratok szerint maradéktalanul az Atyáért és értünk volt. Jézus életműve hatalmas cáfolata annak a helytel-közvetlen jelentkező emberi gyanúsítgatásnak, hogyan is lehet egyszerre Istennek és embernek élni. Nos, Jézus megfeszített-ségének éppen az a titka, hogy mind a kettőt vállalja, a kereszten egy szírával az Atya kezét fogja, a másikkal az emberét. A Szentlélek Jézusnak ezt az egyetlen megismételhetetlen negypénteki áldozatát az egyház által a kenyér és bor színében „most”-tá teszi, hogy benne Isten népe ajándékba kaphassa Jézust és benne ajándékba adhassa önmagát.

Az istentiszteleten hálás szívvel emlékezünk vissza Jézus tetteire, az üdvösség eseményeire. Jézus mindig így emlékezett az Atyára. Egész élete s halála áldozat volt, de áldozata mégsem félelemből, vagy éppen vakmerőségből fakadt, hanem az Atya iránt való örömteli hálából. Szüntelenen hálát adott az Atyának, amikor önmagát adta szavaiban (Mt 11,25–26), tetteiben (Jn 11,41). Majd az utolsó vacsorán és a kereszten feltárta egész életének és halálának belső rejtett forrásvidékét: fiúi szeretetének háláját. A szentmisében Jézus odaadásában adjuk önmagunkat az Atyának. Úgy, mint Jézus, hálátel szívvel, hogy „Őáltala, Ővele és Őbenne” önmagunk-adása hálaadás legyen Istennek. És amikor ilyen módon részt veszünk Jézus hálaadásában, azt is ingyen kapjuk, hogy ismét hálás szívvel lépünk az embertársak közé. A nagy hálaadásban kitisztul a szemünk, észre vesszük, hogy életünket nem magunktól, hanem másoktól kaptuk. Felismerjük, hogy mindazért, amit kaptunk, hálásnak kell lennünk. Amikor tehát hálát adunk, a tekintetünk a másik felé fordul és Isten felé, aki a másikat nekünk adta. Csak ha hálásan élünk, fedezhetjük fel életünkben Isten barátságának, közelségének a nyomait.

Az istentisztelet visszatekintő figyelme élettörvényt ismeri fel Jézusban: szavaiban, tetteiben, teste megtöretésében és vére omlásában. „Meggzegttem magam, / mint a kenyeret, / hogy úrvacsora, / hogy szentség legyek. / — / S széthullt morzsaként, / porzó utakon / szelek sodornak, / tipornak vakon. / — / S még most is, mindég / magamat adom, / Jaj, de kiknek? és / milyen asztalon?” (Horváth István: Még most is). Ez volt Jézus élettörvénye. Megszegte magát szavaiban és tetteiben, életében és halálában. És lett úrvacsora, szentség. Jaj, de kiknek? Finnyáson válogatva, valamiféle elitnek? — Nekünk bűnösöknek. Milyen asztalon? Az oltár asztalán, és megint csak nem számítgatva, minden élet asztalán.

AZ ELŐRE TEKINTŐ FIGYELEM. Az istentiszteleten a figyelem nemcsak vissza, hanem előre is tekint. Nemcsak a már elékezett Urat idézi, hanem várja a még elékező Urat is. A mindenkori egyház Isten országának ezt a két, feszültséget teremtő szempontját a legvalóságosabban az eukarisztiában éli meg. Virrasztva zárandokol az érkező Úr elé, aki az eukarisztiában — igaz, „tükör által, homályosan” — a kenyér és a bor színében már elékezett. Ismét nem a természet rendjének áttörésén van a hangsúly, hanem annak a jelzésén, ami a világra és benne az emberre vár a paruziában. Miközben a kenyeret és a bort ízleljük, már kostolót kapunk abból a végső, eszkatológikus állapotból, amelynek mindnyájan várományosai vagyunk.

Az eukarisztiában ugyanis éppen annak ellentéte történik, ami a Biblia első lapjai szerint a démonok hatása alatt ebben a világban történt. Az ember elidegenedett az Istentől és „elrejtőzött az Úristen elől a kert fái között” (Ter 3,8). Az elidegenedés azonban nem maradt meg az ember és Isten privát ügyének, hanem érintette a másik embert is: „Fügefá-

leveleket fűztek össze és kötényt csináltak maguknak" (Ter 3,7), hogy mezítelenségük kölcsönös elrejtésével egymás felé forduló nyitottságukat, leplezetlenségüket is eltakarják. Sőt úgy látszik, a rendezetlenség tovább fodoródott és érintette a természetet is: az asszony fájdalommal szüli meg a gyermeket, a férfi pedig fáradtsággal szerzi meg a táplálékot a tövist és bojtortánt termő földön (vö. Ter 3,16—18). Ami a bűn által *dia-bolikus*an szét-esett, az Krisztusban *szün-bolikus*an újra *eggyévált*. A paruzia felé zarándokolva azt a Krisztusban helyreállt egységet, bár még színek alatt, de már valóságosan megtapasztaljuk. Krisztus testében ugyanis megbékülünk a mennyei Atyával, és „mivel mindnyájan egy kenyérben részesülünk”, ezért már most „egy test vagyunk” (vö. 1Kor 10,17). Sőt a kenyérnek és a bornak Krisztus személyes egzisztenciájában való fennállása, ha *szimbolikus*an is, megsejteti, hogy a Krisztusban beállt új rend érinti az egész természetet.

A Számok könyve 13. fejezetének elbeszélése szerint Mózes minden törzsből kiválasztott és elküldött egy-egy férfit Kánaán földjének kikémlelésére. Felderítő útkről gyümölcsökkel tértek vissza. A sok közül csak egy akadt, Káleb, aki reményt is tudott kelteni a csüggeteg szívű népben. Aki Krisztus testével és vérével táplálkozik, az már az ígért földjének gyümölcseiből részesedik. De a gyümölcsekből nem csak *magá számára* kap, hanem „*népe számára* is. Ha sok a reménytelen, kedvetlen ember a környezetünkben — elgondolkodhatunk — nem azért van-e, mert kevés közöttünk a „Káleb”, aki nemcsak megkóstolta az ígért földjének a gyümölcseit, hanem szólt is róluk hitet támasztva és reményt ébresztve?

„Példát adtam nektek... ti is úgy tegyetek”

Mi a szentmisén magunkhoz vett szinoptikus-páli *Krisztus testének a lelke?* — A jánosi lábmosás. „Ha... én, az Úr és Mester megmostam lábatokat, nektek is mosnotok kell egymás lábát” (Jn 13,14). Könnyű volna szó szerint érteni, mint Péter. Itt is többről van szó, mint minden jelkép esetében. Az egymásnak *szolgáló érzületről, a diakoniaról*. Arról, hogy Krisztus testének és véreinek vételében diakonusnak, szolgának kell lenni.

Ki a diakonus? A szónak van egy népi, de helytálló és sokatmondó szófejtő magyarázata. A *dia* annyi, mint: át, keresztül. A *konía* pedig a homokra, a sivatagra utal. Tehát a *dia* és a *konía* együtt: át a homoksivatagon. „Diakonos az a szolga, aki a homoksivatagot taposva fogja fékét a tevének, vagy számárnak, miközben ura fent ül a nyeregben. Kinek ne jutna eszébe az irtalmas szamaritánus, minden diakonus emberi példaképe, aki „leszállt a lóról”, felültette arra az országút rokkantját s vezette gyalogosan, igazi diakoniával a mentőexpedíciót” (Szabó József: A kérüksz és diakonos szócsoport vázlatos exegézise, Lelkipásztor LIII. évfolyam, 1978. aug. 490—91).

Hol az én helyem az életben? A „nyeregben”? Vagy Uram, embertársaim, a rámbizottok lovának kötőfékjénél? Főnhéjazó, foghegyről beszélő úr vagyok-e, vagy az élet homoksivatagát taposó szolga?

Minden szentmise arra ösztönöz, hogy gyűjtőlencsésének gyűjtőpontjában megvizsgáljuk önmagunkat. Mert ez a lencse „*nagyít és kicsinyít*”. Aki lovon ül, kicsivé teszi, aki pedig a kötőféket fogja, nagygyá teszi, sőt: „*növel és tömörít*”. Aki szolgál, azt növeli és tömöríti, aki pedig uraskodik, azt csökkenti és szétmorzsolja. — Ezt az átpontozott életet azonban csak akkor kezdjük értékelni, ha felfedezzük a szolgában az Urat, az emberben az Istent. — „Ma miért nem látjuk az emberek az Istent?” — kérdezték a rabbit egy chasszidista példázatban. — „Mert senki sem akarja magát olyan mélyen meghajtani, hogy meglássa” — volt a válasz. Tovább szöve a példázatot, kiegészíthetnénk: az emberbe lehajló Istent, a szolgába kiüresedő Urat, a halálba leszálló életet, a kenyérünkbe és borunkba közénk aláhajló Krisztust csak akkor tudjuk felismerni, ha magunk is mélyen meghajlunk, ha újra kicsinyek leszünk, ha leszállunk a lóról, ha magunk is szolgák leszünk.

És megfordítva is igaz: ha merjük mondani Paul Claudellel: „Nekem elég az Isten négy szög foglalatában”, akkor felleljük keresztény életünk értelmét: nekem elég az ember négy szög foglalatában. Azaz: elég vagyok magamnak, sőt akkor leszek igazán elég önmagamnak, ha életem értelmét nem a nyeregülésben, hanem a lóról leszállva, a hétköznapi homoksivatagát taposva, a szolgaságban, a szolgálatban látom.

Minden eukarisztia arra hivatott, hogy gyűjtőpontja ne csak *megfűstölögtesse*, hanem *lángra is lobbantsa* életünknek a hétköznapiokban újra meg újra nyeregbe kívánczó, uraskodni akaró szolgálatát. Hogy életünk a szinoptikus-páli *Krisztus testéből* meg a jánosi szolgálat *lelkéből* táplálkozva *test és lélek, egész élet, keresztény élet* legyen.

A MEGÚJÍTOTT ZSOLOZSMA MINT AZ EGYHÁZ KÖZÖSSÉGI IMÁJA

Másfél évtizeddel a 2. Vatikáni zsinat liturgiát megújító törekvései után az egyházban az általános felfogás, hogy ez a megújítás szerencsésen befejeződött. Megjelent az új misekönyv, már használjuk a szentségek megújított rítusait és a papok egy részének kezében évek óta ott van az új zsolozsmáskönyv, a Liturgia Horarum. Ez utóbbi magyarrá fordítása folyamatban van; átmeneti segítségként megjelent kéziratban 1976-ban az Ideiglenes Zsolozsmáskönyv, mely a négyhetes zsolozsmákkal a köznapi imaórákat tartalmazza (az olvasmányos imaóra olvasmányait leszámítva). Ebből kivonatot tartalmaz az OMC kiadásában megjelent Kis Zsolozsma (1977), (az imaórák egyhetes beosztással az olvasmányos imaórák kivéve) és a Kis Közös Zsolozsma (1978), mely az Esti istencsereket tartalmazza egy hétre.

Meglepő, hogy amíg az új misekönyv és részben a szentségek is az egyházi sajtóban több ismertetésben részesültek, az új zsolozsmáskönyvről ezt nem mondhatjuk el. Pedig legalább olyan jelentős szemléletváltozásról van itt is szó, mint a mise vagy a szentségek esetében. Jellemző, hogy mielőtt az új Liturgia Horarum (zsolozsmáskönyv) megjelent volna (1971), Róma hónapokkal előbb külön kiadta az egész zsolozsmát bevezető és annak új szellemét megmagyarázó Institutio Generalis Liturgiae Horarum-ot, azaz az Általános Rendelkezéseket a Zsolozsmához (a következőkben ÁRZS). Ez a rendkívül gazdag tartalmú és szemléletében újszerű bevezetés sajnálatos módon eddig nem került a hazai nagyobb nyilvánosság elé (a Magyar Kurír könyvomatossá fordítását hozta).

Írásunk célja nem az, hogy az új Zsolozsmáskönyvet ismertessük, hisz ez meghaladja egy cikk terjedelmét. Egyetlen, de jelentős szempontra kívánunk rámutatni, hogy ti. a zsolozsma a zsinat szándéka szerint az egyház közösségi imája. Tehát megszűnt papi imakönyv (Breviarium) lenni, amit a megváltozott elnevezés is mutat.

Hogy milyen szemléletváltozás ment végbe a zsolozsma körül, azt három hivatalos egyházi dokumentum megfogalmazásában kívánjuk röviden bemutatni. XII. Piusz pápának 1947-ben megjelent nagyjelentőségű liturgikus enciklikája a *Mediator Dei* a zsolozsmáról a következő megfogalmazásban szól: „A szent zsolozsma Jézus Krisztus titokzatos Testének imája, amelyet az egyház minden keresztény hívő nevében és mindannyiunk javára mutat be Istennek, mivel a papok és az egyház többi olyan szolgálói és szerzetesközösségei végzik, akik erre a feladatra hivatalos megbízást kaptak.” (138.). A zsinati *Liturgikus Konstitúció* jelentős újítást hoz, amikor a következőket mondja: „Amikor a papok, és egyházi rendelkezés alapján az ezzel megbízottak, vagy a keresztény hívek a pappal egyesülve jóváhagyott formák között a dicséretnek ezt a csodálatos énekét zengik, akkor ez magának a Völegényhez beszélő Jegyesnek a hangja, sőt Krisztus imája, (misztikus) testével együtt az Atyához” (84.). A zsinatnak a liturgikus megújulást előíró rendelkezéseit a végrehajtás dolgozta ki, konkretizálta és életszerűen alkalmazta, — nemegyszer észrevehetően továbbhaladva a zsinati rendelkezés irányvételének vonalán. Így az ÁRZS-ot ill. az új zsolozsmáskönyvet bevezető *Laudis Canticum* (A dicséret éneke) kezdetű Apostoli Rendelkezésében VI. Pál pápa egyszerűen kijelenti: „A zsolozsma Isten egész népének imája, és úgy van megszerkesztve, hogy ne csak a papok mondhassák, hanem a szerzetesek, sőt világiak is” (1.).

A továbbiakban — elsősorban az ÁRZS boncolgatásával — azt keressük, hogy miért *sajátosan közösségi ima* az új zsolozsma, és a gyakorlatban milyen lehetőségeink és feladataink lennének ennek megvalósítására.

A közös ima mint az egyház lényeges vonása

A fentebb említett *Laudis Canticum* kezdetű írásában VI. Pál pápa ritka szépségű összefoglalását és elmélyítését nyújtja mindannak, amit az új zsolozsmáskönyvnek az egyház életében be kell töltenie. Amint az egész liturgikus megújulásban, az egyház imájának megújításában is az ősi hagyományok és korunk szükségleteinek harmonikus összekapcsolása érvényesült. Az egész megújítás célja az volt, hogy ez a zsolozsma áthassa, megelevenítse, irányítsa a keresztény imaéletet, Isten népének lelkiéletét pedig hatékonyan gazdagítsa. A pápa abbéli reményét fejezte ki, hogy a zsolozsmáskönyvvel újjáéled az érzék az imádság iránt, melyet szüntelenül kell végezni és amellyel Urunk Jézus Krisztus bízta meg az egyházat. — Maga a zsolozsmázás, ha egy közösség gyűlt össze annak végzésére, az *imádkozó egyház igazi mivoltát fejezi ki* és egyben csodálatos jelének bizonyul. Az imádság az egy-

ház egész testének létfeltétele. Nem véletlen, hogy amikor az Apostolok Cselekedeteiben először lép színre a hívők közössége, mindjárt imádkozó gyülekezetként jelenik meg „az aszszonyokkal, Máriával Jézus anyjával és testvéreivel” (ApCsel 1,14). Az egyháznak tehát mindenkor imádkozó egyháznak kell lennie, ha hű akar maradni Alapítója példájához és parancsához. Többről van tehát itt szó, mint arról, hogy az egyházban egyesek — a papi rend és a szerzetesek — az egyház nevében mint hivatalos imádkozók szerepeljenek, akik szinte köteleyszerűen végzik az imát, — amint ez a múlt gyakorlata volt. — Az új szemlélet mögött *megújult egyházfoglalom* van: az egyoldalúan klerikális szemlélet után Isten népében a világi hívők is elfoglalják végre helyüket, a szolozsma az ő imádságuk is. Ha tehát a szolozsma Isten egész népére tartozik és az egyház legbenső mivoltából fakad, akkor ennek külsőleg is meg kell mutatkoznia az egyház életében: közösségi végzést igényel. A helyi egyházakban, kisebb egyházi közösségekben konkretizálódik, jelenül meg ugyanis „az” egyház.

Félreértések végett jegezzük meg, hogy a szolozsma nem kizárólagos és egyetlen imája az egyháznak; szükség van a magányban, a „zárt ajtók mögött” mondott imákra is, és az egyház tagjai ezeket is Krisztus által és a Szentlélekben végzik, tehát tágabb értelemben ezek is közösségi imák. „Magánimáról” beszélni ugyan a keresztny ember számára nem egészen következetes. Mert ha igaz, hogy a keresztny ima az Istennel való szemérmes kapcsolatból, közösségből fakad, melyet a Szentlélek teremt meg Krisztus testében, akkor az ima nem lehet igazában „privát” valami. Mindig közösségi ima marad, mivel Istent így szólítja: Atyánk! Az egyház azonban látható közösség is és ezért ennek a látható közösségnek imáját különleges méltóság illeti meg (vö. ÁRZS 9.).

Mivel a szolozsma a liturgia szerves része, ezért „a többi liturgikus cselekményhez hasonlóan nem magánjellegű cselekmény. Az egyház egész testére vonatkozik, azt teszi láthatóvá és azzal közli hatásait. A szolozsmázás *egyházi, vagyis közösségi liturgikus ünneplés*; ez akkor tűnik ki leginkább, amikor azt a helyi egyház a papoktól és segédkezőktől körülvevett püspökével együtt végzi... Az ilyen módon történő szolozsmázás kiváltképpen ajánlatos. Végezzék ezt... a nép bevonásával” (ÁRZS 20.). — Máshol így fogalmaznak a szolozsmát bevezető útmutatások: „Ha a hívők szolozsmára szólítva összejönnek, és együtt dobnak a szívük, együtt zeng az ajkuk, akkor láthatóvá teszik a Krisztus misztériumát ünneplő egyházat” (ÁRZS 22.). — A közös ima bizonyos értelemben szentségi jel, mely kifejezi és realizálja az egyház misztériumát. Egyház és ima két egymásra vonatkoztatott valóság, korrelációban van és teljesen szét nem választhatók.

Ennek az egyházat bemutató és érzékelhető közösségnek persze különböző formái lehetnek, lebontva a püspök körül összejött közösségtől az egyházközségi vagy családi közösségig, egészen a krisztusi szavakig: „Ahol ketten vagy hárman együtt vannak nevemben, ott vagyok köztük” (Mt 18,28). — Bár ezekre a közösségekre is állnak a minden közösségre érvényes pszichológiai és szociológiai szabályok, itt elsősorban nem emberi, hanem sajátosan *transzcendens jellegű* és irányzódású összejövetelekről van szó. Az ilyen közösség tagjai találkoznak az ima folyamán Istennel és egymással is. Ugyanakkor minden ilyen közösség misztérium, melyben Jézus Krisztus titka áll előttünk, aki az Isten és ember közti találkozás legmegfoghatóbb kifejeződése. — Az ilyen közösségi szolozsma — mint általában a közösségi liturgia — a hívő nép számára az üdvösség állomása, ahol az Úrral és az egymással való közösséget megtapasztalja.

Ezek után következetes és érthető, hogy — miután a papok és szerzetesek sajátos felelősségéről és kötelezettségéről szolt az ÁRZS — ezzel a felhívással fordul a világban élő hívőkhez: „teljesítsék ők is az egyház szent szolgálatát; végezzék a szolozsma egy-egy részét összejöveteleik alkalmával, bárhol vannak is együtt imádság, apostoli munka címen. Szükséges ugyanis, hogy mindenekelőtt a liturgia keretében tanulják meg lélekben és igazságban imádni Istent; gondoljanak arra, hogy a nyilvános istentisztelettel és imával minden emberen segíthetnek és nagymértékben hozzájárulhatnak az egész világ üdvösségéhez” (22.). — Ezt a gondolatot úgy is megfogalmazhatnánk, hogy az imádkozó közösség már magában is evangelizációs tett. Legmélyebb rétegében tárja fel az egyház mivoltát és nyilvános vallomás arról, hogy „papi népként”, közvetítőként áll Isten és az emberi nem között.

A szolozsma a megújított liturgiában nem csupán Isten tisztelete, hanem az *ember megszentelődését* is szolgálja. Hiszen itt is szent párbeszéd folyik Isten és az emberek között: „Isten szolt népéhez... a nép pedig Istennek énekel és imádsággal felel” (LK 33.). A szolozsma szövegeiben valóban Isten tanítja népét az Írásokkal, és az Írásokon táplálkozó szövegekkel, a nép pedig elsősorban a szoltárokkal ad hálát, könyörög. Valamiképpen minden liturgikus összejövétel, így a szolozsma is, a pünkösödöt érzékelteti és jeleníti meg, melyben egyidejűleg tapasztalja meg a hívő megajándékozottságát és hozza oda ajándékát, a dícséret áldozatát. Van végül *eszkatologikus jellege* is ennek a közös szolozsmának. A Jézus

nevében való együttlét örömet jelent és az égi kórushoz való csatlakozást idézi fel; ugyanakkor az ilyen imádkozó közösség mindig bizonyos feszültségben él, mert átérzi, hogy földi munkája mellett is az alkonyatot nem ismerő örök nappal várományosa.

Röviden összefoglalva: az új zsolozsma funkciója az egyház életében megváltozott. Nem klerikális ima, melyet az azzal megbízottak az egyház nevében végeznek, hanem Isten egész népének imája. Ez a közös ima egyszersmind „szentségi jel”, melyben megmutatkozik az egyház misztériuma.

A zsolozsma közös ünneplésének megvalósítása: lehetőségek és elgondolások

A liturgia mint közösségi ünneplés egyházunkban ma elsősorban az eukarisztiát, a szentmise ünneplését jelenti. A szentségek közösségi kiszolgáltatása kezd már imitt-amott tért hódítani, a zsolozsma ünneplése — sajnos — még fehér holló számba megy. Igaz, még a technikai feltételek is hiányoznak hozzá, de nem kevésbé van szükség szemléletváltozásra is. Az egyház tudatában van, hogy az életkörülmények különböző helyek és adottságok között nagyon eltérők. Ezért az eszmény hirdetése mellett a legelső követelményekre is rámutat, amelyekre nagyon komolyan törekedni kellene.

A zsolozsma egyházi jellegéből folyik, hogy „valahányszor csak biztosítható a közös zsolozsma kellő létszámú hívővel és azok tevékeny bekapcsolódásával, azt előnyben kell részesíteni az egyéni vagyis ún. „magán” végzéssel szemben. — Mielőtt még a hívek részvételével foglalkoznánk, a *papság szerepére* irányítsuk figyelmünket. Ők is megváltozott szellemben ugyan, de mintegy „hivatásszerűen” kell, hogy a zsolozsmát végezzék. Ma még változatlanul elterjedt a jogi-, az érvényességi-, a penzum-szemlélet. A Zsinat nagyon jól látta, hogy a liturgikus élet megújításában, a *hívek tevékeny részvételre nevelésében* döntő súlya van a papságnak. „Ennek megvalósulására azonban semmi remény nincs addig, amíg magukat a lelkipásztorokat teljesen át nem hatja a liturgia szelleme és ereje...” (Lk 14.). Tudatában vagyunk annak, hogy ma még technikai nehézségek is vannak, a végleges zsolozsmáskönyv várát magára stb. De vajon hányszor fordul elő, hogy együtt lévő papok a Vesperás idején együtt végeznék el az Esti istendicséretet? — ahogy sokan természetesen találják már, hogy együtt misézzenek. — Ma még, — függetlenül a közös szövegtől — eléggé ritka, hogy egy-egy közös papi megbeszélést, gyűlést a zsolozsma éppen időszerű imaórájának közös elimádkozásával kezdjék vagy végezzék. Vajon olyan elképzelhetetlen-e, hogy egy-egy imaórát (pl. ebéd előtt a napközit) plébános és káplánja a háznépével együtt imádkozzon? Aki ilyesmit megtesz, minden bizonnyal az egyházközség egy kicsi csoportját is megszervezte már pl. a napi Vecsernyére.

Nézzük meg konkrétan, *milyen imaórák* jöhetnek az egyházközségi életben leginkább számításba. Az egyház új szemléletében a zsolozsma imaórái közül sarkpontként emelkedik ki a reggeli és esti istendicséret (Laudes és Vesperás). Ezekről mondja az ARZS 40. pontja: „Igen nagyra kell értékelnünk a reggeli és esti istendicséretet, mint a keresztény közösség imáját. Nyilvános és közös ünneplésüket szorgalmazni kell, főleg azoknál, akik közös életet élnek. Ajánlatos azonban ezek elimádkozása még a világi hívőknek is, ha a közös imán részt venni nem tudnának.” — Mai életkörülményeink között a világi hívők számára a közös esti istendicséret látszik inkább megvalósíthatónak. Ha reggel van szentmise, akkor este-felé a Vecsernye lehetne a legeszményibb közösségi istentisztelet. Szükséges lenne természetesen felülvizsgálni istentiszteleteink rendjét. Bármennyire központi szerepe kell, hogy legyen az eukarisztiá ünneplésének, mégis az egyensúly, a helyes arány megbomlott a szentmise és a többi liturgikus cselekmény között. Újra vissza kell állítani a helyes arányt a szentmise, az igeliturgiák, a zsolozsma és egyéb áhítatgyakorlatok között. Városban különösen ügyelni kellene arra, hogy egymáshoz közel lévő templomok ne mind ugyanazt nyújtsák híveiknek; ha az egyikben esti mise van, a másik Vecsernyét tarthatna. — A templomi közösségekben tehát elsősorban a Vecsernye jön számításba, melyet vásár- és ünnepnap különösen is szorgalmaz az egyház; ennek még hagyománya is van sok helyen. — Úgy látszik azonban, hogy nem alkalmas összekapcsolni a kettőt, — szentmise és vecsernye — mert annak sietség a vége. Az egyház természetesen más kisebb közösségekre is gondolt. Így a *családnak* „mint az egyház házi szentélyének” nemcsak azt ajánlja, hogy közösen imádkozzanak, hanem azt is, hogy alkalomadtán a zsolozsma egyes részeinek imádkozásával fűzzék magukat szorosabban az egyházhoz (IG 27). Így pl. a családban este a Kompletorium, a lefekvés előtti ima végzése is szép közös ima lehet; bár még ilyenkor is alkalmas lehet az esti istendicséret, mely sajátosabban egyházi, közösségi jellegű.

A zsolozsma a néppel végzett közösségi formájában *bizonyos rugalmasságot* tanúsít. Így pl. a kiemelt időket kivéve, ahol az ünnepelt misztérium szorosabban áll szem előtt, megenged bizonyos változtatásokat, ill. szabad választást. Így pl. a közösséget érintő okból

(zarándoklat, helyi ünnep stb.) vehető valamely szentről zsolozsma (245). — Amit mindenképpen meg kell tartani, az az imaórák felépítése, alapvető struktúrája. Szabad azonban a himnuszot pl. más, a nép által ismert és odaillő énekkel pótolni. Szabad ismerős zsolozsma-variantákat venni, ha a lelkipásztori szempont úgy kívánja. Ugyancsak gazdag lehetőség van az olvasmányok megválasztásában is. Nincs tehát olyan merev előírás, amely akadály lehetne, hogy kevésbé képzett közösség is bekapcsolódjon. — Közös zsolozsma templomban is véggezhető, pap vagy diákónus vezetése nélkül is. Ilyenkor a vezető nem lép a presbitériumba, nem köszönti és nem áldja meg a népet, különben vezeti a liturgiát.

Az ének szerepe a zsolozsmában

Külön fejezet foglalkozik a zsolozsmában az ének szerepével (267—284). Az alap gondolat már a *Musica sacra* Instructio kimondotta: „A zsolozsma éneklése nagyon ajánlatos azoknak, akik kórusban vagy közösen végzik a szent szolgálatot, minthogy ezen ima-teremtésének ez felel meg inkább; az éneklés a nagyobb ünnepléseknek is jele, és mutatja, hogy Isten dicséretében mennyire összeforrtak a szívek” (IG 268). Az Általános Rendelkezések dicsérik azokat a közösségeket, amelyek gyakran választják az énekes zsolozsmát, hiszen „az ének az imádkozó és Isten dicsérlő lélek mélységeiből tör elő és az ének tárja fel igazán a keresztyén istentisztelet közösségi jellegét” (270). Az éneklésben sincsenek azonban merev szabályok; az ARZS „fokozatos” ünneplés elvét ajánlja, melynek több változata van a teljes egészében énekelte és a csak recitált zsolozsmázás között. Ez a módszer biztosítja „a jóleső és nagyvonalú változatosságot” (273). — Az ének kétségkívül az a terület, ahol a liturgiában a kreativitás előtt tágas horizont tárul fel. A gregorián ének ősi hagyománya maga is gazdag lehetőséget ad, de az egyház korunk igényeinek megfelelő új utak és formák kialakulása elé is reménnyel tekint. A 275. pont kifejezetten is utal arra, hogy „mivel a zsolozsma honi nyelven is énekelhető, megfelelőképpen gondoskodni kell arról, hogy az énekelte népnyelvű liturgiához új dallamok álljanak rendelkezésre”.

A zsolozsmázás terén is jogosak az új utak; a két kórus váltakozó mondása nem mindig felel meg a zsolozsma jellegének. Sok zsolozsma megkívánja a dallamot, akárcsak egy nemzeti himnusz. Másutt viszont a deklamáló felolvasásnak van nagy szerepe, mint pl. az elbeszélő zsolozsmák esetén. Ismét máshol a legalkalmasabb, ha a nép az ismétlődő verssel válaszol (pl. 45, 66. zs.). — A zsolozsma népnyelvű megszerettetése nagyobb tömegek számára minden bizonnyal vasár- és ünnepnapon, az esti istentisztelet formájában valósítható meg. A siker jórészt azon múlik, hogy megfelelő dallammal sikerül-e a liturgikus szövegeket eljáratni. Itt az látszik a legjárhatóbb útnak, hogy a szakértők a nagy tömegek részére könnyen énekelhető dallamokat alkossanak. Képzettebb és igényesebb közösségek számára megmaradhat a nivósabb és gazdagabb dallamkincs. Nagyobb tömegek számára az ún. időszakos *Vesperás* összeállításra lenne a legmegfelelőbb, ahol az olvasmányok, hívők könyörgései, könyörgések — tehát a papra tartozó részek — variálhatók lennének. Az elmúlt évben megjelent német egységes ima- és énekeskönyv, a *Gotteslob* az egyházi év főbb időszakaira 10 kidolgozott Vecseryét hoz dallammal.

Hogy az egyház szándéka a megújított zsolozsmával mint közösségi imával elérje célját, kell hogy a zsolozsma méltó helyet kapjon jelenlegi istentiszteleti rendünkben. A szentmisét nem kell „félteni” tőle. A közös imában elmélyülők és egybeforrtak az eukarisztikus áldozatot is mélyebben fogják megélni. A zsolozsma bevezetése nem is a meglévő hasznos áhitatgyakorlatok ellen irányul. Ahol ezeknek van tudatos közösségük, ahol valóságos igényt élegítenek ki, ott meg fognak maradni. A közösen végzett zsolozsma azonban mindenképpen gazdagodást, az egyház által nyújtott táplálékban új és tápláló „fogást” jelent majd azoknak, akik rájönnek ízére. Mert a zsolozsma és annak formája akkor és ott terjed, amikor és ahol lesznek bátor és apostoli kezdeményezők, akiknek személyes példája is vonzó lesz. De az is igaz, hogy a papságnak ezt az igényt megfelelő *katekizisekkel* kell felébreszteni. Egész liturgikus megújulásunk egyik erendendő gyengéje a biblikus műveltség hiánya a papságnál és néplétszámánál. Minden törekvés, ami a zsolozsmákat és Isten igéjét a néppel megszeretteti, a zsolozsma ünneplését is előmozdítja, — és minden valódi közösségi ünneplés tűzhely lesz, honnét Isten igéjének éltető melege tovább árad. — Mindenképpen szükséges, hogy a megújított zsolozsma ne formalista, ne megszentelt szövegeket mormoló „imamalom” legyen. Annak személyes imává kell válnia és egyházasabbá, közösségibb, krisztusibbá kell tennie a hívő nép lelkiségét.

Nagy lehetőség előtt áll az egyház, amikor a papság mellett a nép kezébe is adja az új zsolozsmáskönyvet, az egyház imakönyvét. (Ezért illetékeseknek arra is ügyelniük kell, hogy ez a zsolozsmáskönyv olcsó, a „kisemberek” számára is hozzáférhető áron legyen kap-

ható!) A zsolozsma liturgikus ünneppé tétele egész egyházi életünk új színét és gazdagodását jelentené. A liturgia nyerni fog életszerűségében, mert ahogy VI. Pál pápa írja a *Laudis Canticumban*: „Föltárul majd az a sokrétű kapcsolat is, mely a liturgia és az egész keresztény élet között fönáll. A hívő nép egész élete ugyanis valamiféle liturgia; öntadás az Isten- és emberszeretből fakadó szolgálatra, Krisztus tevékenységével egyesülten, aki azzal, hogy köztünk járt és föláldozta magát, megszentelte minden ember életét.”

A TEOLÓGIA BESZÉLGETÉSE SZUNYOGH XAVÉR FERENC bencés tanárral és RAJZ MIHÁLY plébánossal

A LITURGIKUS ÉS EUKARISZTIKUS MEGÚJULÁS KEZDETE HAZÁNKBAN

SZUNYOGH XAVÉR FERENC bencés tanár a magyar liturgikus megújulás elindítója. Ma 85 évesen is fiatalos lendülettel, világosan foglalja egybe a magyar liturgikus törekvések múltját.

— Mint a Barcsay gimnázium növendéke, Shvoy Lajos és Prohászka Ottokár nevelése voltam, akik korán elindítottak a hitélet útján. Berács tanárnak készültem, a teológiai főiskolát Pannonhalmán végeztem. Ez után az egyetem teológiai fakultására vágyódtam. Onnan azonban visszatartottak előljáróim azzal a megjegyzéssel, hogy „nincs bennem elég bencés szellem!” — Ez a mondat életem meghatározója lett. Teljes erővel kezdtem kutatni, mit is jelent igazában a bencés szellem, milyen volt a múltban, és mi jellemzi napjainkban. Levelezni kezdtem a liturgia nagy megújítóival, a belga Lamberth Beauduin-nel, majd a német Ildefons Herwegennel, és Odo Casellal. Elsők között Beauduin Mont-César-i bencés alapvető könyvét tanulmányoztam az „Egyház lelkiéleté”-ről. Ez a könyv 1913-ban már elérte a harmincötödik francia kiadást. A teológiai racionalizmusban kiszáradt lelkek itták ezeket az igazságokat. Amikor 1914-ben elolvastam, azonnal le is fordítottam. A hazai olvasók között ugyanilyen kedvező fogadtatásra talált. Az úttörő könyv ezzel a gondolattal kezdődik: „X. Pius pápa, Krisztusban mindent megújító Szentatyánk ezzel a nyilatkozattal kezdte működését: Legfőbb kívánságunk, hogy az igazi keresztény szellem mindenképpen felvirágozzék... Ennek elérésére elsősorban Isten házának szentségéről és méltóságáról kell gondoskodnunk. Itt gyűlnek össze a hívek, innen merítik ezt a szellemet az első és mellőzhetetlen forrásból: a legszentebb Titokban való valóságos részvételből és az egyház nyilvános és ünnepélyes imáival való egyesülésből. Az egyház küldetése fontosságának tudatában... megalkotta itt a földön a szent cselekmények hatalmas összességét, amelyben Krisztus papi hatalma megtalálja teljes kifejlését. Ez a látható papi működés: a liturgia. Központja, amely minden résztvevőt egyesít, az eukarisztikus áldozat. Ennek kegyelmével a hívek testvériesen egyesülnek és nap-nap után mindjobban magukévá teszik a megváltás művét. A szent olvasmányok, dicséretetek, könyörgések, szertartások és énekek sokasága hirdeti és lelkünkbe vési ennek a nagy titoknak mindenható jelentőségét... A szent hierarchia, hogy a lelkekre gyakorolt megszentelő hatását erősebbé tegye, Isten népét felosztotta plébániai családokra... Minden ilyen családnak megvan a maga tüzehelye: az Isten háza, ... megvan a papja, aki áldozatot mutat be, megáld, vezet és tanít, és megvan a szentek közössége, ahol a testvérek a látható papság működése által átalakulnak Krisztusba. A plébániai életnek tehát a liturgia a lelke...”

Ezekből a kiragadott sorokból is jól láthatja, hogy Beauduin kis könyve magában már megelőzte a zsinatot és magába foglalta a mai liturgikus megújulás minden fontos mozzanatát. És én úgy éreztem, hogy a bencés szellem helyes megértése egybeesik azzal a küldetéssel, hogy az egyház liturgikus megújulását hazánkban teljes erővel elősegítem.

— Tanár úr hogyan kapcsolta össze a liturgikus megújulás tanítását a liturgikus élettel?

— A liturgikus megújulás egész életem műve. Ez az, amit részletesen száz könyvben fel dolgoztam különböző korosztályoknak, rendtársaimnak, iskoláink tanítványainak, és a világi híveknek. 1917-ben a liturgikus misehallgatásról már ismertetőt írtam a Szent Gellért folyóiratban. A rendben lehetőséget kaptam, hogy a „Lelkiélet könyvei” címen liturgikus sorozatot indítsak, — ennek tizenöt kötetét jelenttettem meg. Az A) sorozat a Bibliotheca Bene-

dictina volt, ami főleg rendi növendékeink, iskolai diákjaink, és felnőtt öregdiákjaink számára készült. A B) sorozat az „Ecclesia Orans” — imádkozó egyház könyvei, — ahogy akkor neveztük, a „liturgikus apostolság” szolgálatában a világi hívek számára készült. — „Mi a római katolikus egyházban lelkünk édesanyját, ... és imádságos életében a legvonzóbb példát, a legtökéletesebb segítőt és a leghathatósabb közvetítőt látjuk.” — Ezeket a szakavat a sorozat előszavából idézem. Eltökélt szándékom az volt, hogy a hívek közül minél többeket kiemeljek az ún. magánajtatosságokból, hogy így megtalálják az egyház imáiban és szent cselekményeiben a lelki megújulást. Az első kötetem a *Keresztény őseink életéről* szólt. A liturgikus megújulás ugyanis az őskeresztény forrásokhoz tért vissza, onnan táplálkozott, ezért először is az első keresztények szentségi életét kellett népszerűen ismertetni. Itt meg kell jegyezni, hogy az első bencések életformája is az őskeresztény közösséget akarta megvalósítani. Szent Benedek — akinek ebben az évben ünnepeljük halála 1500. évfordulóját —, azt kívánta, hogy fiai az imában, a szolozsmában, az eukarisztikus cselekményben részesedve éljék egész napjukat, — a munkás közösségi életet.

Második kötetem Blossius Lajos liturgikus lelki könyve volt: „A tökéletesség felé”. — Prohászka Ottokár így üdvözölte megjelenését: „Nálunk ez az irány még teljesen idegen, s még nem értik, hogyan kell a liturgiából élni és táplálkozni. A legelső lépés elzírnyában bizonyára a *misekönyv magyar kiadása volna*. Adja Isten, hogy nemsokára ezt is üdvözölhessük”. — Prohászka ezt 1922. április 21-én írta, de megjósolt kívánsága csak 1933-ban valósulhatott meg. Blossius kötetét évenként 8—10 újabb gyakorlati liturgikus kiadványom követte. — A liturgikus életet megismertető tanítással egyidőben elkezdtem a liturgikus gyakorlatot is. 1922-ben Németországban jártam, ott vettem részt először „missa recitata”-n, közösen mondott német nyelvű szentmisén. Mint tanár, a községi diákjaimat elvittem az ősi jáki templomba, ott hangzott el az első közös, magyar nyelvű szentmise. Az állandó részeket — a kánon kivételével — együtt mondtuk. — Később azon gondolkodtam, hogyan lehetne a liturgikus lelkületet a világiak között elterjeszteni. Szent Benedek halálának 1400. évfordulóján, 1880-ban világszerte felújították az ősi bencés szellemet. Akkor jöttek létre a világiak számára az oblatások és az oblaták — az Istennek felajánlottak — közösségei. Hazánkban ez a kezdeményezés a múlt században sikertelen maradt. 1922-ben — rendi jóváhagyással — ennek a közösségnek az élesztgetésével próbáltam a világiak liturgikus életét kialakítani. Az ősi keresztény lelkiséget akartam hazánkban is elmélyíteni. Ahoва helyeztek, ott mindenütt kialakítottam egy-egy liturgikus közösséget: Kőszegen, Celldömölkön, Kecskemét-Máriavárosban, és végül Budapesten. 1923-ban kiadtam a „Lelkiélet könyvei” ötödik kötetét, a „Közös szentmiseáldozatot”. Ez volt a „missa recitata” legelső magyar könyve. Szövege a gyakorlati elterjedtsége miatt szinte hivatalos lett, különböző kiadásokban 40 000 példányban kelt el. — Én szívesen foglaltam egy-egy programot mindig jól megjegyezhető mondásokba, jelszavakba. A *Miatyánkot* összekapcsoltam a szentmise-áldozattal, ilyen gondolatokkal: *Imádkozzunk az egyházzal, hogy az Úr akarata szerint szenteltessek meg az Ő neve. — Dolgozzál, hogy jöjjön el Országá. Próbálj minden bajt és nehézséget türelemmel elviselni, hogy legyen meg az ő szent akarata.* Szent Benedek szavaival ezt úgy is mondhatjuk: Részesedjünk Krisztus szenvedésében, hogy Országának is részesei legyünk!

— *Ugy tudom, hogy a bencés oblaták egy része állandó közösségbe tömörült?*

— Igen, ez Kühár Flóris érdeme. Az áldozatos lelkületű leányokat Tiszaújfalun letelepítette, hogy az akkori nyomorúságos anyagi és lelki helyzetben élő szegény nép szolgálatába állítsa. Amíg Kühár Flóris az együttélő közösség kialakítását vette kézbe, addig én inkább a világi hívek között akartam minél szélesebb körben terjeszteni a liturgikus megújulást.

— *A Prohászktól annyira óhajtott misekönyv hogyan és mikor valósult meg?*

— A diákjaimmal együtt mondott közös miseknek először a magyar nyelvű állandó részei jelentek meg nyomtatásban. Hamarosan a heti misefüzeteket is kiadtuk, amelyek a vasár- és ünnepnapj változó miseszövegeket tartalmazták. A hívek minden héten megvették a templomoknál ott is, ahol nem volt közös olvasott mise, a jámbor magánimádságok helyett mind többen imádkozták a szentmisét. Ez után az évi hetven darab nyolc-tíz oldalas misefüzeteket összefoglalva egy gyűjtőtkban jelenttettem meg 1927-ben. Az *Officium Divinum* — ami eredetileg egy német nyelvű misekönyv fordítása volt — IV. magyar kiadása már az én átdolgozásomban jelent meg 1931-ben, teljes vasárnapi miseszöveggel és zsolozsma imákkal új címmel: „Kalauz a magányos és a nyilvános isteni szolgálatra”. — Majd hosszas, alapos munkával elkészítettem a hívek számára az év minden napjára szóló teljes misekönyvet, magyaróó és bevezető szövegekkel. 1933-ban, a Szentévbén „Latin-magyar misszálé” címen adta ki a Szent István Társulat. A 100 000 példány úgyszólván azonnal elfogyott. Később ebből kivonatoltam egy vasárnapi misszálét is.

— Miközben Xavér atyát hallgatom, számos liturgikus kiadványa van előttem. Csak néhány címet említek: *Liturgikus ájtatosságok*. (1932) Ebben közös adventi, keresztúti, bűnbánati ájtatosságok találhatóak a hivatalos egyházi imák felhasználásával. Itt vannak a különböző liturgikus előadások anyagai és a Pannonhalmi Szemlében megjelent tanulmányok. Mintha a zsinat utáni idők írásait olvasnám, — a hivatalos liturgikus reform előtt körülbelül negyven évvel. És most megértem Kühr Flóris korabeli véleményét Szunyogh Xavér Ferenc munkásságáról: „Tíz év alatt szerte az országban sokan megértették, milyen kiváló útja a lelki életnek az, amelyen keresztény őseink jártak, és amelyet Szent Benedek atyánk a későbbi századokra áthagyományozott...” És ez a elkület nem más, mint az egyháznak, az Isten népének eukarisztikus és szentségi közössége.

— Szunyogh atya művészi készséggel tudta az egyház központi cselekményébe, az eukarisztikus áldozatba bevonní a szentségeket, a szentelményeket, sőt a magyar népi ájtatosságokat is. — Most még néhány szót arról, hogy hogyan alakította ki a liturgiára épült lelki életet?

— A „saját neveléseimet”, diákjaimat, majd a felnőtt fiatalokat és a családokat igen egyszerű módszerre tanítottam. Legfontosabbnak tartottam a *szentírásolvasást*. Vegye elő bárki a Szentírást, olvasson belőle egy részt —, akár folyamatosan, akár a napi liturgia szerint, akár szabadon választva. Utána tegye le a könyvet, vegyen egy tollat és írja le azt, amit megértett, amit érez, ami visszhangot keltett lekében. Ez körülbelül napi félórás elmélyedés lehet. Azután, a lehető leggyakrabban járjanak a *szentmisére*, vegyenek részt az *eukarisztikus áldozatban*. Figyeljék az *egyházi év eseményeit*, ünnepeit, mert itt ismétlődnek Krisztus életének titkai, és az egyház ünneplésében megújulnak a szentségek. A *vallásosság hármasság gyakorlatát éljék a hegyi beszéd szerint*: — Az *irgalmasság helyes gyakorlata*, orvosság a szemek kívánságára, az anyagi kapzsiság ellen. — A *helyes imádság módja és formája*: a *Miatyánk* (Mt 6,5) orvosság a lélek kevélysége, a gőg ellen. — Az *én megtagadása*, orvosság a testi kívánságok ellen.

A *hegyi beszéd alapján* —, ebből a gondolatkörből kiindulva — tartottam a *liturgikus lelkigyakorlatokat*. Elkészítettem a Máté-evangélium alapján a „Kalauzt — az Úr Jézus Testamentuma megértéséhez és átéléséhez”, ami hatezer gépelt oldalon maradt kiadatlanul, — kb. tízkötetes mű lett volna belőle.

— Mivel tartotta fenn a liturgikus s az egyházas lelkületet a hívekben?

— Azok a világiak, akik mélyebben elkötelezték magukat a liturgikus életre, naponta elmondták a rövidített *zsolozsma imádságot*. Havonta *lelki napot* tartottam nekik különböző helyeken. Amikor a klosterneuburgi Szent Gertrúd kápolna mintájára, Kelenvölgyben egy kis neorómán kápolnát építettünk Körmeny Béla segítségével, akkor a kápolna mellé felépítettem Szent Szabina celláját. Ez a két kis szobából és egy parányi kerengőből álló ház lett a liturgikus-benediktinus lelki napoknak az otthona. Vasárnaponként különböző plébániai csoportok jöttek ide, de ide zárándokolhatott egyénileg is bárki, hogy egy napot „töltsön együtt Szent Benedekkel”, és bekapcsolódjék az élő egyházba. Először mindig elmélkedéssel kezdtem, amiben a liturgikus cselekményeket röviden ismertettem, hiszen mindig számíthattam újakra, akik lelkesek ugyan, de hiányos az egyházi ismeretük. Igen sokat jelent ilyeneknek néhány rövid és frappáns gondolat az élménykeltő környezetben. Utána közösen elmondtuk magyarul a Laudest és a Primát, majd a közös szentmise következett. Ami a misében a hívőknek szól, azt a hívők nyelvén, magyarul mondtam: Az olvasmányokat, az igehirdetést. A pap az Isten szavát közvetíti a népnek, — amint ma mondjuk, az igeliturgiában, — a szentmise kánonjában pedig az összegyűlt néppel együtt a pap, az egyház képviselőtében az Istenhez fordul. — Délután együttes agapé volt, itt ismerkedtek meg egymással azok, akik már korábban az Úr asztalánál találkoztak. Liturgikus megfontolással és Vesperással zártuk a napot.

—Egymagában hogyan tudta ezt a rendkívüli munkát elvégezni, hiszen hétköznapi a benécs gimnázium tanári munkája nagyon lekötötte?

— Nem önerőmből csináltam, Isten indított és adott erőt. És soha nem magamtól kitalált dolgokat csináltam. Vagy felújítottam valamelyik elfelejtett liturgikus szokást; vagy azt, amit a világban már valahol megengedett és jónak látott az egyház, megvalósítottam nálunk is. — Így például Prágában 1919-ben már megvolt az első cseh nyelvű mise. Gondoltam, ha ott lehet, akkor nálunk is lehet. — Hosszú, szívós munkám alatt lassan felnövekedett egy liturgikus papi nemzedék, hiszen kispaptársaimat már 1914-ben a Teológiai Főiskolán bekapcsoltam a liturgia szeretetébe. Azután országszerte nagyon elterjedt a misszálé. A ma-

gyarazatokban megírtam mindazt, ami a közös egyházi cselekmények történetéhez, cselekvéséhez és megszeretéséhez szükséges. A hittanvizsgák jutalomkönyve akkoriban rendszerint egy misszálé volt, az egyházközségi ifjúsági csoportokban, a diákoknak különféle alkalommal misszálét adtak ajándékol.

— *Igen, magam is ismertem olyanokat, akiknek kevés iskolájuk volt, nem ismerték a latin nyelvet, mégis a párhuzamos szövegeket betéve tudták. Így egyre tudatosabban és figyelmebben vettek részt az áldozati cselekményben.*

— En is azt hiszem, hogy a misszálét használók nyitottak először kaput a hívek között a liturgikus reformoknak. Hiszen, akik annak idején vették azt a fáradságot, hogy a hallott latin misét magyarul imádkozzák, és a ministrálás alkalmával maguk is latinul folytassák, az ilyenek már régen elhagyták a közösségi cselekménytől elszigetelő magánájtatosságokat és együtt imádkozták, együtt élték az egyházzal az eukarisztia áldozatát.

— *Boldog lehet Xavér atya, megérhette azt, hogy a megmunkált föld bőséges termést hozott.*

— Elvittük a néphez a liturgiát — Isten népe az egyház élő és tevékeny része lett. De még sok a teendő, hogy a hívek belsőleg is megértsék és átéljék az egyház minden cselekményét az ősi római liturgia szellemében. Sokat segíthetnek ebben a lelkipásztorok és a keresztyén családok, akik a gyermeket kezdettől nemcsak a „hítre tanítják”, hanem közösségi hitélményt is nyújtanak nekik. A Jézus Krisztus asztalközösségébe idejében bekapcsolt fiatalok sokkal fogékonyabban élik át az ősi keresztyén lelkületet, és Jézussal való bensőséges kapcsolatban találkoznak az Istennel, a szerető mennyi Atyával.

RAJZ MIHALY plébános úr sokat tud arról, hogy a váci egyházmegyében már korábban is virágzó eukarisztikus élet volt és a zsinat után lelkesen láttak hozzá a liturgikus reform megvalósításához.

— Az eukarisztikus megújulás elindítója a váci egyházmegyében Csáky Károly Emmánuel püspök volt, aki 1900-tól 1918-ig állt az egyházmegye élén. Korábban esztergom-belvárosi plébános volt, ahol 1882-ben egy hónapig Prohászka Ottokár is káplánja volt. És éppen a buzgó eukarisztikus élet tartotta fenn további barátságukat. — Csáky püspök megújította az *Oltáregyesületet*. Abban az időben ez az egyesület volt az a közösségi forma, ami a világi híveket az egyházközségben összefogta. A tagok buzgó szentségi életet éltek és sokat dolgoztak a plébániák szolgálatában. A módosabbak adományaikkal számos szegény templomot megújítottak, értékes miseruhákkal és kelyhekkel láttak el.

Csáky püspök indította el az egyházmegyében az *első-vasárnapi szentségimádást*, ami akkoriban az eukarisztia ünneplésének egyik központi eseménye volt. Maga a püspök nagy ünnepélyességgel végezte a székesegyházában a szentségimádást, onnan pedig hamarosan elterjedt az egész egyházmegyében. — Érdekességképpen megemlítem, hogy Győrben egy világi személy szervezte meg a férfiak szentségimádását és sürgette a hívek gyakori áldozását, ezért később pápai kitüntetést kapott.

Mire X. Piusznak az 1905-ben kiadott „*Sacra Tridentina*” dekrétuma a gyakori szentáldozásról, valamint az 1910-ben kiadott „*Quam Singulari*” határozata a gyerekek korai áldozásáról hazánkban is ismertté vált, — az eukarisztikus élet nálunk, a váci egyházmegyében már fellendülőben volt. — A fővárosban Kánter Károly, a Központi Oltáregyesület igazgatója volt az eukarisztikus megújulás megindítója, aki Budapesten felépítette az *Örökimádás-templomot* és megszervezte az *állandó szentségimádást*, — ami ma is megszakítás nélkül tart.

1919—1942-ig Hanauer A. István volt a váci püspök. Hogy a váci egyházmegye belsőleg is eukarisztikus lelkületű lett, az Hanauer püspöknek köszönhető. Csendes, halk egyénisége, rendszeres építő munkája, mélységes lelki élete példaképpül szolgált az egész egyházmegyének. Legfontosabb feladatának az *eukarisztikus lelkiségű papok* nevelését tartotta. Kánter Károllyal és Glatfelder Gyulával, a későbbi csanádi püspökkel együtt létrehozta az *Eukarisztikus Papi Társulatot*, amelynek később országos igazgatója lett. Hanauer püspök működése elején a váci szemináriumban alig volt két-három papnövendék. Létszámuk hamarosan száz fölé emelkedett. A *kisapokat* kezdettől *eukarisztikus szellemben* nevelte. A spirituális minden szerda este az eukarisztikus életről és a szentmise titkairól adott elmélkedési pontokat. A mindennapos elmélkedést az eukarisztia jelenlétében végezték. Napközben is gyakran jártak a növendékek szentséglátogatásra és bárki lelki összeszedettségének igénye szerint visszavonulhatott a kápolnába. — Meg kell említenem két kiemelkedő egyéniségű

spirituálist, a már elhunyt dr. Pataky Gézát, és dr. Kovács Gábort, a jelenlegi turai plébánost. Hanauer püspök szellemét vette át Péteri József püspök, majd segédpüspöke, Kovács Vince, aki 1969-ig vezette az egyházmegyét.

— *Melyek voltak azok az eukarisztikus gyakorlatok, amelyek az egyházmegyében elterjedtek?*

— Akkor még nem hangsúlyoztuk annyira az eukarisztikus cselekmény központi jellegét, de a gyakorlatban minden megtettünk a *szentségi élet* felélesztésére. — Erre szolgált elsősorban a *korai és gyakori szentáldozás* értékének a megértése és a gyakorlati megvalósítása. — Létrehoztuk az egyházmegyében a *plébániai szentségimádást*, amit naponta más és más templomban ünnepeltek; — majd a *negyvenórás engesztelő szentségimádást*, ami a bõjtre való felkészülés volt; — és végül az *eukarisztikus hetek* kialakítását.

Lassan az egyházmegye minden plébániájára *eukarisztikus nevelő pap* került, akik lelkipásztori életük középpontjába a szentmiseáldozatot helyezték. Ennek a lelkiiségnek volt a következménye, hogy a hívek minden zökkenő nélkül tudtak beilleszkedni a zsinat utáni eukarisztikus megújulásba és a magyar nyelvű liturgián való egyre aktívabb részvételbe.

— *Plébános úr kezdettől élvonalban dolgozott és dolgozik ma is az eukarisztikus megújulásban. Mi indította el ezen az úton?*

— A teológiát Innsbruckban végeztem 1929—1935-ig. Josef A. Jungmann jezsuita professzor, a liturgia egyik legnevesebb megújítója két évig tanárom volt. A halk, csendes, de nagyon alapos felkészültségű tudóstól nemcsak komoly alapképzést kaptam, hanem mélyeséges lelkiiségét is próbáltam elsajátítani. Jungmann már korábban kapcsolatba lépett a bencések liturgikus megújulásával és negyven éven át együttműködött velük. Radó Polikárp, a liturgika neves professzora többek közt neki ajánlotta az Enchiridion Liturgicum világszerte használt kézikönyvét. Jungmann rövid, világos, összefoglaló gondolatai közül még ma is sok él bennem. Gyakran mondta, hogy a korakeresztény századok a mennybement Krisztust dicsőítették. Asszisi Szent Ferenc a Betlehemet és a keresztre feszített Krisztus újra lehozta az emberi közösségbe. Korunk keresztény lelkiiségét pedig az eukarisztikus Krisztus formálja. Iól emlékszem, hogy Jungmann a szentmise hatását egy ellipszisben szemlélte. Egyik gyújtópontjában Krisztus, mint igehirdető áll, amidőn küldetéséről tanít —, a másik gyújtópontban az áldozatot megjelenítő Krisztus van, — és a kettő feszültségében történik az eukarisztikus cselekmény. — Ilyen eukarisztikus előkészítéssel kezdtem el papi életemet.

— *Mikor kapcsolódott be plébános úr a szélesebb körű eukarisztikus apostolságba?*

— 1950-től újabb lendületet kapott a váci egyházmegye eukarisztikus élete. A püspöksé-
nen eukarisztikus A. C. titkárság alakult. Ujfalusi István lett az egyházmegye eukarisztikus titkára. Szolnoki Jánossal — a későbbi csonarádi plébánossal — és még sok más pappal dolgoztam együtt ebben a megújulásban. Végigjártam az esperesi kerületeket, ahol a gyermekek korai áldozására, a felnőttek gyakori szentáldozására biztattam a lelkipásztorokat. Minden esperesi gyűlésen elmondtam, hogy a szentmise kegyelmeiben igazán csak az részesedik, aki az eukarisztiához járul. Megszerveztük a szentségimádásokat, az eukarisztikus jellegű papi rekollekciókat. Egyházmegyénkben az egész kegyelmi életet eukarisztikus alapra helyeztük.

— *Saját plébániáján mit tartott legfontosabbnak ebben a megújulásban?*

— *A gyermekek korai szentáldozását* sürgettem. Sokakat már óvodás korukban felkészítettem az első szentáldozásra. Ebben a korban a gyermek igen fogékony az isteni titkokra. Általában azonban hatéves korukban indítottuk őket az első szentáldozásra. — *A gyermekekkel együtt mindig foglalkoztam a szülőkkel is.* A szülőket összehívtam a szentáldozási előkészítő elején, majd közvetlenül az elsőáldozás előtt. Röviden elmondtam az előkészítés anyagát és megkértem őket, kérdezzék ki gyermekeiktől, mit tanultak az előkészítőn. A szülők része a gyermekekkel együtt járult a szentségekhez. Ez az időszak jó alkalom volt a házasságok rendezésére is. Ma ezt a lehetőséget már a gyermek-keresztelési előkészítő alkalmával ajánljuk fel a szülőknek.

A felnőtt híveket viszont a gyakori áldozásra biztattam. Az volt a kívánságom, hogy vasárnap lehetőleg mindenki részesedjék az eukarisztiában. Hogy a szentáldozás igazi isten-
élmény legyen, ahhoz a híveket minden alkalommal az igeliturgiában kell előkészíteni. Szóljon az igehirdetés bármilyen isteni tanításról vagy emberi problémáról, a lelkipásztor kapcsolja bele a megújuló áldozatban jelenlévő Krisztust, aki mindannyiunkat egy asztalhoz

vár a szeretet közösségében. A rendszeres keresztény élethez hozzátartozik a *havi szentgyónás*. Ennek a rendszerességnek a fenntartására jó alkalom az *elsőpénteki szentáldozás*. Volt olyan idő, amikor egy-egy első péntek vagy első vasárnap előtt tíz-tíz órát is gyóntattam. Ezt az időpontot jól megjegyzik a hívek, és bizonyos egészséges életritmust ad lelki életüknek.

— *Az egyházmegyei örökimádás miképpen fogta össze a plébániai közösséget?*

— A liturgikus cselekményhez kapcsolódó ezen áhítat egyaránt szolgálta az egyéni elmélyedést és a közös ünneplést. Említettem, hogy Csáky püspök kezdeményezése volt az, hogy az év minden napján az egyházmegye egy-egy templomában — ma úgy is mondhatnánk — „*eukarisztikus nap*” legyen. *Bánk József* érsek-püspök érdeme, hogy eredményesen felújította ezt a hagyományt, és a Váci Egyházmegyei Almanachban (1970) plébániák szerint közzétette az új és rendszeres beosztást, majd egy zsinati szellemben megírt szentségimádási könyvet adott ki. Az ilyen szentségimádási napon — a Magyar Püspöki Kar rendelkezése szerint — a reggeli szentmise után kiteszik az Oltáriszentséget. Ezek a csendes órák jó alkalmul szolgálnak az elmélkedésre, az imáadásra és a hálaadásra. A szentségimádás akkor zavartalan, ha a plébánia hívei egymás között is kapcsolatot tartanak és egymást váltják az egyénileg vállalt imaórákon. Este pedig a lelkipásztor vezetésével közös szentórárt tartanak. Én egyórást szentórárt tartok. Évtizedek óta egy nagyon egyszerű, bevált módszert alkalmazok, ami a hívek igényeinek és az új római liturgikus rendelkezéseknek megfelel: Három alkalommal tartok rövid elmélkedést; először egy megfelelő szentírási helyet választok, — azután Jézus közöttünk való jelenlétéről, az újszövetségi „égő csipkebokorról” beszélek, — végül az eukarisztikus élet, a gyakori szentáldozás átalakító hatásairól. Mindegyik elmélkedés után néhány perces egyéni megfontolás és ima következik, amit egy-egy szentségi ének zár be. Az eukarisztikus napon több alkalmat kell adnunk a jó szentgyónásra, lehetőleg meghívott gyóntatóval. Az egész nap pedig ünnepi szentmise zárja be, ahol az egybegyűlt közösség szentáldozáshoz járul.

— *Úgy tudom, hogy a negyvenórás szentségimádás ma már megszűnőben van. Van-e helyette alkalmasabb forma az eukarisztikus elmélyedésre?*

— A farsang utolsó három napjában szokásos negyvenórás engesztelő szentségimádást még soroksári plébános koromban, — az ötvenes években is — rendszeresen megtartottam. Ma már elvesztette aktualitását. Az eukarisztikus élet felélesztésére alkalmasabb az *Eukarisztikus hét* megtartása. Ez az ötvenes évek kezdeményezése a váci egyházmegyeében. Én már az első nap bevezető elmélkedésében felkészítem a résztvevőket a jó szentgyónásra, hogy egész héten közösen vegyenek részt az eukarisztikus áldozatban. A reggeli és az esti szentmisékhez kapcsolódnak az eukarisztikus igehirdetések, a közös elmélkedések és az adorációk.

— *Plébános atya számos papi lelkigyakorlatot és rekollekciót is tart. Ezek is eukarisztikus jellegűek?*

— Igen. Már kezdettől úgy láttam, hogy az eukarisztikus megújulás a leghatásosabb módszer a papi élet elmélyítésére, ezért mindig *eukarisztikus lelkigyakorlatokat és rekollekciókat* tartok. A korábbi gyakorlatomat építettem bele a zsinat liturgikus és eukarisztikus reformjába. 1971-ben Cserháti József, pécsi püspök meghívására az egyházmegyei továbbképzésen belül tartottam először két turnusban öt-öt napos lelkigyakorlatot. A zsinat eukarisztikus reformját ismertettem, főleg a *Sacrosanctum Concilium* határozat második fejezetét használtam fel, valamint a *Presbyterorum Ordinis*, a papi szolgálatról és életről szóló határozat, majd a *Lumen Gentium* és a *Gaudium et Spes* idevágó részeit. Az ismertetést is elmélkedés vagy megfontolás alakjában adtam, amelyet a résztvevők kötetlen hozzászólása, ankétja követett. Néhány fontosabb elmélkedési témát megemlítek: Krisztus teste és vére az eukarisztiát ünneplő egyházban. Húsvéti asztalközösség. A hívek felajánlása, ahol magukat áldozatul adják. Isten Igéje, és Jézus asztala. — Jungmann nyomán szeretem hangsúlyozni, hogy a szentmise egységes és közösségi liturgikus cselekmény, amihez minden más liturgikus és szentségi funkció valami módon hozzákapcsolódik. A papok között sürgetem a koncelebrációt, mert amint a hívek közösségét az eukarisztia vétele valósítja meg, úgy a koncelebráció helyreállítja a papok közötti egységet és kialakítja a lelki közösséget.

— *Ezeket a lelkigyakorlatokat, úgy tudom, többször is megismételte plébános úr.*

— Meghívásra igen sok helyen tartottam *eukarisztikus lelkigyakorlatot*. 1971-ben a ferencsek hívtak meg mind a három rendházukba. 1972-ben Pannonhalmán tartottam lelki-

gyakorlatot, kétszer a győri egyházmegye papjainak, kétszer pedig a csanádi egyházmegyéseknek. 1977-ben az esztergomi egyházmegyéseknek tartottam lelki gyakorlatot a megújított szentmiséről.

— *Kérem, néhány eukarisztikus elmélkedési gondolattal foglalja össze beszélgetésünket.*

— *A kereszténységet a kereszt vallásának szoktuk hirdetni. Am többet és lényegesebbet mondunk róla, ha a zsinattal a húsvéti misztérium vallásának valljuk. „... a húsvéti titokban... Isten megtestesült Fia, aki engedelmes volt egészen a kereszthalálig, — föltámadásában és mennybemenetelében megdicsőült, és isteni életét közli a világgal, hogy a bűnnek meghalva és Krisztushoz hasonulva az emberek már ne maguknak éljenek, hanem aki értük meghalt és föltámadott” — írja VI. Pál pápa a Liturgikus Konstitúció instrukciójában. A zsidó húsvéti vacsorán a legfiatalabb családtagnak kellett a családfőt megkérdeznie, hogy miért fogyasztják a bárányt, miért fogyasztják hozzá a keserű füveket és a kovásztalan kenyert. Az édesapa ekkor felsorolta az Isten nagy műveit, amelyekre a bárány fogyasztása figyelmeztette őket. Így kell az igeliturgiában megmagyarázni azt, mi az, ami az áldozat liturgiájában történik, hogy a jelenlévők megértsék Krisztus testének és vérének megújuló emlékezetét.*

A szentmisét bemutató egyház húsvéti asztaltársaság, a szentmise a mi húsvéti asztalközösségünk, ahol Jézus húsvéti misztériumára emlékezve, jelenlévő valóság lesz számunkra.

Sz. M.

A MEGVÁLTÁS MISZTÉRIUMÁN BELÜL, vagyis Jézus Krisztus beteljesítő üdvözítő művének belül —, az egyház az Ige iránti hűségével és az igazság szolgálatával nemcsak az Evangélium Mesterében részesedik, hanem reménység és szeretettel, teljes alávetettségével részt vesz a megváltás tényének erejében, amelyet szentségi formában legjobban az eukarisztia fejez ki és foglal magában. Az eukarisztia a szentségi élet középpontja és csúcspontja, mivel ezzel a szentséggel élve minden keresztény elnyeri a megváltás üdvözítő erejét: kiindul a keresztség misztériumából —, melyben Krisztussal együtt eltemetkezünk a halálban —, és eljut a feltámadás közösségére... Krisztus akaratából ebben a szentségben folyamatosan megújul az áldozat misztériuma, az, amelyben Krisztus a kereszten oltárán az Atyának felajánlotta magát. Az Atya viszont Fiának, aki „engedelmes lett a halálig”, teljes odaadása viszonzásául saját atyai ajándékát adta: az új és a halhatatlan életnek az ajándékát, a feltámadásban, mivel kezdettől fogva az Atya az élet első Forrása és Adományozója.

AZ EGYHÁZ AZ EUKARISZTIÁBÓL ÉL. Annak a szentségnek a teljességéből, melynek csodálatos lényegét és jelentőségét a legrégebb időktől fogva napjainkig az egyház tanítóhivatala világította meg. Mégis azt mondhatjuk, hogy ez a tanítás, melyet a teológusok kiváló tehetségükkel és mélységes hitükkel támasztanak alá —, és az imádkozó emberek, az aszkéták és a misztikusok az eukarisztia iránti hűségükkel erősítenek meg —, ez a tan csak a „küszöbön maradna”, mert szavakban nem lehet kifejezni, sem pedig a lélekben megragadni, hogy mit is jelent valójában és mi is megy végbe az eukarisztia teljességében. Az eukarisztia valóban kimondhatatlan szentség... áldozati szentség, közösségi szentség és a jelenlét szentsége egyszerre... Az eukarisztia volt mindig Krisztus tanítványai és követői testvériségének legnagyobb kinyilvánítása és jele. Mégsem szabad azonban úgy tekintenünk, mintha csak „alkalom” lenne arra, hogy csupán kinyilvánítsuk testvériségünket. — Amikor az Úr Testének és Vérének szentségét ünnepeljük, meg kell őriznünk az isteni misztérium egészét és a szentségi jel teljes erejét, melyben Krisztus valóban jelen van.

II. János Pál pápa „Redemptor Hominis” enciklikájából (1979. III. 4.)

TÁVLATOK

FELELŐS LITURGIKUS KÖZÖSSÉG

Tizenöt évvel ezelőtt a „Szent zsinat azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a krisztusi életet a hívők között napról napra elmélyítse, s hogy azokat az intézkedéseket, amelyek változásnak vannak alávetve, — *korunk szükségleteihez jobban alkalmazza*” (SC 1.). — „Napjainkban azonban egyre jobban azoknak az emberi és hívő életével kell foglalkoznunk, akik — főleg vasárnap —, egybegyűlnek a húsvéti misztérium ünneplésére. Keresni kell, mi az állandó vagy alkalmi *liturgikus közösségek jövője* és hogyan fejleszthető tovább a liturgia?” — írja Joseph Gelineau párizsi liturgiaprofesszor könyvében (Demain la liturgie, Essai sur l'évolution des assemblées chrétiennes, Paris, 1976.). Mai feladatunk az, hogy *összehangoljuk az evangélizálást, a katekézist, a szentségek és az istentisztelet liturgiáját a keresztények mindennapi életével*. A liturgikus cselekményekben kell összefogni minden embert. Mielőtt az emberek részt tudnak venni a liturgiában, szükséges, hogy *meghívást* kapjanak a hithez és a megtéréshez... Ezért hirdeti az egyház azoknak, akik nem hisznek, az üdvösség örömhírét (evangelizáció!)... , azok számára pedig, akik már hisznek — újra meg újra hirdetni kell a hitet és a töredelmet (megtérés!) (vö. SC 7.9.). — „Az evangelizáció, a katekézis és a liturgia tehát szorosan összetartoznak, és ebben az egységben bontakozik tovább liturgikus életünk... Nehogy azonban a kultikus gyülekezet öncélú legyen, azért *testvéri, emberi kommunióvá*, igazi szeretetközösséggé kell válnia. A résztvevőknek mindent meg kell tenniük, hogy a szentségi kegyelmekkel szolgálják egymást és minden embert” — írja Gelineau.

Karl Rahner ugyancsak hangsúlyozza, hogy a második Vatikáni zsinat ekklziológiájában talán a legidősebb megállapítás: az egyház az üdvösség egyetemes szentsége, az Istenel történő egyesülésnek és az egész emberiség egységének jele és eszköze. „Az egyház az eukarisztia közössége! Megvan azonban a veszélye annak, — figyelmeztet Otto Hermann Pesch — hogy ilyenkor az egyházban csak azokra gondolunk, akik a ‚hitet már birtokolják’ és nem törődünk azokkal, akik ‚keresik a hitet’, — akár úgy, hogy távol vannak az Úr asztalától, akár úgy, hogy kívül élnek az egyházon (Eucharistie heute, Bibel und Kirche, 1974/4. 106.). Az emberiség evilági és végső üdve viszont attól függ, — folytatja ugyanezt a gondolatot Eugen Walter — hogy egyesül-e Istennel. Az emberiség annyira óhajtott békéje, egysége és végső felszabadulása az Istenel való egyesülésnek lesz az eredménye. A *liturgiának* — a liturgikus konstitúció szerint is — *kettős értelme van*: Isten dicsőítése és az ember üdve, megszentelése. Az utóbbival mintha kevesebbet foglalkoztunk volna! (Theologie und pastorale Praxis, Lebendige Seelsorge, 1974/5.)

NYITOTT LITURGIKUS KÖZÖSSÉG. „Az ősegyházak ünneplései kisközösségekben kezdődtek; ezek azután nagy közösségekké váltak. Hogy az ünneplő egyház tagjai visszakapják az elvesztett élményszerűséget, ma újból kisebb számú közösségekké kell válniuk. Ötszáznál többen már nem tudnak egységesen részesedni a liturgikus szertartásban” — hangsúlyozza E. Walter, a világi teológusok freiburgi vezetője. Különös figyelmet igényel a *vasárnapi plébániai mise*, mert ez legfőbb helye az állandó liturgikus közösség kialakításának és továbbfejlesztésének. A közösség közvetlen, családias légkörét a lelkipásztornak kell megteremtenie, úgy, hogy az egyházközség együttese valóban Krisztus testének egész közösségét képviselje. Az állandó közösségek kialakítására különösen alkalmasak az egyes családoknak, a gyermekeknek, a betegeknek, az öregeknek tartott eukarisztikus áldozatok, kezeszségi, bűnbánati és egyéb liturgikus cselekmények, amelyek ilyen kisebb együttest azonos élményben tudnak összekapcsolni. Az említett „csoportliturgia” azonban nem maradhat elkülönült, hanem bele kell helyezkednie az egyház egész közösségébe. A helyi egyházak közösségének minden alkalommal fel kell tárulniuk az egyház világot átfogó lelkületére. Ne fedjék el, hogy „a liturgia minden személyes megszólítás mellett is, egyetemes, mert annak

a Jézusnak az önátadását jelzi, aki nemcsak egyért, hanem sokakért, mindenkiért áldozta életét. Az eukarisztikus áldozatot és minden liturgikus cselekményt akkor ünnepelünk igazán, ha egybe kapcsoljuk a testvéri szeretettel, — továbbá ha szentségi gyökerei is vannak a testvéri szeretetnek, akkor tudjuk csak igazán vállalni az önátadás és a vele járó lemondás annyiféle fajtáját — vallja *Eugen Walter* a liturgia testvéri közösségéről.

Az egyház felfigyelt arra is, hogy *korunkat a jelek újrafelfedezése* jellemzi. *M. Merleau-Ponty* filozófus meglátásaira építve *Edward Schillebeeckx* a szentségi és liturgikus jelekben az Istennel való személyes találkozás jellegét hangsúlyozza. A szellemi cselekvésnek látható kifejezője a test, — belső szándéknak, szerető közeledésnek a jele pedig az ajándék. Krisztus szentségei azonban nemcsak jelzik szeretetét, hanem az ő isteni erejénél fogva megvalósítják azt, amit jeleznek: az ember evilági és végső üdvösségét (realizáló jelek). Ezekben a szentségi jelekben találkozik Krisztus továbbélő közösségével, egyházával — írja *E. Schillebeeckx* (Christus, Sakrament der Gottesbegegnung, Mainz, 1960. 89.). — A zsinat a szentségi jelnek ezt az emberi dimenzióját hitelesítette, és így rámutatott arra is, hogy a liturgiát miként illesszük be emberi élményvilágunkba.

TEVÉKENY KÖZÖSSÉG. — Számos német- és franciaországi templomban kérdőíveket osztottak ki, hogy mit kívánnak a hívek a szentmiséktől és a liturgikus együttléttől. „Majdnem minden megkérdezett első között a *tevékeny, közösségi részvételt* igényli” — állapítja meg *O. H. Pesch* (i. m. 110—111). Hiányolják a keresztény szeretetet, azt ugyanis, hogy sokan eszik az Úr testét anélkül, hogy egy ujjal is segítenének a másikon. — Akik az Úr asztalához járulnak, azok közül sokan — farizeus módon — különbnek tartják magukat, sértődékenyek, érzékenyek, ahelyett, hogy ők keresnék a megbocsátás, a kiengesztelődés útját. — Kívánják a hívek, hogy a liturgikus ünneplésben teremtsék meg az életközeli részvételt, legyenek csendben, belső áhítatban, de mégis a közösséggel együtt ünnepeljenek. Az igehirdetések emelkedjenek túl a napi problémákon, adjanak átfogó életelveket is. — „Kapjunk biztatást, kérjük az erőt, hogy megbocsássunk egymásnak, a jelenlévőknek és a távollévőknek. Vigasztaljuk egymást, tápláljuk egymásban a reményt, hogy közösen mindent újra kezdhetünk”, — foglalja össze tömören a válaszokat *O. H. Pesch*.

A hívek véleménye tehát azt mutatja, hogy a világban és világgért élő egyház — amint ezt már a *Gaudium et Spes* is hangsúlyozza —, igen érzékeny a közösségi találkozásra, a világ eseményeire; mindez visszahat a hívek liturgikus életére is. — „Az egyetemes könyörgések újraéledése nyilvánvaló és figyelemreméltó példája a liturgia új iránykeresésének, — hangsúlyozta *J. Gelineau* egyik írásában, majd így folytatja: Ha együtt imádkozunk az egyház, a világ időszerű szándékaira, ez annyit is jelent, hogy hirdetjük: a keresztényeket komolyan és mélyen érdeklik a társadalmi és világ-események. Tudomására hozzuk így a világnak, hogy az ige és a szentség liturgiája azt a világot akarja az üdvösség felé vezetni, amelyben élünk” — (*Die Feier der österlichen Befreiung*, Concilium, 1974/2. 138.). A hivatalos liturgikus könyvekben különféle miseformulákat és imádságokat találhatunk a világ különböző eseményeire és szándékaira, így például a világ békenapjára, a háborús menekültekért, a tömegközlelési eszközök világnapjára, a világ éhezéseiért stb.

„De milyen gyakran halljuk a megjegyzést: mindez még nem lakatja jól az éhező milliókat, nem szünteti meg az igazságtalanságot. A liturgikus békecsók még nem akadályozza meg a vetélkedést, nem gátolja meg az irigységet, és a közös bűnbánati liturgia sem old fel minden konfliktust. Valóban — vallja *Gelineau* — a rítusok csak közvetítők és előkészítők az igazi szeretet megvalósítására; fellazítják a lelki talajt és kegyelmeikkel hősibb tettek, lemondásokra indítanak.”

Ma az a kérdés tehát, felszabadítottuk-e már kellőképp a liturgiában rejlő, tettekre indító erőt. Biztos, hogy az eukarisztikus és egyéb könyörgéseinkben nemcsak feltárjuk környezetünk ügyét, hanem a liturgia résztvevőiből egyre jobban árad az a közösségi összefogó erő is, ami egybekapcsol a társadalommal, annak eseményeivel. A liturgia cselekvő résztvevőinek — legyenek akár a szocialista társadalmak, akár a jóléti társadalmak tagjai, vagy éljenek a harmadik világ elnyomottjai között, — olyan felfogásban kell összegyűlniök az Úr asztalánál, hogy a világban tapasztalható társadalmi igazságtalanságok nyugtalanítsák, sokkolják őket. — „A liturgia ma azt is feladatának tekinti, hogy a keresztények lelkiismeretét érzékeny tegye a társadalmi-politikai felelősségük iránt” — hangsúlyozza ismételtlen *Gelineau*. — Konkrétan lebontva ez azt jelentheti, hogy a helyi egyházakban, minden egyes liturgikus gyülekezetben alakítsák ki az együttérző lelkiületet az elesettekkel, a kisemmizettekkel, a szenvedőkkel —, legyenek azok akár mellettük ülő padtársaik, vagy egy távoli világrész lakói. Az együttérzés és a jószándék felindítását továbbá össze kell kapcsolni javaink és erőink tényleges megajánlásával.

Örvendetes, hogy — bár szerény keretek között — *hazánkban is fejlődik* a liturgikus közösségek konkrét segítő készsége. Számos templomban az egyetemes könyörgésekbe belefoglalják az egyházközség, az egyházmegye, a társadalom problémáit, — így a magányosok, a betegek, a sokgyermekes anyák, a veszélyeztetett terhesek, a válási árvák nehéz helyzetét, és számos egyéb, konkrétan adódó ügyet. Az egyes fohászokat például ilyen módon fejezik be: „...add Uram, hogy gondviselésed erejével híveid most is segítsék és támogassák egymást a szeretet egységében.” Ennek következménye, hogy egyre gyakoribb a szentmisék után, hogy önként jelentkezők vállalják a rászorulókat segítését, betegápolást, virrasztást, hivatalos ügyek intézését, vagy bármilyen más fizikai és szellemi munkának ingyenes elvégzését.

A mások felé nyitott liturgikus lelkület kialakításának alapelve: egymás feltétel nélküli elfogadása, a másik helyzetének igazi átélése. Aki erre kicsiben, közvetlen környezetében képes, az már alkalmas az átfogóbb szándékok megvalósítására is. Krisztus békéjét és örömet árasztja családjára, munkatársaira, az utcán és bárhol megfordul a világban. Ha egyre többen lennének ilyen lelkületű hívek, akkor a kereszténység valóban élen járna az előítéletmentes, emberi közösség kialakításában. Ennek feltétele elsősorban az, „ha mindenki kész egy liturgikus közösségen belül a másikat testvérként elfogadni. Ezzel az egyházból lassan eltűnne az, amit ma még oly sok keresztény elviselhetetlennek érez: a liturgikus közösség 'nyájszerű anonimitása', a tömegszerűség és névtelenség”. Ez lenne — Gelineau szerint — a további megújulás célja (i. m. 140.). Sajnos, a liturgikus reformnak ez a remélt és várt hatása ma még csak kezdeti fázisában található meg keresztény közösségeinkben.

ÖSSZHANGBAN AZ ÉLETTEL. Liturgikus lelkületünk fejlődésének fontos feltétele, hogy *összhangba* kerüljön az emberi élet nagy fordulójával. „Az európai egyházaknak legnagyobb részében a kereszténység ünnepei az emberi élet négy évszakához kötődnek. A hitüket nem gyakorlók rendszerint akkor fordulnak az egyházhoz, ha kisgyermekük megkereszteléséről, bérmlásról, egyházi házasságról vagy temetéséről van szó. Egyesek úgy vélik — amint azt David Power, a washingtoni egyetem liturgiaprofesszora megállapítja —, hogy az ilyen keresztény szokások nem annyira a hitnek a jelei, hanem inkább az egyesekben megmaradt hagyományoknak a nyomai... A kérdést azonban mégsem lehet ilyen egyszerűen elintézni, hiszen a hagyományhoz való ragaszkodás kifejezi az istenkapcsolatnak azt a belső vágyát, amit az egyháztól távol élő keresztények éppen életük döntő pillanataiban éreznek át, — ha azt talán nem is tudják kifejezni” (Liturgie des Übergangs im menschlichen Leben, Concilium, 1978/2. 71.).

A mai liturgikus szentségi rendszer fejlődése két irányba mutat: az egyik, hogy a szentségek és egyéb liturgikus rítusok összekapcsolódnak a kulturális és népi szokásokkal; így a szentségek felvétele lassan a népi vallásosság körébe kerül. E területen találkozunk ma a kereszténység a profán élettel. — A liturgia másik iránya inkább az egyéni vallásosságot mélyíti el, a személyes hitet és megtérést sürgeti, tehát emberi létünk minden pillanatát a kegyelmi élet áramába kapcsolja. Amikor és ahol a kereszténység a profán közösségekben állandó kultúrtenyező lett, ott a liturgia is valamiképpen beleszövődött a polgári életformába. Ez azonban nem valami új dolog. Az őskeresztényeknél az ünneplés és a szertartás nem volt adaléka életüknek, hanem egészen átjárta azt. Imákkal és szentségekkel szentelték meg egész életüket, az évszakok váltakozását (egyházi év), az egyes napokat és órákat (zsolozsma). A szentségek és az életszakaszok harmóniájának helyreállítása az egyes egyházközségekben a lelkipásztoron és közvetlen munkatársainak buzgóságán múlik. Azon ugyanis, hogy a szentségre jelentkezőket, a jegyepárokat, a szülőket és gyermekeiket miként fogadják közösségeikbe, milyen személyes kapcsolatba lépnek velük, hogyan foglalkoznak emberileg is a súlyos betegekkel, hozzátartozóikkal és milyen segítséget nyújtanak az elhunytak hátramaradtjainak.

Itt említjük meg azt a gyakori vádat, mely szerint a keresztény liturgia nem sok élményt nyújt a lét valóságainak átélésére. A szegényes liturgia miatt a hívek kiélégíthetetlenek és így a vallásos ünneplések helyébe lassan bizonyos folklór megnyilvánulásai, vagy éppen a szórakoztatóipar termékei lépnek. — „Kétségtelen, hogy jelenlegi liturgiánk, minden szabad kezdeményezési lehetőség mellett sem eléggé kifejező és meggyőző erejű az élet ünnepei eseményeinek tolmácsolásában, — állapítja meg Aidan Kavanagh, a Yale egyetem bencés liturgiaprofesszora. — Ilyenkor azonban nem megoldás az, hogy az egyházi közösség bezárkózzék saját megszokott szertartásaiba, és így próbálja megőrizni azonosságát... ; amíg ezt teszi, megelégedik arról, hogy Isten az egyházi közösségen kívül is képes kinyitváltani magát... Természetesen az sem helyes, ha a liturgikus közösség túlzottan alkalmazkodik a világi szokásokhoz... Ilyen esetekben figyelmen kívül hagyják, hogy — bár az Isten az egyházon kívül is felismerhető — az ember mégis csak az egyházban juthat el leg-

biztosabban Hozzá... — Mindkét túlzás *abból a gyengeségből* fakad, hogy keresztény közösségeinkben megszoktuk a „liturgikus alultápláltságot” és sokszor szinte *belefásulunk szertartásaink igénytelenségébe*” (Bürgerliches Ritual und kirchliches Ritual, Concilium 1978/2. 80—86.). Hogy a liturgia tennivalóit napjainkban helyesen ítéljük meg, Kavanagh szerint két alapelvhez kell igazodnunk. — 1. Lássá be a mai keresztény közösség, hogy liturgikus vonatkozásokban (egyebekben sem!) nem támaszkodhat kizárólag saját eszközeire, és nem zárkozhat el az evilági élettől. — 2. A keresztényeknek is el kell fogadniuk a világ tapasztalásait, a tudomány, a művészet, az ipari társadalom ízlését, számolniuk kell a munkaidő beosztásaival, az esti tévénézéssel, a gyakori utazásokkal és egyéb mai szórakozásformákkal is. A mai ember ugyanis csak saját kultúrájából kiindulva képes értelmezni az evangéliumból fakadó életmódot; ebből az értelmezésből nem hagyhatjuk ki az adott nép nemzeti irodalmát, művészeti problémáit vagy éppen tragédiáit. Mindezt foglaljuk tehát bele az igeliturgiába, az eukarisztikus és egyéb liturgikus könyörgésekbe.

LITURGIA ÉS BETELJESÉDÉS. — E néhány gondolatból is kitűnik, hogy „a liturgia indukciós erejénél fogva képes új létet teremteni, felemel az isteni létrendbe és megadja azt a felszabadító erőt, hogy necsak kultikus jelenlétünket, hanem egész életünket is az *emberi közösség anyagi-szellemi-lelki üdvösségére állítsuk be*... A liturgia tehát — Gelineau szavaival összefoglalva — az emberi cselekvés teljességére irányul, arra, hogy a szimbolikus cselekmények a végső célnak megfelelő valóságos tettekké váljanak.” (Die Feier... 139.) Egy konkrét liturgikus közösség Isten akaratát úgy aktualizálja, hogy közreműködésével egy új történeti valóság bontakozzék ki. Ezért az új történelemért a liturgikus események tudatos részvevői mindig felelősek. A liturgia tehát nemcsak egyes jeles napoknak ünneplése, nemcsak egyes szentségeknek felvétele, — mégcsak nem is „rendszeres misehallgatás”, hanem átfogóan célirányos tevékenység. A keresztény kultusz nemcsak a múlttól emlékezik meg, hanem a megígért jövő felé is fordul, feltárja a történelem beteljesedését. A szentségek nemcsak az egyháznak, hanem Isten egész megváltott népének jelei. — Isten népe ugyan már felszabadult Krisztusban, de ez a szabadsága csak a végső időkben válik teljessé. Az Úr napjának húsvéti asztalközössége így fokozatosan készíti elő az emberiség végső nagy ünnepét.

(Széll)

A BIBLIA, mint Isten Szava számomra leírva az élet könyve is, életem könyve. Életem minden napján találkozom Istennel, nemcsak a breviárium imáiban, és nemcsak a Szentmisében, érzem, hogy Ő irányítja életemet, hogy Ő, a Szeretet (1Jn 4,8; 16.) szeret azokon a felebarátaimon keresztül, akik engem szeretnek. Ő szól hozzám közvetlenül lelkiismeretem szavával, és ha lelkiismeretem tévedne, stabil támpontként mindig ott van számomra az írásba foglalt isteni Ige. Talán ez táplálja keresztény — krisztusi — optimizmusomat, hitemet és ez ad bátorságot, ez a helyesen hallott isteni Szó, követni Őt, aki a Lélek irányításával képes engem is küldeni: „Indulj Te is, és tegy tanítványommá minden népet...” (Mt 28,19). És ha életem néha sivataggá válik, akkor az egyház, a Biblia, mint forrás számomra az oázis, amelynél mindig felüldülhetek, és új erőre kaphatok. De nemcsak ital a számomra, hanem *mindennapi kenyere*m, lelki táplálékom, transzcendentális rendeltetésemhez pedig az élő Isten élő Igéje, keresztény igehirdetésemnek fundamentuma, amely számomra az első megismert, tiszta szeretet. Ebből ismerem az „Utát”, amelyen járok, az „Igazságot”, amelyet szeretek és az „Életet”, Jézus Krisztust. Mert Istent megismerni annyi, mint ismerni lenni előtte (Am 3,2) és saját létünk forrásaként találni rá, mert Jézus a mi Istenhitünknek és felebarátaink iránti szeretetünknek az alapja. Szava, élete, halála és feltámadása nyitják meg számunkra az utat Istenhez, akitől várhatjuk az életünk értelmét: az üdvös jövődőt (Fil 3,12—13). De választ kapunk arra is, *hogyan* szeressük Istent, hogyan teljesítsük a „főparancsot”, hogyan szeressük felebarátainkat? És kérdésünkre a természetfeletti válasz, a megtestesült isteni Igének válasza: „Amint én szerettelek titeket...” (Jn 13,34). És ha a Szentírást Isten Igéjének mondjuk, mindig Jézus Krisztusra utalunk... Megtaláljuk benne az örök Krisztust, aki ugyanaz tegnapi, ma és holnap. Benne találkozik az Ő- és az Újszövetség; az Őszövetségben az Újszövetség rejtőzik, és az Újban az Őszövetség tárul fel, és mindez Ő-általa, Ő-vele és Ő-benne. És mindezeket „tanulsgul írták meg...” (Róm 15,4), hogy könnyebben megismerhessük Jézus igazát: „Szavaim lélek és élet” (Jn 6,64).

Kovács János

KÖRKÉP

Rezek Román

Huszonöt éve halt meg TEILHARD DE CHARDIN (1881. május 1.—1955. április 10.)

„Ha félig lehunyom szemem, szabadjára engedem tudatom kötelékeit, átadom magamat képzeletvilágomnak: régi fodrain, emlékein életre kel gyerekkorom sok-sok homályos utazása: ott állok a pályaudvarokon, kigyúlnak színes szemafórok, hogy elvarázssolt hajlakok felé röptsenek rohanó nagy álm-vonatokat. Lelkemben lassacskán összekavarodnak a lövészárkok tüzes jelei, földrészeket átszelő hatalmas vonallá nőnek, amely messze, nagyon messzire vinne: valahová, túl, túl már mindenem”... — így ír Teilhard az első világháború frontján, 1917 szeptemberében, amikor már kezdenek kialakulni lángelméjének nagy vonalai.

Ki van előttünk? „Csak” költő? Nagy látnok? Vissza- és előretekintő nagy álmodozó? Vagy valaki, aki még ezeknél is több? Nézzünk most még messzebbre, mint az ő gyerekkori álmai: vissza, a bölcsőjéhez, és előre, arra az útra, amely nagyon messzire visz: valahová, túl, túl már mindenem...

A családja első helyén egy *Pierre Teilhard* neve van: 1369 táján, V. Károly idejében, a francia Cantal megyében jegyzősködött és intézte a földesurak, meg az egyszerű emberek közt felmerülő ügyes-bajos dolgokat. Fiai és unokái Duc de Berryt szolgálták a XIV. század végén s a XV. század elején, amikor várromok jelzik a franciák és az angolok között folyó élethalálharcot. A XV. századtól kezdve a Teilhard-család több ágát kísérhetjük szemmel a történeti dokumentumok alapján: az egyiknek nemesi rang jut kitüntetésül, egy másik a király prokurátora, egy *Pierre Teilhard* nevű nagybirtokosnak pedig elég baja akad a francia forradalom idején. Számos katonatiszt volt a család tagjai között. Anyai ágon Voltaire vére is a család ereibe jutott, mert egyikük — 1738-ban — Voltaire nővérének második lányát vette feleségül. A *Chardin* név egyik nagyapjuktól került a család teljes nevébe: *Pierre-Cirice Teilhard* 1841-ben feleségül vette *Victoire Baron de Chardin*-t; ebből a házasságból született Emmanuel, a mi Péterünk apja. A Teilhard-család megőrizte — második névként — a *Chardin* nevet is. De persze a család elsődleges neve marad: *Teilhard*. (Tehát sose nevezzük Pétert „Chardin”-nek, hanem mindig csak *Teilhard*-nak). Amikor Péter magába merülve indult a jezsuita noviciátusba (1898), nemigen gondolt arra, hogy „hivatalosan is” 550 éves családi múlt áll mögötte. A Föld kozmikus és geológiai múltja fényt vetett számára az emberiség jövőjébe, de a családi múlt nem sokat érdekelt. Ezt mondogatta: „Az öreg hordókat ki kell üríteni”... Apja birtok-kezelői munkáját és archivista szorgalmát sem sokra értékelte. De apjának természettudományos (a görög értelemben vett: „fizikus”) képességei már megragadták őt: végeredményben az édesapja nyitotta meg Péter számára azokat a határtalan távlatokat, amelyek felé elindult gyermeki képzeletvilága, intelligenciája, egész élete. Péter — a születés rendjében — negyedik volt *Emmanuel Teilhard de Chardin* és *Adèle de Dom-pierre d'Hornoy* tizenegy gyermeke között. *Sarcenat* lett a családi fészkek, a délfraanciaországi *Puy-de-Dôme* megyében, *Clermont-Ferrand* közelében. A család nemesi címere nem érdekelte Pétert, de ősi jelmondatuk már büszke örömmel töltötte el: „*Igneus est illis vigor et caelestis origo*”: lángoló tűz az erejük, és égben születtek... De ki sejtette Péter születésekor, 1881. május elsején, hogy egész életén át csak a Tüzet kutatja: „Imádkozzatok, hogy sose akarjak mást, mint csakis a Tüzet” — írja egyik 1925-ös levelében is. De hogy a tűz lángra lobbanjon, szikrának kellett ráesnie... „Ez a szikra pedig, amelynek révén a még csak félig-meddig személyivé vált ‚Világmindenségem’ szeretettől izzóvá válhatott s elérhető központosságát, kétségtelenül a keresztény misztikus áramlásból indult ki, anyámon keresztül világította meg és lobbantotta lángra gyermeklelkemet” — írja *Az Anyag Szíve* c. visszaemlékezésében, 1950-ben, öt évvel a halála előtt.

Péter édesanyja: mélyen vallásos, szelíd, szerény, férjét és családját egész énjével szerető asszony, aki békés boldogságot áraszt maga körül. Mindennap eljárt a három kilométerre fekvő kis templom korai miséjére, de minden házimunkát kitünően elvégzett. Szelíd hangjá-

val készítette engedelmességre a gyermekeket; a kor szokása szerint sosem ült fotelbe, hanem mindig csak székek szélére, szinte mentegetőzve, hogy ekkora helyet foglal el a többiek előtt... De bölcsessége olyan útra indította Pétert, amelyet akkor az édesanya sem láthatott előre: „Óriási erő annak felismerése, hogy az 'evolúciónak' minden erőfeszítése az Isten-szeretet igazolására és kibontakozására vezethető vissza. Már anyám is ezt mondogatta. De egész életem kellett ahhoz, hogy ezt az igazságot szervesen építsem világgépembe” — írja majd később, egyik levelében. — „Áldott és szent édesanyám, neked köszönhetem lelkem legjobb részét” — sóhajt majd 1936-ban, amikor megkapja anyja halálhírét.

Elnézem a Sarcenat-i egyik pasztelképet, amely a hároméves Péterkét ábrázolja. Hatvan-kilenc éves korában ő maga így ír erről a kisfiúról, idézve egy 1917-es írását is: „Bármily messzire nézek is vissza gyerekkoromba, belső életemben semmi sem mutatkozik annyira jellemzőnek és otthonosnak, mint valami 'Egyedül Elegedőnek és Egyetlen Szükségesnek' vágya vagy ellenállhatatlan igénye... Ez nem képzelt vagy kiagyalt história, hanem annak a pszichés alapnak valódi munkája, amelynek biológiai vezérfonalát és hitelességét az igazolja, hogy mindig ez dolgozott minden átalakulásom és növekedésem mélyén... De abból indult ki, ami csak leginkább megtapintható és konkrét létezik a Dolgok Szőttesében, hogy aztán mindent meghódítson és elérjen mindent... S ez általában abból állott, hogy birtokoltam — vagy elgondoltam — valami igen értékes, szilárd és változhatatlan tárgyat... Ez a tárgy néha egy-egy fémdarab volt; máskor meg — ellenkező véletlemből csapva át — a Szellem-Isten gondolata boldogított... Ismétlem: *szüntelenül* így volt. Már akkor is legyőzhetetlen igényem, éltető és megnyugtató vágyam volt, hogy *folyton-folyvást* ott pihenjek Valami foghatóban és véglegesben. S ezt a boldogító Tárgyat mindenütt kerestem. Belső életem története: ennek a keresésnek története, amelynek útjai egyre egyetemesebb és tökéletesebb valóságokat akartak megközelíteni. Amióta csak ismerem magamat, lelkem mélyén mindig teljesen ugyanabban az irányban és hajlíthatatlanul fejlődött ez az alapvető vágy... Féltrevonultam és szemléltem, birtokoltam az én 'Vas-Istenemet', belemerültem drága létezésébe. — Igen, ezt mondom: a Vas. S még ma is rendkívül élesen látom 'bálványaim' sorát: ha falun voltunk, ekeszorító-kulcsot rejtettem nagy gondosan az udvar egyik sarkában... Később különféle gránát-szilánkokat, melyeket nagy élvezettel szedegtettem fel az egyik szomszédos lőtérre... Ma sem állhatom meg, hogy ne mosolyogjak ezeken a gyerekségeken. De ugyanakkor el kell ismernem, hogy ebben az ösztönös hajlamomban, amely egy fémdarab *imádására* készítetett, már ott volt egybegyűjtve valami velem született erőnek feszülése s ezzel együtt a hajlamok egész sora. Lelki életem teljes egésze nem más, mint ezeknek az igényeknek kibontakozása... Hogy miért a Vas?... Csak azért, mert gyerekes élményem számára semmi sem lehetett annyira kemény, olyan súlyos, ellenálló és maradandó, mint ez a csodálatos szubsztancia... A *szilárd maradándóság*: kétségtelenül ez volt számomra a Léte alapvető jellemzője... Az Abszolútnak tapintható formában való ilyen kezdeti megtapasztalása... A Teljesség érzéke, amely már világosan egyénivé vált bennem és kielégülést keresett egy határozott Tárgy megragadásában, amiben összpontosítva lehetne a Dolgok Lényege... Hosszú évek tapasztalata és elmélkedései során pontosan ezt kellett meglatnom a Világ kibontakozásának Pólusán! — De egy vasdarabtól még messze van az 'Omega-Pontig'... S lassacskán saját káromon kellett megtapasztalnom, hogy az a Szilárdság, amiről akkoriban álmodoztam, mennyire nem valami 'lényegnek', hanem 'összpontosulásnak' eredménye. Gyermeklelkemet micsoda reménytelenség járta át (sosem felejtem el), amikor egy szép napon megállapítottam, hogy a Vas kopik és megrozsdásodik... Aztán a Vasat a Kvarc váltotta fel; és kétségtelen, hogy éppen ilyen tapogatózásaim során nyílt kapu a Növényvilág és a Természet hatalmas épületei felé: s én észre sem vettem, hogy kezdek két lábbal lépni a Világba. Végül mindent csak az Egyetemesnek távlatában tudtam már szeretni"... — Péter később is számtalanszor vissza fog térni a családi házba, Sarcenat-ba: nemcsak azért, hogy övével találkozzék, hanem hogy szinte újra és újra magába szívja az áldott gyerekkorra emlékeztető szülőföld erőit. Sok-sok utazása és kutató-expedíciója közben Auvergne hegyei és erdei jutnak eszébe, valahányszor majd egy-egy hasonló vidéken megy át.

1892 áprilisában jut Péter a jezsuiták egyik kollégiumába, Notre-Dame de Mongrében. Kitűnő tanuló volt, többször nyert első díjat többféle tantárgyban is. „Ott oltódott belém a Jézus-Társaság vírusa... Fiatalos viták kora volt. De az az időszak is, amikor kezdtem szigorúbb lenni magammal szemben, vagy inkább: bensőleg erősködni.” A Mongré-i jezsuiták valami fontosabbat is adtak Péternek, mint a hagyományos nevelést: megadták neki a hitvallást a Jézus Társaságba. Tizenhét éves korában az erkölcsi és lelki tökéletességre törekvése megfelelt annak az Abszolút iránt mutatkozó szenvedélyes vágyának, amelyet az ásványvilágban érzett. S ha ez így volt, hát miért csodálkoznánk, hogy gimnáziumi tanulmányainak elvégzése után jezsuita noviciátusba lépett? (1899. március 2.). „Jezuita hivatásomat az dön-

tötte el, hogy nagyobb tökéletességre vágytam" . . . S már kezdi sejteni, hogy Isten ugyanúgy elvárja tőle a természetes képességeinek kifejlesztését, akárcsak a természetfölötti iránti szeretetét. Remek barátok közt telt el a noviciátus két éve, s ezek a barátok később, a nehéz években is mellette állnak.

Akkoriban Franciaországban harcos ateizmus szelleme érződött a levegőben. Az Aix-i noviciátusból a Laval-i juvenátusba kerül Teilhard, ahol — irodalmi tanulmányok végzésére — együtt voltak a párizsi és lyoni provinciákból jött jezsuita növendékek. Teilhard ott tette le első fogadalmát, 1901. március 25-én: „Végre jezsuita vagyok . . . Ha tudnátok, milyen boldog vagyok, hogy végleg a Jézus Társasághoz tartozom, főleg most, amikor az állami hatóságok üldözik” — írja szüleinek. . . S amikor Emile Combes került hatalomra, megszavazták a laikus törvényeket, amelyek arra kényszerítették a franciaországi jezsuitákat, hogy fiatal csoportjaik nevelését Angliában vagy az angol-normand szigeteken folytassák. Péter így került a Jersey nevű szigeten épült jezsuita tanulmányi házba. — A kétéves juvenátust (irodalmi tanulmányokat) licenciatús zárja le. Ezt három év skolasztikus filozófia és tudományos munka követi, aztán kétéves tanárkodás Kairóban, majd négyéves teológia Hastings-ban, Angliában. Pappá-szentelésén (Hastings, 1911. augusztus 24.) ott voltak a szülei is. Boldog nagy dátum volt ez mindnyájuk számára!

Kairóban (1906—1908) „eléggé elemifokú fizikát” tanított Teilhard, vagyis a kvantum-elmélet előtti, a relativitás-elmélet előtti s az atom szerkezetének ismeretét megelőző fizikát. „Ez annyit jelent — magyarázza meg Teilhard —, hogy ezen a területen technikailag 'profán' vagyok, vagyis műkedvelő. S mégis meg sem tudnám mondani — írja élete vége felé is, — hogy éppen az elektronoknak, atommagoknak, a hullámoknak világában mennyire jól érzem magam, 'otthon vagyok', teli tüdővel lélegzem . . . A Szilárd, a Teljes, gyermekálmaim egyetlen lényege: ezt találtam meg a hatalmas kozmikus valóságokban . . .” Kairóban élte át a panteista kísértés is: „Az állatvilág és az erők világa között ott volt a 'kövek világa', és ez a három szilárdan egybefonódó együttes alkotott: néha gazdag kárpithoz hasonlított, más-kor meg éltető atmoszférához. S erre zuhant rá lelkemben az első egzotikus hullám: Kelet. Megsejtettem s mohón szívtam magamba illatát . . ., fényét, növényvilágának, állatvilágának, sivatagjainak szépségét. . . Huszonnyolc éves korom táján ilyen volt az az első zavaros lelki komplexum, amelynek ölen erjedt a világmindenség szenvedélyes szeretete. De még nem jutott odáig, hogy egészen tiszta lánggal csapjon elő”. A hastingsi teológiai évek alatt tovább folyik a probléma — vagy inkább: a misztérium tisztulása, s Teilhard már 1916-ban világosan visszautasítja a panteizmus kísértését (mert csak erről volt szó): „Az Élet sosem csap be, sem útközben, sem akkor, ha mutatja, hogy mi a Végpontja. Persze, maga az Élet értelmi síkon nem határoz meg nekünk sem Istent, sem dogmát. De megmutatja, milyen utat követnek mindazok a tények, amelyek nem hazudnak és nem agyagbálványok . . . Minden tapasztalatom alapján s a nagyobb boldogságra vágyó szomjas hitemmel vallom: van *abszolút* többlet, *abszolút* jobblét, amit így nevezhetünk: tudatnövekedés, egyre nagyobb szabadság és mind teljesebb erkölcs. A létezésnek ezekre a felsőbb fókira pedig központosítással, tisztulással, a legnagyobb erőfeszítéssel juthatunk” . . . Tehát szánalmasan téved az, aki enged az Anyag kísértésének és fellazítja énye belső feszültségét, „határtalanul akarna szétfolyni és elvegyülni a Mindenségben” (— éppen ez volna a panteizmus következménye!). — S mindezt azért érthette el Teilhard, mert „nem elvont fogalomként, de sokkal inkább *jelenlétként*, lassan-lassan növekedett bennem a Világmindenség mély, ontológiai, mindent magával sodró özönlésének tudata, s végül meghódította egész lelkem égét”. Teljesen világos akkor lesz benne a panteizmus kísértésének „megoldása”, amikor egyre jobban meglátja, hogy minden valóságnak lényeges evolúciója az egyesülés felé törekszik, a *valódi* egyesülés pedig „differenciál”: nemhogy megsemmisítené, hanem éppen egyre inkább tökéletesíti az egyesülő személyek sajátos értékeit. A világ nem nirvánába semmisül, hanem egyre jobban egyesül az az Ómega-ponttal, amelynek végső jelentése és valósága a kozmogenetikus Krisztus . . . A gyerekkori Vas „imádata” így teljeseedik be a személyesen szerető Isten egyetlen és valódi imádatában, akiről Teilhard egyre inkább tudja, hogy „a Nagy Valóság jelenléte sosem néma”, vagyis várhatunk Isten szavára is, a kinyilatkoztatásra. Valljuk meg: döbbenetes hat ez a szintézis, amely — túlszárnyalva a tudományos kutatás eredményeit (már akkor is jelentek meg szakmai írásai) — valamiféle „egészen sajátos filozófiával” jut el az isteni megnyilatkozásának várásáig, megkívánásáig, sőt „megköveteléséig”. Nem csodálkozhatunk, hogy már teológus-évei alatt éppen a Lourdes-i csodákról ír mélyreható tanulmányt (közi is az *Études*, a jezsuiták párizsi folyóirata), amelyben ezt vallja: „Mi hisszük, hogy Isten végtelen fokon képes arra, hogy irányítsa szabadságunkat s kényszerítés nélkül hajlítsa finom rugóit” . . .

A hivatalos tanulmányait elvégzett jezsuita tovább folytatja — sőt igazában most kezdi el — paleontológiai és geofizikai munkáját: Teilhard 1912 októberétől kezdve a párizsi Em-

beri Paleontológiai Intézetben dolgozik, Marcellin Boule irányításával, közben folytatja a fiatalkorában megkezdett szakmai „kirándulásait”, mert mindent „a terepen” szeret látni. — Alig két évig folytathatta ezt a szaktudományos munkáját, mert — nagy öröme — őt is beosztották az első világháborúban küzdő francia seregbe: a marokkói Vadászok nyolcadik regimentének másodosztályú sebesültszállítójaként kezdi fronti munkáját, és számos kitüntetéssel harcolja végig a négy évet, amely — nyugodt lélekkel állapítja meg — sajnos még szükséges ahhoz, hogy az emberiség előrejusson az egész bolygóra kiható fejlődésében... Egyszerre két vonás jellemezte Teilhard-t: bátorság és alázatosság. Őt küldik ki a csatákban a legveszélyesebb pontokra, vagy már maga megy ki saját szándékából. Kitűnően tud irányítani egy-egy sebesültszállító csoportot: szavai, mozdulatai — amikor éppen kell — bátorságot öntenek a harcosok lelkébe. Naplójának első hat füzeté és Margit nevű unokahúgához írt levelei (mindkettőt kiadták már) szinte percről percre élénk tárja a világháborús négy évben átél minden küzdelmét, szenvedését, de — ez talán már váratlanul hat — első, valóban „teilhardi” tanulmányainak születését is. S ugyanakkor ezt olvashatjuk róla az 1916 szeptemberi Verdun-i harcok történetében: „Bravúrnak, önfeláldozásnak és hidegvérnek mintaképe. Augusztus 15—19. között olyan terepen irányította a szanitécek osztagait, amelyet ágyútűz és gépfegyvertűz pásztazott végig. Augusztus 18-án, husz méterre az ellenséges vonalak előtt, vállára vette és lövészárkainkba visszahozta egy hősi halált halt tiszt holttestét”.

Teilhard számára a háború az az anyaméh volt, amelyben szilárdá lett egész gondolatvilága az ember és a világegyetem természetére vonatkozóan. Ezt írta már a háború folyamán: „Ez a harminc hónapos magányos eszmélődés, nagy energiák közepette, úgy hatott rám, mint hosszú lelkigyakorlat. Egyszerre válok igen realistává és igen misztikussá”... Unokahúgához írt leveleiben pedig először találjuk meg érzelmvilágában az „örök női” írást érzett mélységes vonalmát és szinte vallásos tisztelét (Izd. Az *Örök női* c. 1918-as írását). „Barátságunk nagyon értékes — írta Teilhard unokahúgának: úgy tekintem, mint zenedallamot, amely megadja egész életünk alaphangját”. Teilhard megértette a háborúban, hogy a harci lövedékek az életlendület konkrét — nagyon durva — kifejezései: bennük a támadás és a győzelem igénye feszül. De el kell jönnie annak a kornak, amikor erre már nem lesz szükség, — amint írja a húsz évvel későbbi *Emberi energia* c. tanulmányában: „Jöjjön el az a kor, amikor az utca embere is megérti, hogy több poézis van az atomrobbolásra szánt óriási gépben, mint az ágyúban. S akkor üt majd az ember számára a döntő óra: a szellem és a fölfedezés magába fog szívni minden heves erőt, ami a háború szellemében lakozik.”

1918. május 26-án Teilhard leteszi ünnepélyes jezsuita fogadalmát. Szegénységi fogadalmat tett s ugyanakkor világosan látta, hogy a pénzt mennyire fel lehet használni Isten dicsőségére; szüzességi fogadalmat tett s ugyanakkor tudta, hogy a férfi és a nő — együttesen — mennyire előrelendíthetik egymást a lelki életben; engedelmességi fogadalmat tett s ugyanakkor világosan megértette (egész életében „veséjébe vájón” fogja tapasztalni), hogy mit jelent Isten szolgálatának szabadsága, amikor írásainak cenzorai — a maguk izlése számára — bizony kissé túlságosan forradalminak fogják találni az ő „tudományos-kozmikus filozófiáját”. Teilhard már 1917-ben is hangsúlyozta: „Kell, hogy az 'Ecclesia docens' (a tanító egyház) ellenőrzésével megszerveződjön és kibontakozzon az 'Ecclesia quaerens' (a kutató-kereső egyház)”. Kevéssel a halála előtt, 1955 márciusában készült utolsó írásának is ez a témája: *Kutatás, munka, imádás* (Lásd az antológiánkban). Az 1919 decemberében Maurice Blondel-lel folytatott levélváltásában is ezt hangsúlyozza: aki azzal vádolja őt, hogy túlságosan naturalista, nagyon fizikai módon gondolja el Krisztus univerzalista szerepét, annak ő azt válaszolja, hogy van egyesülés a földdel, van egyesülés Istennel, és van egyesülés Istennel a föld révén; s ez az utóbbi az ő magatartásának, aszkézisének, egész lelki életének lényege.

A háború után, Párizsba visszatérve, Teilhard folytatta szakmai tanulmányait. Természet-tudományi licenciatúst készített elő a Sorbonne-on. Geológiáról botanikára és zoológiára ment át, de — úgy látszik — fárasztották őt az akadémiai és egyhangú gyakorlatok. Igazi munkatere most is — Marcellin Boule irányításával — az Emberi Paleontológiai Intézetben volt. 1920 húsvétjától kezdve már doktori tézisét készíti a franciaországi felső-eocénkori emlősökről; a tézis megvédését „très honorable” (nagyon kiváló) eredménnyel érte el 1922. március 22-én, s ezzel a párizsi Katolikus Egyetemen az előadói megbízatását tanári megbízatássá változtatják (professeur adjoint de géologie). Egyetemistáknak, szeminaristáknak és kisebb haladói csoportoknak tartott előadásai révén egyre növekszik Teilhard szellemi befolyása. De már érezhető a közelgő vihar szele is. Teilhard minden irányban kezdi érezni a reakció szellemét, amelyet ő „konzerváló boldogságnak” nevez (la béatitude conservatrice). S ezt igen nehéz elviselnie annak a Teilhardnak, aki olyan szabadságotmoszférából jött ki,

mint, amelyben átélte és megírta az *Írások a háború idejéből* esszéit és elmékedéseit. Ezért hát már 1921 márciusától kezdve előrelátta azt a próbatételt, amellyel öt évvel később szembe kell néznie, és igen világosan meg is mondta, hogy miként fogja ezt megtenni: „Tudom, hogy számomra lehetetlen volna lojálisan utat keresni az egyházon kívül. Olyan vagyok, mint, aki ragyogni lát egy fényt a ködön át... Nem lehet másképp elérni Krisztus Urunkat, mint csak előretartva a ködön át, vagyis egyre inkább egy testet alkotva az egyházzal. De az is lehetetlen, hogy ne kívánnám: arca jobban ragyogjon”. Teilhard szelleme nagy közvetítő a tudományos magatartás és egy sajátos misztika között; az elsőt olyan fenomenológiai reflexió toldja meg, amely bevezetést ad egy sajátos filozófiai és teológiai világgéphez. Csak-hogy ilyen „filozofálás” még nem szoktak hozzá az ezerkilencszázhuszas évek egyházi gondolkodói. Így történhetett meg, hogy Teilhard-nak az eredeti bűn négy *hipotétikus magyarázatáról* készített, magánjellegű írását éppen az egyik jezsuita rendtársa küldte el Rómába, ahol persze elképedtek a dogma szabad, „fizikai szellemű” magyarázatán, és ezért — egyelőre egy évre, majd azután meghatározatlan időre (1925—1946) — Kínába küldték, vagyis száműzték Párizsból... Csak közbe-közbe látogathat vissza Párizsba, amelyet ő mindig szellemi szülőföldjének tekint. Nem szaktudományos írásai közül pedig csak közbe-közbe egy-kettő csúszik át a cenzorok szűrőjén, mert jezsuita előljárói szigorúan paleontológiai és geológiai szakmunkára korlátozzák.

Hosszú évek szakmunkája, expedíciók hosszú sora jelzi Teilhard kínai és távol-keleti munkáját. Teljesen szakemberekre tartozik Teilhardnak ez a munkássága, amely jórészt már akkor napvilágot látott paleontológiai és geológiai szaklapokban. (*Karl Schmitz-Moormann* tíz hatalmas kötetben adta ki ezeket az írásokat, egy kötetben pedig térképeket Teilhard expedícióról.) A legkülönbébb nemzetiségű — főleg amerikai és kínai — szakemberrel dolgozik együtt. Amikor pedig a politikai zavargások vagy rablóbandák fosztogatásai miatt lehetetlen egy-egy expedíció megvalósítása, Teilhard szüntelenül dolgozik a tudományos világgépéből kialakuló, azt a filozófia és a teológia felé túlszárnyaló (hiperfizikai) elmékedésein. Így születik meg — sok más tanulmánya között — *A mise a világ felett* és *Az isteni milió* (magyar fordításban: *Benne élünk*), valamint legfontosabb könyve: *Az emberi jelenség* kézirat (1936—1938). Levelezési kapcsolatban marad nemcsak a világ legjelentősebb szakembereivel, hanem régi és új barátaival is. (Már több mint tíz kötetet tesz ki ez a levelezése, nem is számítva a *Bizalmas levelei* c. hatalmas kötetet, amelyet *Henri de Lubac*, a híres jezsuita teológus adott ki bőséges jegyzetekkel és megfelelő magyarázatokkal).

Filozófiába és teológiába hajló eszmélődései során állandóan tapasztalja, hogy még mély szakadék választja el a tudományos gondolkodás világát (amelyben ő egyre otthonosabban mozog) és a hivatalos teológia nyelvzetét (amelyhez ő a hivatása révén szokott hozzá). Két, teljesen valóságos világ ez, de kölcsönösen nem értették meg egymást. S Teilhard megkérdezi: „Hátha most én lennék képes arra, hogy — beszélve az elsőnek a nyelvét — helyesen fejezzem ki azt, amit a másik érez és ismételi a sokak számára érthetővé vált szavaival?” Ezt a nagyszerű ambícióját nevezi ő így: „Harc az angyallal”... S azok a kritikák, amelyeket egyesek felhoznak még az ő eszemevilágának megformulázási módja ellen, egyszerűen csak azt bizonyítják, hogy ilyen harcban bizony akadnak túlzások, hibák — és nagy győzelmek is. A fontos az, hogy a harc folytatódjon, „a terep tisztuljon”. Ha ma valaki összehasonlítja Teilhard szellemi világgépének lényegét a 2. Vatikáni zsinat szövegeivel (számosan megtették már), világosan kitűnik, hogy Teilhard szelleme — sok más nagy ember szellemével együtt, és éppen rajtuk keresztül is — mennyire megtalálható az egyház életét megújító zsinati határozatokban.

Teilhard számos paleontológiai és geológiai eredménye közül most csak azt emeljük ki, amikor neki is igen jelentős szerepe volt a kínai előember (*Sinanthropus Pekinensis*) felfedezésében: a Peking melletti Cho-Kou-Tien köfjűtőiben több százezer éves, már kőszekőket használó, az érteleme fokára eljutott ember maradványaira találtak. Teilhard feladata ebben a munkában az volt, hogy meghatározza azt a geológiai kort, amikor lakott volt a barlang. Számos tanulmányban számolt be ennek a kínai—angol—francia csoportmunkának tudományos jelentőségéről. Szerencse, hogy minden egyes leletdarabról pontos gipszmásolatokat is készítettek, mert a második világháború során, amikor a japánok szállták meg Kínát, nyoma veszett mind a harminc-egynéhány hatalmas ládának, amelyek az eredeti leleteket tartalmazták.— Teilhard biztosra tartotta, hogy a pekingi előember olyan lény volt, akiben már — bizonyára régóta — felgyulladt a gondolat lángja, tehát *homo faber* (esz-közkészítő, értelmes) volt, két lábon járt és úgy használta kezeit, mint mi. „Valamiféle, éppen átmeneti, lény volt a Pitekanthroposz és a Neandervölgyi ember között”, vagyis olyan alsó-negyedkori régi emberi csoportot képvisel, amely Délkelet-Ázsiában lakott.

Az a nagy év, amely az 1926-os Kínába érkezése óta eltelt, bizonyára egész életének legkritikusabb évei voltak. Ha valaha is elhagyta volna a Jézus Társaságot, hát akkor tehette

volna meg; mégis ezt írja egyik bizalmas barátjának: „Nem gondolom, hogy valaha is igazán megkisértett volna az a gondolat, hogy emancipálok”. De továbbra is érezte; hogy mély ellentét van benne azzal szemben, amit általában az akkori katolicizmus formájának és érdeklődési köreinek tekintettek. Mivel sok nem kereszténnyel is érintkezett, számos olyan igazságot és magatartásmódot vett észre bennük, amelyeknek helyét kell találni az orthodox hitben. Ilyen értelemben mondta: „Végérvényesen hiperkatolikusnak érzem magamat”. S a négy éves lázongási korszaka is ezzel a meggyőződésével végződik: „Korom miatt, vagy mert életem sokféle alakulása megkeményített, vagy pedig a temperamentumom eléggé alapvető, misztikus' hajlamainak eredményeként: úgy érzem, hogy olyan nyugodt zónába jutottam, amelyben a nagy világmindenség egyre nagyszerűbbnek és szenvedélyesen érdekesnek mutatkozik s ezért a szorosan személyes előnyök vagy kellemetlenségek kérdései nem léteznek többé számomra”. Persze, az eszméit érő merev vagy elmarasztaló egyházi magartás miatt később is igen sokat szenvedett; közbe-közbe előtörő sírógörcseit akkor is csak legbizalmasabb barátai előtt engedte szabadjárta, s akkor is — hirtelen — mosolyra derült az arca és ezt mondogatta: „Minek sírnék, hiszen minden az isteni Kéz áldott érintése rajtunk, amelynek során Krisztus 'egyre nagyobbra' növekszik bennünk is.”

1930-tól kezdve, a közbe-közbe mindig megengedett utazásai során, többször járt Észak-Amerikában, hogy előadásokat tartson vagy szaktudományos kongresszusokon vegyen részt. Sok francia intellektüel még kultúrfőlényes hangon írt Amerikáról. Ez a sovinizmus izgatta Teilhard-t, s ezért már 1926 óta gondolt egy fontos könyvtémára: „Olyan könyv megírásán töprengok, amelynek ez lenne a címe: 'A Föld könyve'. Nem franciáként vagy bármelyik osztály elemeként és tagjaként beszélnék, hanem mint ember, vagy egyszerűen mint 'földlakó'. El szeretném mondani, hogy miként bizakodik, mire törekszik, mivel telítődik, — de milyen csapásokon is megy át, nyugtalankodik, sőt szédülni is kezd az ember, ha tudatosan kezdi látni az egész Föld (az Emberiség) sorsát és rendeltetését”.

1933 májusában Teilhard megkapja a római jezsuita generálisától az utolsó diktátumot, amely megtiltja neki, hogy bármiféle hivatalos állást elfoglaljon Párizsban, amit esetleg onnan főljánlanának neki. Teilhard ezt írja Lyon-i provinciálisának, közvetlen főnökének: „Milyen kár, hogy Rómában nem próbálják meglátni, hogy mi az építő és hagyományt őrző az én erőfeszitésemben”. — Továbbra is papírra veti gondolatait, annak teljes tudatában, hogy munkájának kilenc-tized része talán sosem lát nyomdafestéket. „Eltűröm, hogy mikróbaként dolgozzam” — írja egyik barátjának. De közben már olyan szellemi tekintélyek, mint pl. a jezsuita *P. Maréchal*, elismerik Teilhard értékét: „Ma senki sem tartja annyira kezében az evolúció problémájának minden teológiai, filozófiai és tudományos adatát, mint ön”. Teilhard-t lelkesíti *P. Sertillanges*-nak, a nagy dominikánus könyvének szelleme is (*Dieu ou rien? Isten — vagy semmi*, 1933). Ennek a könyvnek köszönhető, hogy Teilhard néhány eszméje, sőt kifejezése is bejut a filozófiai és teológiai köztudatba. A hozzá írt levelében Teilhard megmutatja *Sertillanges*-nak, hogy egyáltalán nem értékeli le Aquinói Szent Tamást, még ha meg is van a véleménye a *Doctor Angelicus* mostani magyarázóiról. Többek között ezt is írja Teilhard *Sertillanges*-nak: „Az ön kimért és annyira tekintélyes szava végre kezdi kimondani azt, amit én már oly régóta kívántam nyíltan hangoztatni az egyházban.” Viszont a lényeges hivatását, vagyis kutatómunkája értelmezését, mindig keresztelte a „római tengely”, pedig Teilhard azt vallotta, hogy ezen a tengelyen forog a világegyetem haladása. Tudományos pályafutása nagy siker volt, hivatása viszont látszólagos kudarc. S ha a „hősies erény” kifejezésnek van értelme, hát kétségkívül ráillik arra a kitartásra, ahogyan Teilhard viselkedett egy olyan életmű érdekében, amely — az ő életében — alig-alig kapott elismerést. Teilhard felismerte, hogy a kollégái között, akik őt megelőzték, vagy őt követték ugyanazon az úton, aligha volt talán egy is, aki meglátta volna, hogy mily fontos az a lépés, amelyet most tesz meg az emberiség. De miért is csodálkoznánk ezen? „Új-kereszténységről” és egy „nagyobb Krisztusról” beszélni: akkoriban ez azt jelentette, hogy nyaktóló alá dugja a fejét. Ilyen bizonytalan értelmű kifejezések arra kényszerítettek minket, hogy tegyünk különbséget Teilhard és néhány formulája között. Csakhogy ezt a különbségtételt aligha lehet kontrasztnak nevezni. *Étienne Gilson*, a középkori filozófia nagy történetese, jól észrevette ezt. Így mondja el két találkozását Teilhard-dal: „Első ízben, közös barátunk lakásán, keresztapaként szerepeltem egy újszülöttnék kereszttségén. A keresztelő pap P. Teilhard de Chardin volt. Azonnal megkapott nagyszerű alakja. Ha mondhatom így: velünk együtt keresztelte meg a gyermeket. Azt akarom mondani, hogy együtt szerepeltünk a kereszttség szertartásán: Teilhard belekapcsolt minket a rítusba, helyel-közzel magyarázta a szertartást, és magyarázata közben minket is szerepeltetett. Sosem kételkedtem, hogy Teilhard a papság díszére válik; de ha valaha is kételkedtem volna, hát ez a kereszttség gyökeresen kiölte volna belőlem ezt a gondolatot. Személye iránt föltétlen megbecsülést érzek és mélységes tiszteletet.” — A második találkozás 1954-ben történt, egy

konferenciával kapcsolatban, amelyet New York mellett, az Arden House-ban rendezett a Kolumbia Egyetem... „Amint megérkeztünk, — írja Gilson, — rögtön találkoztunk. S amint észrevett, rögtön felém jött, ragyogó arccal, őszinte mosollyal s két kezét a karomra téve ezt mondta: „Mondja, ki adja meg végre nekünk azt a meta-kereszténységet, amelyet mindnyájan várunk?” — Sokáig ingadoztam, hogy leírjam ezt a szót: meta-kereszténység; valószínűtlennek, lehetetlennek tűnt egy pap szájából; s egyébként is, amint tudom: ha írt is hasonló kifejezéseket, *ilyent* mégsem írt le. Ma már ideírom ezt a szót, mert — újra átolvasva írásait — azt hiszem, hogy végre megértettem... De akkor, abban a pillanatban, hirtelen mellbe vágott. Azt hiszem, hogy motyogtam pár szót, zavarosan, ilyenféleképpen: már a kereszténység is sokat jelent számomra, s majd a végén meglátjuk, hogy *túlhaladhatjuk-e* („Meta”). Teilhard látta, hogy nem mozgok az ő eszmei síkján, s volt annyira tapintatos; hogy mátra fordította a szót. Elég érzékeny „antennája” volt, hogy megérezze zavarosságomat, s többé nem került elő köztünk ez a téma. — De ugyanannak a napnak délutánján, nyüzsgő tömeggel teli parkban, véletlenül egy pap előtt haladtam el, aki egy karszékből ült, teljesen érzéketlenül mindaz iránt; ami körülötte zajlott s el volt merülve breviáriuma olvasásában. P. Teilhard de Chardin volt az, a Jézus Társaságból. — Ez a kettős kép foglalja össze számomra azt, amit „Teilhard esetének” nevezek. Még ha valóban várt is „meta-kereszténységet”, hát magában a kereszténységben találta meg.” — Szülőföldjére, Sarcenat-ra, gyorsan estek az árnyak, egyik a másik után. Teilhard 1936 februárjában megkapta édesanyja halálhírért, augusztusban pedig meghalt Margit-Mária nevű nővére (Giuguitte), aki már hosszú évek óta gyógyíthatatlan beteg volt, szent hősiességgel viselte szenvedését, miközben a Betegek Uniója c. közlönyt irányította. Az emlékére kiadott kis kötet bevezetőjét Teilhard írta, megdöbbenő mélyre nyúlhat le befefejező sorai: „Margit nővérem, miközben én átadtam magam a Világmindenség pozitív erőinek s utaztam kontinenseken és tengereken át, szenvedélyesen nekigyürkőzve, hogy lássam, mint növeli fényét a Föld minden színárnyalata, — Te mozdulatlanul, ágyhoz szegezve, lelked legmélyén nagy-nagy csöndben alakítottad át fényre a Világ legszörnyűbb árnyait. — Mondd csak, mit gondolhat Teremtő Istenünk: kettőnk közül melyikünknek jutott egyszerűbb szerep?... — 1938—1940 között írja meg *Az emberi jelenség* c. nagy könyvét. Egy jóbarátjának köszönhetette, hogy a gépelt szöveg már 1941 márciusában eljutott Amerikába, onnan pedig — diplomáciai küldeményként — Rómába. A cenzorok három éven át a könyvük alatt őrizték a könyv szövegét, és 1944. augusztus 6-án Teilhard megtudta, hogy megtiltották a kiadását. — 1945. márciusában, amikor mindenki a háború végéről beszél, Teilhard a világ végéről elmélkedik, de perze nem úgy, mint a korabeli pesszimista apokaliptikusok, akik szerint közel a világ vége, hanem így: „Nem lehet-e elgondolnunk, hogy az emberiség elér majd egy kritikus érési pontot, amelynek végén, maga mögött hagyva a földet és a csillagokat..., pszichés módon szakadna le a bolygóról, hogy csatlakozzon az Omega-ponthoz? Ez a jelenség kívülről nézve talán hasonló volna a halálhoz; de valójában egyszerű átalakulás volna és eljutás egy legfelsőbb szintézisre?... Teilhard sosem veszi szemé elől a saját személyes apokalipszisát. De amikor a japánok leteszik a fegyvert s a Pekingbe érkező *amerikai Intelligence Service* keresi Teilhard-t a francia kolóniában, ő kint sétál a közeli dombokon és a kommunista partizánokkal beszélget, — sokkal érdekesebbnek találva a velük folytatott társalgást. — Csak 1946 elején kapja meg a hazatérési engedélyt új jezsuita provinciálisától. Szellemi anyaföldjére, Párizsba érkezik május 3-án. Soha többé nem fog visszatérni Kínába... „Dolgozom Párizs számára és a holnapnak... Életemben — mondogatja — most már délután öt óra van”. (Elmúlt hatvanöt éves!) A száműzetés és a viszonylagos tétlenségre ítéltség évei szinte zárójelet alkottak életében. Belsőleg megszilárdultan jut ki belőlük s az eddiginél is jobban érdeklődik minden iránt. Az az egyetlen vágy hajtja, hogy — még világosabbá téve világképe elemeit — terjessze tanítását, miközben a franciákat züllesztő cinizmus és Sartre tanítványai a Café Flore-ban Isten halálát ünneplik, az egyház pedig vajúdvá ébredszik, mint élesztővel ájtárt kenyér. — Teilhard csodálkozva tapasztalja, hogy mily nagy publicitást kíséri visszatérését. S ez meg is érthető, mert — főleg 1934 óta — az emberek között kézről-kézre jártak sokszorosított írásai. Természetes, hogy mindenfelé hívják előadások, vitaesték tartására. Többször tapasztalja, hogy a keresztények közül sem mindenki fogadja el eszméit, köztük a híres *Gabriel Marcel* sem. Viszont mellette áll — többek között — rendtársa: P. *Henri Lubac* és a Toulouse-i Katolikus Egyetem rektora, a karmelita *Bruno de Solages*, aki már 1947-ben nyilvánosan megvédi Teilhard-t *Garrigou-Lagrange* támadásával szemben.

1947 június elején komoly szívkrízis éri Teilhard-t, 1949 tavaszán pedig mellhártyagyulladás dönti ágyának. — 1948-ban Rómába utazik, hogy a legfőbb előljárójával, a jezsuita generállal megbeszélje *Az emberi jelenség* jövőjének sorsát (nem engedték meg neki, hogy kiadhassa) és a párizsi Collège de France kutatóintézet részéről jött meghívást (ennek elfo-

gadását sem engedték meg neki). Mindezek ellenére tovább dolgozik: elkészít egy konferencia-sorozatot (*Az emberi zoológiai csoport*), amelyet 1949-ben a Sorbonne-on ad elő. — 1951-ben és 1953-ban egy New York-i alapítvány meghívására Dél-Afrikába megy, hogy az Ausztrálopitekosz leléhelyeit megvizsgálja. 1951 óta — mint „második számúzetésben” — állandóan az Egyesült Államokban tartózkodik, számos tudományos találkozón vesz részt és állandóan finomítja eszmévilágának megfogalmazását. Tizenkét évvel a 2. Vatikáni zsinat megnyitása előtt, 1950-ben, Teilhard szinte csak barátaihoz szólhat a szíve-lelke szerint: „Jelenleg rendkívül feszült a teológiai atmoszféra, hatalmas integrista (maradi felfogású) offenzíva folyik, amely engem nem ijeszt meg, hiszen semmi sem képes megállítani az új-humanizmusnak, és következésképp az újkriszténységnek előrehaladását, amely most van teljes lendületben... De arra késett, hogy egyelőre a francia titkos ellenállók módjára dolgozzam és még az eddiginél is inkább 'föld alatt' ” ...„Furcsa, hogy a teológusok oly nehezen értik meg, hogy annak a ténynek, miszerint az ember tudatosította az élet biológiai mozgásait és a relativitás elvét, az Isten iránti vallási magatartásunkra (és Isten-fogalmunkra is) legalább annyi fontossága van, mint akármelyik új dogma meghatározásának”... „Szent Ignác lelkigyakorlatainak témáját is teljesen át kellene tennünk organikus típusú világmindenségbe (genezis állapotában lévő világegyetembe), mint amilyenek mi látjuk manapság; és én azt gondolom, hogy ez az áttétel tökéletesen lehetséges.”

Első afrikai útja előtt (1951), Teilhard jezsuita barátai jól látták, hogy egészsége már ugyanolyan gyöngye, mint amilyen nagy az életkedve. Ezért P. Jouve, az *Études* folyóirat igazgatója, nógatta Teilhard-t, hogy biztosítsa írásai jövődő sorsát. Megkérdeztek egy kánonjogászt, hogy vajon a szegénységi fogadalmat tett jezsuita szerzetesnek joga van-e arra, hogy intézkedjék kéziratáról. Azt a választ kapták, hogy az egyházjogászok megoszlanak a kérdés eldöntésében, tehát Teilhard teljesen nyugodt lelkiismerettel választhatott a kedvezőbb megoldás mellett: hivatalos nyilatkozatban nevezte meg Mlle. Jeanne Mortier-t az írásai jogos kezelőjének. Így volt lehetséges, hogy Teilhard halála után, 1955-ben, azonnal megindult tanulmányainak kiadása. (A Teilhard-ra vonatkozó 1962-es római *Figyelmeztető* nem fejez ki tilalmat az ő írásainak fordítására és kiadására vonatkozóan, ezért ma már Teilhard minden — nem-szaktudományos — tanulmánya megvan magyar fordításban.) Teilhard egyik óhaja az volt, hogy húsvétkor haljon meg. Talán csak furcsa „véletlen”, hogy kívánsága teljesült: 1955. április 10-én, húsvétvasárnap délután hirtelen ragadta el a halál New York-ban, miközben arról beszélt barátainak, hogy milyen szép a föltámadás ünnepe...

Befejezésül közöljük az egyik utolsó levelét, amelyet 1951. október 12-én írt P. Janssens-hoz, a jezsuiták generálisához:

„Főtisztelendő Atyám!

Krisztus békéjével.

Amikor most elhagytam Afrikát (vagyis a terepen végzett két hónapos munka és nyugalom után), kedvezőnek látom a pillanatot, hogy pár szóban közöljem önnel, miként gondolkodom és hogyan is állok. Ezt úgy teszem, hogy nem felejtsem el: Ön a 'Generális'; de ugyanakkor (mint három évvel ezelőtt, abban az igen rövid beszélgetésünkben) azzal a fiúfi nyíltsággal, amely a Jézus Társaságnak egyik legértékesebb kincse.

— 1. Mindenekelőtt azt gondolom, hogy önnek rá kell szánnia magát, hogy úgy fogadjon el, amilyen vagyok, vagyis azzal a velem született sajtósággal (vagy gyöngeséggel), amelynek köszönhetem, hogy lelki életemet — már gyermekkoromtól kezdve — folyton teljesen hatalmába ejtette a világ organikus valóságának valamiféle mély 'megérezése'; ez az érzés kezdetben elég határozatlan volt szellememben és szívemben, de aztán az évek során fokozatosan és hódító erővel lett annak határozott megérezésévé, hogy a világmindenség egyetemesen önmagára összpontosul; és ez a konvergencia egybeesik és csúcsát éri el Azzal (a Krisztussal), 'in quo omnia constant': Akiben minden megkapja szilárdságát (— amint már Szent Pál vallotta) és Akinek szeretetére a Jézus Társaság tanított engem.

Annak tudatában, hogy mindennek ilyen mozgása s ez a szintézise Jézus Krisztusban valósul meg, a belső világosság és erő oly rendkívüli és kimeríthetetlen forrását és olyan atmoszféráját találtam, amely nélkül fizikailag lett volna képtelenség számomra, hogy lélegezzem, imádjak, higgyek. S amit az én magatartásomban harminc év óta talán nyakasságnak vagy szemtelenségnek gondolhattak, az egészen egyszerűen annak a következménye, hogy képtelen vagyok, hogy ne engedjem kitörni elámuló csodálkozásomat.

Ime, lélektanilag ez a mélyből fakadó helyzet, amelyből minden származik és amit már annyira képtelen vagyok megváltoztatni, mint éveim számát vagy szemem színét.

— 2. Ezt leszögezve, és hogy megnyugtassam önt benső álláspontomról, hangsúlyoznom kell azt a tényt, hogy (akár általánosítható, akár nem egyetemesíthető a tőlem különböző személyek számára) az ímént leírt benső magatartásnak az a közvetlen eredménye, hogy

egyre legyőzhetősebb erővel köt engem három olyan meggyőződéshez, amely a kereszténység velejét alkotja: az Ember egyedülálló értéke az Élet nyílszerű csúcspontján; a katolicizmus tengelyhelyzete az emberi aktivitások összpontosuló nyalábjában; s végül a feltámadt Krisztus lényeges funkciót tölt be a teremtés központjában és csúcspontján. Ez a három elem oly mély és annyira egybeszővődő gyökereket fűrt le (és továbbra is mélyíti) szellemi és vallási látásom egész szisztémájába, hogy most már lehetetlen volna kiszakítanom ezeket a gyökereket — anélkül, hogy el ne pusztítanék mindent.

Bizony (és éppen eszmevilágom egész struktúrájának erejével) ma még elszakíthatatlanabban a hierarchikus egyházhöz és az evangélium Krisztusához kötődve érzem magam, mint bármikor az életem akármelyik percében. Számomra Krisztus még sosem mutatkozott ennyire valóságosnak, személyesnek és hatalmasnak.

Hát hogyan lehetne azt hinni, hogy rossz az az irány, amelyet vállaltam?...

— 3. Azt teljesen elismerem, hogy marad tény az, hogy Rómának meglehetősen az érvei, hogy azt gondolja: a kereszténységről alkotott látásmódom a jelenlegi formájában még korai, vagy nem teljes, és hogy ennek következtében jelenleg nem lehetne terjeszteni kellemetlenségek nélkül.

A külső hűség és engedelmség ilyen fontos pontján akárom egészen kifejezetten biztosítani önt (igazában ez a levellem lényeges tárgya), hogy bizonyos látszatok ellenére is elhatározásom, hogy az engedelmség fia' maradok.

Az evidens, hogy nem állhatok meg kutatni-keresni a magam számára (enélkül belső katasztrófa szakadna rám és hűtlen lennék legmélyebben szeretett hivatásomhoz). De (és már hónapok óta) nem foglalkozom eszméim propagálásával (hanem csak személyes elmélyítésével). Ezt a magatartást nagyban megkönnyíti számomra az, hogy ismét közvetlen tudományos munkával foglalkozhatok.

Csakugyan remélhetem, hogy Európától-távollétem egyszerűen megszünteti körülöttem azt a lázas izgulást, amely önt legutóbb nyugtalanította. S ebben az irányban mintha a Gondviselés tárná ki kezét énfelém. Ezt abban az értelemben mondom, hogy a New York-i Wenner-Gren (volt Viking) Alapítvány, amely engem ide küldött (mellesleg ez az Alapítvány tartotta fenn a háború után P. Schmidt *Anthropos* nevű kiadványát), máris arra kér, hogy a lehető legtovábbra hosszabbítsam meg amerikai tartózkodásomat; s ezt azért kéri tőlem, hogy itt tökéletesítem és támogatom ki munkám eredményeit. — Mindez segít, hogy időt nyerjek és teljesen tudományos munka felé irányulva fejtszem be pályafutásomat... és életemet.

Elgondolásom szerint — ismétlem — ezek a sorok csak lelkeket tárják ön elé, és nem is várok rájuk semmiféle választ. Lássa meg bennük csak annak bizonyítékát, hogy teljesen számíthat rám az Isten Országáért folyó munkában, amely az egyetlen dolog, amit látok és ami engem érdekel a tudományon keresztül.

Öszinte tisztelettel, in Xto filius (fia Krisztusban): — Teilhard de Chardin".

A LITURGIKUS MEGÚJULÁSRÓL

A liturgikus megújulás a zsinat legszembetűnőbb eredménye. És éppen ez a határozat, melyet annyira kívántunk és nagy örömmel üdvözöltünk, vált az ellentmondás jelévé. Bizonyos, hogy aki komolyan foglalkozik a keresztény istentisztelet valóságával, az nem vonhatja kétségbe, hogy ezen a területen nagy és fontos dolog történt. A liturgikus megújulás két alapvető elemével szemben támasztott és ismételtlen hangoztatott ellenvetéseket pedig felületeseknek és oda nem illőeknek fogja találni. A népnyelv használata ellen azt az érvet szokták felhozni, hogy a misztériumhoz a rejtettség illik, s ez a tapasztalata minden vallásnak, amikor a szent dolgokat szent nyelv használata által a titok fátylával fedi. Továbbá az istentiszteleti nyelv az egész egyház egyetlen nyelve, az a kötelék, amely kontinenseket fog át, miközben a nyelvi élményben tanúskodik a katolikusoknak az egész földkerekségen jelenvaló horizontális egységéről; ugyanakkor ez az a fonál is, amely visszafelé, vertikálisan köt egybe minden idők keresztény imádságával, és állít bele minket azoknak a híveknek áttekinthetetlen sokféleségébe, akik előttünk és velünk azonos módon dicsérték Istent, egy és ugyanazon a nyelven. — A másik ellenvetés a közösségi jelleget kifogásolja, és a szent csendre esküszik, mert ez méltóbb a titokhoz, mint a hangos szó. A hallgatást tartja fontosnak, mert benne Isten hangja jobban kivehető, általa megvalósulhat az Úrral való találkozás. A közösségi istentisztelet megszakítás nélkülisége, a szüntelen ének és imádság, felállítás,

leülés és letérdelés nem hagy rá időt: a liturgiát azért végzik, hogy kimerüljön a l'art pour l'art üzemből; így a külső végzés a tulajdonképpeni cél, az Úrral való találkozás helyébe lép. Ezzel kapcsolatban, a teológiai jellegű ellenvetések mellé könnyen felzárkózik egy harmadik is: a közös istentisztelet átalakítása egyben a *képrombolás egy fajtáját* is jelenti. A múlt a szentmisében megnyilvánuló istendicséret kifejezésére elévülhetetlen szépségű formákat talált; ezeket most a tömeg akklamációjával akarják pótolni, melynek esztétikai igénytelensége nem méltó a dolog fenségéhez és nagyságához, és arra sem alkalmas, hogy megnyissa az embereknek az ahhoz vezető utat. Csak arra jó, hogy ezt az utat elzárja.

Ha figyelmesen szemléljük ezeket az ellenvetéseket és nem kötelezzük el magunkat a megváltoztathatatlan program fanatizmusának, hanem készek vagyunk arra, hogy feltegyük a kérdést: hogy is áll a dolog valójában, — hamarosan ki fog derülni: igen különféle értékű érvek keverednek ezekben a kifogásokban. Először is nem nehéz rámutatni arra, hogy a misztériumokra hivatkozó érvelés sántít, és azzal együtt, hogy a közösség zavaró tényezője elől az egyéni áhítat csendjébe vonul vissza, lényegét illetően teljesen félreérti a keresztény istentiszteletet. Ha a vallástörténet kategóriáit emlegetjük és megállapításait alkalmazzuk, akkor annak éppen legsajátosabb lényegét hagyjuk figyelmen kívül. A keresztény istentisztelet — lényegét illetően — egyrészt Isten örömhírének hirdetése a jelenlévő közösség számára, másrészt ennek az igehirdetésnek elfogadása a közösség részéről: az egyháznak Isten felé irányuló közös válasza, ami egybeesik az igehirdetéssel. Annak hirdetése ugyanis, amit Krisztus az utolsó vacsora termében értünk tett, egyben Isten dicsőítése is, aki Krisztus által így akart bennünk munkálkodni. Továbbá megemlékezés Isten üdvözítő tetteiről, hogy általa bele tudjunk illeszkedni az egyszer megtörtént eseménybe. Egyben kiáltás Isten felé, hogy teljesítse és fejesse is be, amit egyszer megkezdett. A hit és a remény megvallása mindez hálaadás és kérés, igehirdetés és imádság egyszerre. Ezért a liturgia — nyelvi szerkezetét illetően —, az én és a ti közösséggé formálásának eszköze, az egyházi közösség kialakításáért, hogy így az egész közösség Krisztus által Isten színe elé járulhasson. Az így formált liturgiában a nyelv nem a rejtőzésben talál értelemre, hanem épp a megnyilatkozásban. Nem az elszigetelt egyéni ima elnémulásában, hanem Isten gyermekeinek egyesítő közösségébe való rátalálásban, hogy együtt mondhassuk ki: *Mi Atyánk*. Ezért döntő jelentőségű lépés volt a liturgia-reformban, hogy a szó visszakapta igazi jelentését. Csak fokozatosan tudatosult bennünk, mennyire kiüresítettük a liturgiát, hiszen, amikor a pap az evangélium előtt ezeket a szavakat mondta: tisztítsa meg szívemet és ajkamat az Isten, amint megtisztította Izajás próféta ajkait az izzó parázssal, hogy méltón hirdethessem Isten igéjét —, pontosan tudta, hogy ezt követően Istennek ezt az igéjét ugyanígy magában fogja sutogni, mint az imát, és nem is gondolt rá, hogy azt hirdesse. Vagy: *Dominus vobiscum*ot mondott, bár ez a „Ti”, akikhez köszöntése irányult, nem is létezett. A szó ritusú üresedett. A liturgia-reform semmi mást nem tett, mint csupán érvényre juttatta a szó természetes igényét, és így visszaadta az egyház istentiszteletének rendeltetését. Friedrich Heer (bécsi szellemtörténész — ford. megj.) a minap úgy nyilatkozott, hogy a latin liturgiának meg kell maradnia és a katolikus hívőnek mindenütt — legyen az a Mars vagy a Hold, — meg kell azt találnia, amint ő is meg akarja találni mindenütt Senecát és Homéroszt. Ez azt jelenti, hogy a liturgiát a múlt múzeumának kiállítási tárgyai közé helyezi, esztétikai jelenséggé semlegesíti és eleve feltételezi, hogy annak eredeti jelentését manapság meg sem érthetjük. Ebben az értelemben a liturgiareform „botránya” abban rejlik, hogy elég naiv volt ahhoz, hogy a liturgiát úgy fogja fel, amint azt eredetileg elgondolták: nevezetesen a reform komolyan veszi a liturgiát, úgy, ahogy van. Így aztán senki sem bizonyítja meggyőzőbben a liturgia reformjának szükségességét és jogosultságát, mint épp annak ellenfelei. Amit ugyanis védelmeznek, az a liturgiának a félreértelmezése és amit bizonyítanak, az ebből fakadóan egyértelmű: a liturgia eddigi, megszokott formáját az a veszély fenyegette, hogy a félreértést tünteti fel lényegesnek. Aki ezt látja, rögtön hozzá is teszi, hogy a liturgiareformhoz bizonyos fokig hozzátartozik a botrány, a félreértés, a kellemetlenség. És azt is felismeri, hogy a liturgiareformot nem azon kell lemérni, hogy növelte-e a templomlátogatók számát, hanem egyedül és kizárólag azon, vajon megfelel-e a keresztény istentisztelet lényegének.

Ezért állíthatjuk: a liturgiának nem az az értelme, hogy borzongással és sejtelmekkel töltsön el a szentség jelenlétében, hanem, hogy *szembesítsen minket Isten igéjének éles kardjával*; nem az az értelme, hogy ünnepélyes, dekoratív kereteket biztosítson a csendes szemlélődéshez és magabavonultsághoz, hanem, hogy *belehelyezzen Isten gyermekeinek közösségébe* és így Isten kenőzisébe is, aki leszállt a megszokottságba, a hétköznapi, úgyhogy Pálnak így kellett szólania Korinthus gyülekezetéhez: „Gondolatok csak meghívástokra, testvéreim! Nem sokan vannak köztetek olyanok, akik a világ szerint bölcsök, nem sok a hatalmas, nem sok az előkelő” (1Kor 1,26). És ugyanebben a levélben Pál kérelhetetlen józanossággal állapítja meg az eksztatikus glosszolókkal, a nyelvek adományával rendelkezőkkel

szemben, akik elragadtatásukban a titkok nyelvén beszéltek: „... a közösségben azonban inkább szólok öt érthető szót, ezért, hogy másokat tanítsak, mint tízezer szót az elragadtatás nyelvén” (1Kor 14,19). Rómában a 4. században éppen e szövegrészek alapján fordították le az érthetlenné vált görög liturgiát latinra, azaz tették ismét hozzáférhetővé a népnyelv számára.

Joseph Ratzinger

(Das neue Volk Gottes. Entwürfe zur Ekklesiologie, Patmos 1969. p. 305—308.)

A SZERETET KOZÖSSÉGÉBEN

„**IME VELETEK VAGYOK...**” (Mt 28,20). — Aki egyszer már eltávozott szereteteitől, az átélte a búcsúzás kettősségét. Hívja küldetése, de minél sürgetőbb az indulás, annál nehezebb a válás. Lelkében feltör mindaz az öröm, és áldozat, ami övéivel összeköti. A búcsúzó emléket ad, esetleg képmását vagy valami féltett tárgyat, ami kifejezi mindig jelenlévő szeretetét. Jézus a búcsúzás titkát minden emberi elképzelést felülmúlóan oldotta meg, — „mivel szerette övéit... mindvégig szerette” (Jn 13,1). Nemcsak biztatta tanítványait: „Ne félj, kisded nyáj!” (Lk 13,32), „nem hagylok árván benneteket!” (Jn 14,18), hanem az utolsó vacsorán, a búcsú jeleként önmagát adta nekünk testének és vérének titokzatos jelenlétében. Azóta is szüntelen megújul az újszövetség áldozata; így lett „az eukarisztia az egyház közösségének mindenkorai hálaadása, amelyben Krisztus ad hálát az Atyának” — írja Szent Bonaventúra.

Jézus Krisztusnak ez nemcsak az istenien nagyvonalú búcsúzási gesztusa volt, hanem így sűrítette össze az utolsó vacsora izzó pillanatában a szentháromságos Isten életáramlásának, önközlésének és túlaradó szeretetének végső adományát. Így lett az eukarisztia az egyház életének középpontja, amelyben az állandóan jelenlévő Jézus tudatosítja a hívekben az Atya szeretetét, — azt a tényt, hogy „úgy szerette a világot, hogy Fiát adta érte” (Jn 3,16). Jézus elfogadta az Atya áldozati küldését. Az Ő tudatos önátadásában valósult meg tapasztalhatóan Isten irántunk való szeretete. Ez a szeretet és az Emberfia maradéktalanul önátadó szeretete összefonódott az eukarisztikus áldozatban. Jézus áldozata így lett a leg-tökéletesebb istentisztelet. Ebbe az örök és elválaszthatatlan istenszeretethez kapcsolja be Jézus az embert, hogy megkezdődjék az az *örök liturgia*, amelyben Jézus Krisztussal együtt *mi vagyunk az áldozati adományok* (vö. Róm 15,16; 1Pt 2,5; Jak 1,27).

Szent Ágostont mélyen megrendítette ez a mérhetetlen szeretet: „Isten szeretete felfoghatatlan és örök. Nemcsak azóta szeret, mióta kibékített Veled Fiának vére. Már a világ teremtmése óta szeretett minket. Még mielőtt léteztünk volna, Isten már azt akarta, hogy egyetlen Fiával együtt mi is fiai legyünk... Krisztus azzal az Istennel békített ki, *aki már előbb szeretett minket*. Mi voltunk ugyanis azok, akik bűneink miatt ellenséges érzülettel voltunk Istennel szemben” (Tract. in Joannem, 10,6).

„**MIKÉNT ADHATJA EZ NEKÜNK TESTÉT ELEDELÜL?**” (Jn 6,52) — Ezt kérdezték Kafarnaumban a hitetlenkedők. Aki igazán szeret, abban ilyen kérdések fel sem merülnek. Csak a kivülről csodálkoznak ezen. Az anyának természetes, hogy fejlődő gyermekét testével és vérével táplálja, majd minden erejét az anyatejbe gyűjti, hogy újszülöttjét erősítse, védje a külső fertőzésektől. A szeretet *állandó egységet, együttélést kíván*. Mindig veled akarok lenni, Jézusom! — így kiált fel Avilai Teréz elragadtatásában. „Legyenek mindnyájan egy, amint Te Atyám bennem vagy és én Benned, úgy legyenek ők is bennem!” — mondja Jézus (Jn 17,21). A szeretet törvénye az *eggyéválás*, amihez az út a *hasonlóságon* át vezet. — A szeretet azzá tesz, ami lényege: *egységet és kölcsönösséget teremt*. De ha egy ember egészen a másikba olvadna, megszűnne önmaga lenni és így megszűnne szeretni is. A szeretetnek ez a paradoxona csak az Istenben oldódik fel. Istenben válik erőssé egyéni szeretetünk, benne bontakozik ki igazi személyiségünk. Isten fel tudja fokozni a teremtmény szerető képességét és úgy egyesül vele, hogy Ő Isten marad, mi pedig a teremtményei. — A szeretet összeköti, mert nem ismer távolságot — sem térben, sem időben. — A szeretet szolgálói mindenütt ott vannak, ahol szükség van rájuk. A szeretet túléli a halált, mert a halált csak a szeretet győzi le. A szeretet létszüksége a *jóság*, odaadja erejét, javait, lemond magáról egészen a halálig. *Önzetlenül* elfeledkezik önmagáról, hogy egészen a másikba váljon. Még sorolhatnánk a szeretet vonásait, amelyben töredékesen az Isten hasonlósága tükröződik

bennünk, mert a szeretet Isten lényegéből fakad. A bűn, a szenvedés, az ellentmondások és az önzések sem tudják megbénítani az ember igazi szeretetét. De minél átfogóbban és önzetlenebbül próbál az ember szeretni, annál jobban érzi saját korlátait, gyengeségeit és gyarolóságát. Amikor önmagát akarja adni, rádöbben, mit is adhatna a másíknak és milyen jogcímen kívánja, hogy a másík az övé legyen, neki ajándékozza magát. Mivel minden szeretet a Végtelenre vágyík, igen korán meglátja a másíknak a végeset és gyakran megtörik szeretete. Akík igazán és mélyen szeretik egymást, azok sem tudnak valódi életcélt nyújtani a másíknak. És ezt a kielégíítelenséget menthetetlenül féltékenység és kiábrándulás követi. Szeretetünk csödjéből csak Isten emelhet ki. Mi azonban csak olyan Istent tudunk elfogadni, aki maga is átélte sorsunkat, emberré lett és meghozta érettünk a szeretet legnagyobb áldozatát.

Jézus búcsúvacsorái ajándékában a szeretetnek ezeket a törvényszerűségeit foglalta össze. Elment az Atyához, de ugyanakkor velünk maradt, hogy örökké ünnepelhessünk az eukarisztikus cselekményben. Az „Isten-velünk” — az Immánuel igénye az ember léítszükségele, amint azt a lélektan és vallástörténet egyaránt igazolják. Isten látható közléseének jelét adta az égő csipkebokorban, a tüzes felhőben. Izrael népének mindig békét és biztonságot adott az a gondolat, hogy „közöttünk jár az egy Isten” (vö. MTörv 4,17). Az Isten-velünk, az Immánuel teljességgel azonban az eukarisztia titkában valósult meg. Az Isten lakást vett közöttünk (vö. Jn 1,14), (Jn 14,23), hogy mi is Isten házává váljunk.

„ÉN VAGYOK AZ ÉLET KENYERE” (Jn 6,48) ... Jézus küldetése a szeretet titkában és a szeretet áldozatában valósul meg. Szent János evangéliumában szinte minden gondolat előkésít a szeretet szentségére. Ezért sűrítí egybe a szeretet titkára vonatkozó eseményeket a csödölátos kenyérszapóritástól kezdve (6,1—15). A kenyér a légszükségeesebb emberi táplálékunk, a bor — főleg a déli népéknél — nélkülözhetetlen, tiszta, üdíítő ital. Ezek lesznek az isteni Bölcsesség lakomájának étkei, ahol a Bölcsesség adja magát ajándéku (vö. Péld. 9,1—6; Sir 24,6). — A Jézustól kapott kenyér azonban nemcsak egyszeri jóllakásul szolgál, hanem előképe a lelki kenyérnek, amint azt Jézus az eukarisztikus beszédeében elmondja (vö. 6,25—59). — Jézus arra figyelmeztet, hogy ne a romlandó étel megszerzésére törekedjenek, hanem olyanra, ami megmarad az örök életre. Jézus önmagát adja biztosítékul arra, hogy feltámaszt minket az utolsó napon (vö. Jn 6,40). — János apostoltól azt is megtudjuk, hogy Jézus milyen türelemmel és fokozatosan tudatosítja tanítványiba, hogy teste valóban étel, vére valóban ital. De hallgatói — söt még tanítványai is — értetlenek.

Jézus feltétlen szeretet-igényén éppen úgy megbotránkoztak hallgatói, mint szeretetajándékán. „Istent és felebarátot szeretni többet ér minden égő áldozatnál” (Mk 12,33). — Ha tehát ajándékodat az oltárra viszed felajánlani és ott eszedbe jut, hogy felebarátodnak valami panasza van ellened, hagy ott ajándékodat az oltár előtt és előbb békülj ki embertársaddal (vö. Mt 5,23). Jézus azt kívánja, hogy ne ítéljük el az embereket, hanem bocsásunk meg „hetvenhétszer” (vö. Mt 18,22). A farizeusok azért botránkoztak meg Jézuson, mert szombaton gyógyít (vö. Lk 6,11), és a bűnösökkel lakomázik (vö. Lk 5,30). A zelóták felháborodnak azon a parancson, hogy szeressük ellenségeinket (Mt 5,43), mivel ők harcot és lázadást szítanak. A gazdagok haragszanak, mert Jézus „jaj”-t mond rájuk (vö. Lk 6,24). A szegények elégedetlenek, mert gazdag Messiást várnak, akinek uralma alatt ingyen és gondtalanul élhetnének, Jézus pedig boldognak mondja azt, aki szegény (vö. Lk 6,20). Jézus szeretetigényét a főparancsba foglalja össze (Mt 22,36—40), mivel „Isten a szeretet” (1Jn 4,8).

Jézus a végső napokban — felhasználva minden lehetőséget — sokat beszélt a szeretetről, és végül csak egyet kért tanítványaitól, hogy úgy szeressék egymást, ahogy ő szeret minket (vö. Jn 13,34). Jézus szeretet-tanítását legmélyebben János foglalja össze (Isd. 13—17. ff), — és kiemeli az „eukarisztia ünneplésének igazi értelmét: Jézus állandó szeretet-megnyilvánulását övéi iránt, — és halálának emlékezetét, amivel mindannyian részesednek életében. — Jézus az utolsó alkalommal is mint családfő és vendéglátó ül az asztalhoz, de most csak övéi vannak jelen. A közös étkezés a közös sorsvállalásnak a jele. Az elköltött vacsora után a tanítványok megrendülten hallgatják Jézus szomorú szavait: „Nem iszom többé a szőlő terméséből mindaddig a napig, amíg újat nem iszom veletek az Atya országában” (Mt 26,29; Mk 14,25). Közli, hogy elérkezett a szeretet órája, amikor váltságul adja életét sokakért (vö. Jn 13,1). „Áldást mondott” (Mt—Mk) — „hálát adott” (Lk), megtölte a kenyeret, szétosztotta ezekkel a szavakkal: „Vegyétek, ez az én testem!” Majd fogta a kelyhet, hálát adott és odanyújtotta nekik, miközben így szólt: „Ez az én vérem, a szövetség vére, amely sokakért, — mindenkiért — kiontatik” (vö. Mk 14,22—24). Jézus a zsidó „kenyér-áldást” és a „kehelyközösséget” önmaga jelévé tette. „Az én testem értetek, — az én odaadásom —, az én szeretetem nektek, az én szeretet-közösségem, amelyet halálomban kiszöndölő véremmel pecsételtem meg. Jézus eukarisztikus ajándékát élete tanúságával hitele-

sította. A közös lakoma, a közös étkezés lesz mindvégig *külső jele Isten örök szeretetének az emberek iránt*" (Theodor Schneider, *Wir sind sein Leib*, Mainz, 1977. 39.).

A KOZSÖSGFORMÁLÓ SZERETET. — Az utolsó vacsora Jézus közösségalapításának a csúcspontja, amely föltámadása után is összetartotta tanítványait. A szeretetlakomákból mindinkább elkülönült az eukarisztia, mint az újszövetség áldozata. Jézus vérében megkötött új szövetség az Isten és az ember végleges találkozásának helye, az emberiség találkozó helye, az új templom, amelynek élő kövei a hívek (vö. 1Pt 2,4k). — A szövetség értelme: az egység, a találkozás, ami az eukarisztia összetartó közösségében mindvégig a hűség és a szeretet köteléke. Jézusban egyesül az Istenfia és az Emberfia, az Isten emberszeretete és az ember istenszeretete. — *Jézus egy és mindenki!* — Jézus egyedi személyében — mint Izzajásnál — Jahve szolgálja (Iz 52.33. ff) magára vállalja a közösség jegeit. Ilyen értelemben a személyes Jézus közösségi személyiség is, akinek asztalközössége végtelen térré tágul, meghívja és befogadja az egész emberiséget. Jézus történeti egyházában éppúgy, mint az Atyának való örök átadásban mindenki számára megvalósítja és felkínálja az örök közösséget.

Az utolsó vacsora minden Úrvacsorának a prototípusa, ahol Jézus új és végérvényes módon önmagát adja értünk szeretetáldozatul. Jézus egymás szolgálatára buzdít, és ez a szolgáló szeretet lesz méltó feltétele az eukarisztia ünneplésének. — *Húsvét után* a tanítványok együttétkezése lett Jézus jelenlévő szeretetének megtapasztalása a Szentlélek megvilágosító és közösséget formáló erejében. Az őskeresztények közösségét az eukarisztikus kenyértörés fogta össze, mint Szent Ágoston írja (In ev. Joann. 26,3). Később is, az első nyolc évszázadban a keresztények valóban a testvéri szeretet közösségében ülték meg Jézus utolsó vacsorájának szentségi jelenlétét.

AZ ELHIDEGÜLÉS. — Az egyre szaporodó kis egyházak összeolvadtak és a nagy közösségekben mindinkább feltűntek az emberi gyarlóságok és versengések. Áriusz tévedése — amelyben tagadta Krisztus istenségét — visszahatott az eukarisztikus életre is. Itt is bekövetkezett az, amit J. A. Jungmann annyiszor emlegetett: Az eretnekségek nem elszakadásukkal okozták a legnagyobb kárt, hanem azzal az egyoldalúsággal ártottak, ami azután visszahatásként jelentkezett az egyházban. Jézus bensőséges szeretetközösségéből az Isten főséges megjelenése lett. — A „szeretet szentségét” Aranyászjú Szent János már „félelmetes szentségnek” hirdeti. A bizánci liturgiában az eukarisztikus áldozat Krisztus királyi megjelenése, szentségi kihallgatás, ahol az ember csak félelemtől remegve borulhat le. Nagy Konstantin egyháza Krisztust mint uralkodót mutatja be, Ő a Pantokrátor és a Konsekrátor. A pap és a hívek többé nem ajánlhatják fel közösen Krisztus áldozatát, mert „arra senki sem méltó”. Az eukarisztia vételéhez annyira hangsúlyozzák a lelki tisztaságot, hogy a hívők — méltatlanságuk tudatában — egyre inkább visszahúzódtak az eukarisztia asztalától. A VII. századtól a keresztények egymástól is elhidegültek és társadalmi rétegek szerint a templomban is elkülönültek. A Coena Dominiből „kötelező misehallgatás” lett, míg a IV. Lateráni zsinaton (1215) már parancsba kellett eloirni, hogy legalább húsvét táján vegyék magukhoz a hívek az eukarisztiát (DS 812). Berengár, Tours-i püspök tévedése után egyre kevésbé tudják a hívek Krisztus áldozati és titokzatos jelenlétét közösségileg átélni. Az egyensúlyt Szent Tamás harmonikus tanítása és az eukarisztia misztériumának főséges dicsőítése — *Lauda Sion* himnusza — sem tudta helyreállítani. — A protestánsok később a papi hatalommal együtt az áldozatbemutatás tényét is tagadásba vették, — bár Luther mindvégig kitartott Jézus valóságos jelenléte mellett és megtartotta az eukarisztia szentségét.

A Tridenti zsinat hatására lassan az egyház tudatában és gyakorlati hitéletében elkülönült az eukarisztia szentsége, — mint Krisztus állandó jelenléte — a szentmiseáldozattól, azaz az eukarisztikus cselekménytől. A tridenti zsinat után a tanítás tisztaságában rend és szigorúság uralkodott, a „jó katolikus” az egyházi jogrend szerint élt, és ezzel úgy látta, hogy eleget tett „vallási kötelességének”. A fokozódó, harcoss hitvédelem egyre jobban visszazorította a szeretet közösségének örömteli ünneplését.

Az eukarisztiának, mint a szeretet szentségének az ereje azonban így sem maradt hatástalan. Egyre jobban előtér a hívek lelkéből a különböző eukarisztikus ájtatossági formák igénye: szentségimádás, a szentséges litániák, dildások, körmenetek. A jansenizmus okozta lelki szárazságot Jézus szentségi jelenléte enyhítette, még akkor is, ha olykor egy életen át tartózkodtak a szentáldozástól. Az eukarisztikus lelkület sok kiváló papot és szentet nevelt, és a hívek egyénileg eljutottak a bensőséges istenszeretetre. Az egyház teljességétől azonban az eukarisztia kegyelmi áradata kétségtelenül elszigetelődött.

AZ EGYHÁZ MAGÁRA TALÁL. — X. Szent Pius megújította az egyház belső életét. Elsők között sürgette a gyakori és a korai szentáldozást, és előkészületül nem kívánt többet, mint

a súlyos bűntől való mentességet, és azt a vágyat, hogy a szeretet szentségét erősítő táplálékul vegyük magunkhoz. (Lsd.: *Quam singulari dekrétum*, 1910.) — „Ne imádkoztatok mise alatt, hanem a szentmisét imádkozzatok!” — jelszavával a szentmise tevékeny részvételére buzdított. A *liturgikus megújulás* a különböző szerzetesközösségekből, — főleg a Solesmes-i, Beuron-i és Maria-Laach-i bencés kolostorokból indult ki. A megújulás neves tanítói: Lambert Beauduin, Romano Guardini, Pius Parsch, Josef A. Jungmann és főleg Odo Casel. Casel főművében (*Das christliche Kultmysterium*, Regensburg, 1960. — és a halála után kiadott *„Das christliche Opfermysterium“*, Graz, 1968) az eukarisztia titkának eddig háttérbe szorított igazságait hangsúlyozza: — 1. A szentségi misztérium *megvalósítója*: Jézus Krisztus. — 2. Az eukarisztia *találkozás* a felmagasztalt Krisztussal. — 3. Az egyházban állandóan jelenlévő Krisztus megváltó tettének középpontja a *húsvéti misztérium*: Jézus átmenete a halálból a feltámadás dicsőségébe. — 4. Casel végül azt kívánja, hogy a hívek ne csak egyéni áhitattal fogadják a misztériumokat, hanem az egyház közösségében *tapasztalják meg Krisztus titokzatos jelenlétének* valóságát. — *XII. Piusz Mediator Dei* kezdetű körlevelében (1947) a *liturgikus közösségi megújulás* hivatalosát is elfogadta. „A liturgia Jézus Krisztus misztikus testének, a Főnek és a tagoknak teljes és nyilvános istentisztelete” (DS 3841). A liturgikus megújulás gyümölcse az lett, hogy az eukarisztia tanának pontos és megkülönböztető hangsúlyozásából *visszatértek Jézus szentségi jelenlétének és ünnepi közösségének átélésére*.

A 2. Vatikáni zsinat első konstitúciója (1964), a *Sacrosanctum Concilium* meghirdette az egyházban az általános liturgikus megújulást azon alapelv szerint, hogy az egyház életének középpontja az *eukarisztikus cselekmény*: a szentmise. Ez az *eukarisztikus cselekmény* magába foglalja Krisztus üdvözítő tetteit, halálát és feltámadását, azaz a *húsvéti misztériumot*, — valamint az egyházat. Az *eukarisztia és az egyház kettős titka* kiárad minden emberre és elevenen egybekapcsol a szeretet kötelékében Istennel. — Az *eukarisztia az egyház cselekménye* és „... a legfőbb célja az, hogy mindazok, akik a hit és a keresztség által Isten gyermekei lettek, összejöjjenek, és az egyházzal közösségben dicsérjék Istent, részt vegyenek az áldozatban és az Úr vacsoráját egyék... , hogy miután a *húsvéti szakramentumokkal* beteltek, *legyenek* egy szív és egy lélek a szeretetben is” (Postcomm. Vig. Paschalis, et Dom. Resurr. SC 12).

VI. Pál pápa a *Mysterium Fidei* körlevelében (1965), feltárta Jézus valóságos jelenlétének belső összefüggéseit az egyházban: Krisztus *jelen van* a nevében összegyűlt hívő és imádkozó közösségben. (Vö. Sc 7.) VI. Pál pápa különösen hangsúlyozta, hogy *Jézus jelenléte* erejével az eukarisztikus ünnepsében a *hívek eggyé lesznek Krisztussal és egymással* (LG 7. 11.).

AZ EGYHÁZAT EGYESÍTŐ SZERETET. — Ebben a megújulásban mind világosabbá válik az egyház és az *eukarisztia bensőséges kapcsolata*. „Az egyház közössége először is az eukarisztiát ünneplő helyi egyházat, az oltárközösséget jelenti, ahol az *Úr teste és vére által a testvérek közössége egy testté válik*” (LG 23).

Az egyház az a „*summa*”, „*recapitulatio*” amint Szent Iréneusz mondja — ahol Krisztus időben és kiterjedésben magába sűríti az egész emberiséget. Az eukarisztiát ünneplő egyház tehát *lényege szerint nem lehet magába zárkózott csoport*, hanem mindig *szerves kapcsolatban van a világegyházzal és a Krisztus vére árán megváltott emberiséggel*.

A HÚSVÉTI TITOK. — Ősi vallási hagyomány, hogy a „szentet” elfátyolozták a kíváncsi tekintetek elől. Egyesek még ma is — így például Louis Thomassin — azt kívánja, hogy a szertartásoknak legyenek értelemmel fel nem fogható elemei is. A zsinat utáni egyház azonban úgy látja, hogy a *titok ilyen fokú elfedése gátolja* az evangélium örömhírének terjedését, a Krisztussal való találkozás lehetőségét és a szeretet közösségének kialakulását. A hívőknek „*királyi papságuk*” erejében joguk és kötelességük „a teljes, tudatos részvétel a liturgikus cselekmények bemutatásánál” (SC 14). Ennek megfelelően „*úgy kell a szöveget értelmezni, hogy a szent, amit a jelek szolgálnak, világosabb kifejezésre jusson, — és a krisztusi nép — amennyire lehetséges megérthesse és a közösséghez kapcsolódva részt vehessen benne*” (SC 21). — Jól tudjuk azonban, akár elrejtjük, akár feltárjuk, — az *isteni misztérium az emberi értelem számára áthatolhatatlan*. Minden megvilágítás csak közelítés lehet, de nem adhat teljes megértést. Az eukarisztiában megjelenik Krisztus és az egyház áldozata. Olyan *jel* ez, amely *kinyilvánítja*, és ugyanakkor *tisztelettel be is burkolja* a misztériumot. A két út, a titok elfátyolozása és látható megjelenítése — végső soron találkozik, mert ugyanahhoz a Krisztus-eseményhez vezet, ami az Isten közénk jövetelének tapintható valósága, és ugyanakkor felfoghatatlan titka: a *húsvéti titok*, a *mysterium paschale*.

Mi a húsvéti misztérium? — Isten örök szeretetének foglalata, a teremtéstől, a kinyilatkoztatástól egészen a végső eljöveteleig. *Jézus átmenete* (pascha, fázé) a világból az Atyához és a *mi átmenetünk* a sötétség hatalmából az Ó országába — írja a Tridenti zsinat (DS 1739). — A húsvéti misztérium a 2. Vatikáni zsinat egyik kulcs-szava lett: „Az egyház összejön, hogy megünnepelje a húsvéti misztériumot” (SC 6.). — „Minden keresztény részvesedik a húsvét titkában, mert halálában Krisztushoz válik hasonlóvá és az isteni reményből erőt merítve eljut a feltámadásra” (GS 22.). Az őskeresztényeknél az *eukarisztia húsvéti ünneplése* magától értendő *szeretet-találkozás* volt Jézus Krisztussal. Aggódva ügyelték arra, hogy egy-egy tag elmaradása meg ne rövidítse Krisztus testét. — A pap ma is a vasárnapi misét a plébánia közösségéért mondja, mert a Feltámadott ünneplésének minden kegyelme a közösség ajándéka. — „Hogy a húsvéti misztérium, az eukarisztia ünneplése szívből fakadó és teljes legyen, ehhez a közösségnek a szeretet sokféle tettét kell megvalósítania: a kölcsönös segítségnyújtást, a missziós küldetést, és a keresztény tanúságtételnek a legváltozatosabb formáit” (Presbyterorum Ordinis 6.). — Mindenkinnek *személyes döntésével* kell bekapcsolódnia a *megváltott közösségbe*, hogy az Istennek tetsző szeretetáldozat legyen. Így járja át a húsvéti titok a keresztények egész életét, minden emberi erőfeszítését, és ilyen módon „a hívek a Szentlélek erejével annak a jövőnek szentelik magukat, ahol az emberiség maga lesz az Istennek tetsző áldozati ajándék” (GS 38.).

Széll Margit

HITUNK SZENT TITKA

Az Apostolok Cselekedetei megjeleníti előttünk az első keresztények testvéri közösségét. Jézus tanítványai egyek egymással, javaikat is megosztják egymás között.

Apostoli közösség ez, mert szorgalmasan hallgatják az apostolok tanítását; — *testvéri közösség*, melynek táplálója a gyakori összejövetel és a sokféle lelki kapcsolat; — *eukarisztikus közösség*, amely megüli az Úr emlékezetét, amíg vissza nem tér; — *imaközösség*, amely először a jeruzsálemi templomba gyűlt össze, később egymás között (Suenens L. J.: Uj Pünkösd? Eisenstadt 1976. 194.). Az életükkel törekedtek megvalósítani az apostol figyelmeztetését: „Aki nem szereti testvérét, akit lát, Istent sem szeretheti, akit nem lát” (1Jn 4,20).

Az áteredő bűn következtében a mi életünk önmagában halálra mutató lét. Minden csupán csak emberi társulás a belső, széthúzó és bomlasztó erők veszélyét hordja magában. A valóban igazi és tökéletes közösség: a Szentháromság élete a három személy egységében. A Szentháromság életközösségébe egyedül Jézus Krisztus által kapcsolódhatunk be, aki az Atya küldötte. „Így szölok hát hozzád: Lásd, itt vagyok! A könyvtekerksben rólam írták, hogy teljesítem akaratom” (Zsolt 40,8). A Fiúban nyilatkoztatja és mondja ki magát az Atya öröktől fogva: „Senki sem jut az Atyához csak énáltalam” (Jn 14,6). Aki ebben hisz, az Atyát hallja szólni a Fiúban, az Atyát látja a Fiúban — s annak örök élete van. —

Mindezt Jézustól tudjuk, aki életének utolsó három éve alatt, amit tanított, közösséget alakított maga körül, meghívta a tanítványokat, és hitvallása jutalmául így szólította meg Simont: „Te Péter vagy. Erre a sziklára építem *Egyházamat*” (Mt 16,18).

A Jézust követő tanítványok együttlétének nyilvánvalóan megvolt a maga stílusa, amelyben az egyes *motivumok* egyre inkább mélyültek, gazdagodtak. Jézus *imádkozni* tanította őket (Mt 6,5—15.), s a kenyeret sem az utolsó vacsorán törte meg először hálát adva, csak akkor töltötte meg új és mélységes tartalommal, akkor vált ez a sokszor ismételt együttétkezés hitünk titkává. Látszik ez abból, ahogy a kenyérszaporítás előtt megkérdezi Fülöptől: „Honnét veszünk kenyeret, hogy legyen mit enniük?” (Jn 6,5). Tehát Jézus korábban is együtt étkezett a tanítványokkal, sőt megszánva a három napja étlen-szomjan öt hallgatókat és követőket, egy egész tömeget is megvendéglelt. Csak amikor tette nem hitet váltott ki, hanem a jóllakottság érzete alapján földi, messiási birodalmat követeltek tőle —, akkor adta meg tetteinek azt a szinte hihetetlennek tűnő magyarázatot, amely miatt több tanítványa vissza is húzódott tőle: „Én vagyok az élet kenyere” (Jn 6,35). Jézus visszatér még mondanivalójára, kiemeli és aláhúzza: „Az én testem valóban étel, s az én vérem valóban ital” (Jn 6,55); aki részsel benne belső, semmiféle hatalom által meg nem zavarható életet nyer már most az időleges létben, később pedig feltámadást és örök életet. Aki azonban visszatartja a részeseést ebből a lakomából, abban nem lesz élet. A jóllakottság, a lelki betöltöttség azonban, amelyet Jézus titokzatos kenyere ad, a hithez kötött: „Aki hozzám jön, nem

éheznek többé, és aki bennem hisz, nem szomjazik soha" (Jn 6,35); és Jézusnak az Atyához való bensőséges viszonyán alapszik: „Amint engem küldött az élő Atya és én az Atya által élek, úgy aki engem eszik, énélaltam él" (Jn 6,57). A *Fiú az Atyától nyeri életét, aki pedig mintegy vele táplálkozik, az a Fiú életében részesedik, és így bezárul az élet közlésének szent láncolata, amely az isteni élet belső rejtettségéből jut el az emberhez* — írja Romano *Guardini* (Der Herr, Betrachtungen über die Person und das Leben Jesu Christ, Leipzig, 1956. 686.).

Az eukarisztia tehát az önmagát átadó Jézust jeleníti meg közöttünk. Bár nem ismerjük annak az imának a tartalmát, — amely akkor tört fel Jézus lelkéből, amikor a kenyérszaporítás után erőszakkal királlyá akarták tenni, s ő visszavonult a hegyre, — de feltehetően hasonló volt a Getszemáni kertben átélt eseményhez: Elközeledett a nagy döntés pillanata. Jézus ezt az Atya elé vitte és saját akarátát az Atya akaratához kötötte. Ezt a döntést a hit alapján, a tanítványoktól is megkívánta. Amikor az eukarisztikus beszéd keménysége miatt többen elhagyták, „megkérdezte a tizenkettőt: „Csak nem akartok ti is elmenni?”" (Jn 6,67) A kérdés mintegy magában foglalja azt is, hogy ha a hitben való elkötelezettségük nem elég érett, Jézus nem is tartóztatja őket. Nem elég neki Simon Péter állásfoglalása sem a többiek nevében. Válasza: „Nem tizenkettőt választottam? S egy közületek mégis ördög" (Jn 6,70) utal arra, hogy neki nem elegendőek a szavak, ő mélyebben ismeri választottait. Itt az is nyilvánvalóvá válik számunkra, hogy Júdás bensőleg már korábban elszakadt Jézustól. Már azzal is árulást követ el, hogy továbbra is mellette marad, s az, hogy Jézus továbbra is megtűri maga mellett, arra utal, hogy már vállalta a sorsát, a kereszt-halált értünk.

Az utolsó vacsorán Jézus kultikus ünnepet ül meg a tanítványokkal, húsvéti áldozatot mutat be az Úrnak a kovásztalan kenyér első napján (Kiv 12,27; Mt 26,17). A zsidók szabadulásakor az áldozati bárányt az Úr átvonulása miatt gyorsan kellett megenni; a bárány vérével kellett megjelölni az ajtófélfát. A bárány vére volt az a jel, amely megmentette a népet a pusztulástól. Most válik azonban világossá, hogy az igazi áldozat, amelyet az Atya ígád, az igazi húsvéti Bárány maga Jézus: „Ez az én testem, amelyet értetek adok" (Lk 22,19). Most Jézus eltér az eredeti rítustól és új tartalommal tölti meg: „Ez a kehely az új szövetség az én véremben, amelyet értetek ontok" (Lk 22,20). Ez a jel most rajtunk van. Olyan jel, amely megment minket a pusztulástól, Jézus vérenek jele miatt irgalmaz majd nekünk az Úr nagy átvonulásakor, az utolsó ítéleten.

Az *Úr átvonulása* a vele való találkozás lehetőségét rejt magában. Az ószövetségben Jahve mennydörgés és villámlás kíséretében nyilvánította ki magát népének. Még Illés esetében is (1Kor 19,9—13), akit végül az enyhe szellőből szólított meg az Úr; hegyeket tépő, sziklákat sodró hatalmas szélvész, földrengés és tűzként haladt el előtte. Veszélyes és félelmetes dolog a porszemnyi embernek a Végtelennel és Mindenhatóval találkozni. Ha túl korán és éretlenül érne bennünket a halál, énünket és személyiségünket veszve égnénk bele az Isten végtelenségébe — írja Teilhard de Chardin (Benne élünk). — Jézus — a megtestesült Ige — búcsúbeszédében már *barátaimnak* mondja a tanítványokat (Jn 15,15). Egyedül ő az, akinek a szeretetén keresztül bekapcsolódhatunk a szentháromsági élet áramkörébe, s úgy, hogy az számunkra tápláló erőt, s ne az Isten életének keménységét jelentse. „Amint a szőlővessző sem tud gyümölcsöt hozni önmagától, ha nem marad a szőlőtőn, úgy ti sem, ha nem maradtok bennem" (Jn 15,4). — *Jézus halála után* a tanítványokon mélyeséges le-törtség lett úrrá. Nem volt velük a Mester, személyisége átűtő, közösségformáló erejének hiányában mintegy *széthullani látszott* a tanítványok kis közössége. Már-már azt hitték, hogy meghívásuk ideje lejárt, elindultak haza, a falujukba. Ketten közülük Emmausz felé mentek éppen (Lk 24; 13—32), amikor — bár nem ismerhették fel — Jézus, az Úr csatlakozott hozzájuk, tanítgatva nyugtatgatta őket, majd a falu határában mintha tovább akart volna menni, s csak a tanítványok kérésére mélyült el találkozásuk a felismerés örömeiben. A kenyeret a már három éve megszokott, jól ismert gesztussal törte meg, de most már önmagát adta benne. Látható alakja abban a pillanatban tűnt el, amikor az életközösség táplálékát nyújtotta. A két tanítvány egymásra tekintve is felismerték Őt lelkükben. Kézzelfoghatóan talán itt valósult meg először, hogy „ahol ugyanis ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük" (Mt 18,20). Azóta is az eukarisztión részt vevő egyházi közösség egy test Jézus Krisztusban. „Mi ugyanis sokan egy kenyér, egy test vagyunk, mivel mindnyájan egy kenyérben részesedünk" (1Kor 10,17). Amilyen kegyelmet kérünk annak, akivel együtt járulunk az Úr asztalához, azt Jézus jelenléte erejében megadhatja és megvalósíthatja. Sőt akivel nem is egy időben és egy helyen áldozunk, azzal is találkozunk Jézusban. Az együttes bekapcsolódás a szentháromsági élet áramkörébe jobban összeköt minden, pusztán csak emberi barátságnál.

Vendégségben sütéménnyel kínáltak, elkéstem a hétköznapi miséről. Vágytam találkozni Jézussal, mégsem mehettem oda hozzá. Egyszer csak mellém térdelt egy áldozó, aki szívében Jézust hozta hozzám. Hirtelen lelkemben megvilágosodott: Mit félsz kicsinyhitű, te nem jöhettél Hozzám, de én megközelíthetlek téged, — és akkor nagyon megszerettem a mellettem térdelő ismeretlen testvéremben rejtőző Jézust.

Azoknak, akik mélyebb emberi barátságokra és közösségekre várnak, akik nem szeretnék, hogy a széthúzó erők matalékává legyen baráti szeretetük egysége, azok járuljanak minél többször közösen az Úr asztalához. Nem elég azonban a pusztá jelenlétünk. Kérnünk kell, hogy Jézus egyre mélyebben éljen bennünk és teremtsen egységet közöttünk, mert „ha ketten közületek egyetértve kérnek valamit a földön, meg fogják kapni mennyei Atyámtól” (Mt 18,19).

Sziberth Mária

MIT JELENT A SZENTIRÁS a saját életemben? Megértette velem, hogy a *püsködsi csoda nem egyszeri esemény* valahol a történelem adott pontján, hanem az Istenől megszentelt időben szakadatlanul jelenlévő valóság, melynek benne kell élnie az én szívemben is. Így ugyanis otthonosan mozoghatok az Istenben és az ő csodálatos világában.

A Szentlélek — a Biblián keresztül — *kiteljesítette látásomat*. Arra indított, hogy a bennem hullámzó és a körülöttem zajló eseményeket nagyobb perspektívában szemléljem. *Kinevelt* korunk egyik nagy betegségéből, a *szellemi rövidlátásból*, illetve a vele párosult tétlenségből, amely miatt még a hozzám közelálló szükségét sem vettem észre (vö. Mt 25,41—46). Eléményszerűen sikerült megérintenem, hogy *Isten szolgálata nem követel külön időbevetést*, bármit teszünk is — feltéve ha jó az irányulás! — mindent Isten dicsőségére tehetünk. *Megszabadított a süketségtől* is, mely sokszor gátolt Isten üzenetének meghallásában (1Sám 3,1—10). A Szentlélek ébresztett rá arra, hogy *nehézségeimnek, sikertelenségeimnek okát* sohasem keressem pusztán a külső körülményekben, hanem előbb a saját szívemben: vajon élő kapcsolatban állok-e az Istennel és ezzel egyszerre az emberekkel? A testvériség és a szocialitás Istene *segítette legyőzni a bennem lakó valamennyi önzést*, persze ez még korántsem befejezett folyamat! A Szentlélek nagymértékben *alakította imaéletemet* is. Először is elozlatott egy *tévhitet*, mely szerint az *imára fordított idő igazából semmittevés*. Másodszor, minden bizonnyal az Ő indítására hasonlított Jézus egyik tanítványához, hozzá fordulva: „*Uram taníts minket imádkozni...*” (Lk 11,1). És azóta nincs napom imádság nélkül. Hiszem, hogy az ima révén részt vállalhatok Isten Országának építésében, (vö. Jn 14,12—14). Vallom, hogy a nemzetükért imádkozó prófétákhoz hasonlóan én is nemzetem javát szolgálom Istenhez fordulásaimmal. De azért is kérem az Urat, hogy tartson meg a hivatással együttjáró felelősség-tudatban és adjon mindig elég erőt szolgálatom betöltéséhez. — Isten Lelke által sikerült *legyőzőm a bennem lévő feszültségeket*, főleg azokat, melyek akkor ütötték fel fejüket, amikor meglepetésszerűen új szituációkba kerültem. Többé már nem izgultam, hogyan viselkedjek, mit mondjak. Azonosulási pontom Jézus Krisztus, valamint a keresztény emberek csoportja lett (vö. Ef 2,20).

... A Szentírás nagy befolyást gyakorolt *közösségi életre* is. Baráti köröm egyben imaközösséggé lett, hisz csak az „én és az én házamnépe” (Józs 24,14—15) közösségében lehet igazán megélni az istenközelséget. Mindannyian megtanultuk, hogy az Isten jóhírének továbbadásához *élő hit kell*, ami eleve kizár mindenféle individualizmust és egymás iránti féltékenységet. Megtapasztaltuk, hogy az imában való találkozás a minden közösséget fenyegető szétesés igazi gyógyírja. Imaeletünk segített az egymáshoz történő közeledésben, eleve útját állta az elmagányosodásnak. Közösségünk szolgáló közösség lett, a diakónia közben azonban nem feledkezhetünk meg az örökkévalóról sem, tudva azt, hogy számunkra az élet egyetlen igazi lehetősége a bő terméshozás Krisztusban (vö. 2Kor 9,6), (anyag és szellemi — a hitlélmény megosztása! — karitás).

Molnár János

EGYÜTT JÉZUS ASZTALÁNÁL

Prohászka Ottokár naplójában olvasom, egy Amerikába távozott paptársáról, Father Boehmről írja: „Nagy nehézsége volt, hogy honnan a nagy buzgóság és hithűség az eretnokségben, amelyet az egyház annyira elítél s Isten annyira kegyel, hogy csodálatos áhítatra és erényekre segít? Erre a teológiának vannak fogalmai, de nincs cáfolata; mert annyi tény, hogy tömérdek sok heretikus százszor jobb, mint sokan közülünk” (O. M. 23,264). Azt hiszem, hogy olyan szentlekes zsenialitással rendelkező ember, mint Prohászka, meg tudta adni erre is a választ. Ő is világosan látta, hogy számos vallási közösség azért szakadt ki az egyház kebeléből, mert tagjait nem elégítette ki az úgynevezett intézményes egyház lemersékelt lelkisége és közösségileg nem tudtak benne föloldódni.

Ez a felismerés a zsinat állapotában élő egyházunkban is egyre inkább tudatosul. A templom ne hasonlítson a benzinkúthoz, ahol az igehirdetés és a szentségek tartályából „feltankolnak a hívők, aztán megy ki-ki a maga útján, mit sem törődve keresztény testvéreivel. Nem véletlen, hogy az élő közösség megteremtése kezdet óta olyan törekvése volt egyházunknak, amelyet nem kell fölfedeznünk, csak újra fölelevenítenünk. Az ősegyház élete meglehetősen decentralizált állapotokról tanúskodik és számos vonatkozásban egészséges pluralizmus uralkodott benne. A közösen gyakorolt, megvallott hit és szeretet mintegy körülbástyázta veszélyeztetett létüket és ugyanakkor nagyobb vonzóerőt gyakorolt a kívülállókra. Gyakran hangoztatott jelenség, hogy napjaink kereszténye diaszpórikus állapotban él és mint ilyen csak akkor életképes, ha igényes és eleven közösségeket alkot. Az is közismert, hogy eleven vallási közösség létrejöttéhez erős egyéniségre van szükség, ez pedig nem terem minden bokrban. A rátermett egyéniség hiánya vagy kiesése a kisebb-nagyobb közösségek széthullását eredményezi. Nem egészen alaptalan tehát egyesek félelme, miszerint a kis közösségek útja zsákutcának minősül. Ez azonban olyan félelem, ami nem béníthatja meg ilyen irányú törekvéseinket. Mindent meg kell tennünk, hogy egyházközségünk keretében olyan lelkes csoportokat szervezzünk, amelyek segítenek a hagyományos vallásosság fokozatos elhalása nyomán a tudatos, közösségi egyház kiépítésében. Ezek a csoportok nem élhetnek elkülönülve, az egyházközség peremén, hanem kovászként kell elvegyülniük benne. Ők legyenek zászlóvivői annak a törekvésnek, hogy eleven, liturgikus, tanúságtevő, apostoli közösséggé változzunk.

A közelmúltban találkoztam egy kiváló lelkipásztorral és egyházközsége felől érdeklődtem. Panaszkodni kezdett hívei értetlenségére. Balga módon ragaszkodnak a giccses szobrokhoz és egyéb berendezési tárgyhoz. Ellenérzéssel fogadják a liturgikus változásokat, az eddigi keretek kitégítését vagy széttörését. Mivel ismertem híveit, megértően hallgattam panaszát. Kétségkívül nehéz feladat a hagyományos vallásosság sínpárjáról új vágányokra vezetni egy-egy közösséget. Bevallom, jómagam is panaszkodtam már miatta, amíg valaki rá nem döbrentett egy fontos pedagógiai alapelvre. A nácik által kivégzett luteránus lelkipásztor, Dietrich Bonhoeffer fogalmazta meg ezt a megszívlelendő gondolatot: „Aki egy elképzelt egyházközséget szeret, tönkreteszi a valódit”. Gondolom, ez minden lelkipásztori munka fontos alapelve. Nem azt állítjuk, ezzel, hogy nyugodjunk bele az eddigi állapotokba, hiszen a hazug megelégedettség rokonságban van a halállal. Ám mindennél fontosabb tudni, látni: honnan kell kiindulnunk.

Napjainkban, talán jobban mint bármikor, parancsoló szükségszerűségként jelentkezik az emberiség egységesítése. „Az evolúció azon pontján, ahová eljutottunk, — írja Teilhard atya —, inkább a föld forgását állíthatnánk le, semmint az emberiség totalizációját. Elmúlt a nemzetek kora, ha életben akarunk maradni, közösen kell építenünk a földet.” Ez az egységre törekvés természetesen nem újkeletű. Ám az emberiség eddigi történelmében a népek és nemzetek egységét elsősorban erőszakkal próbálták megvalósítani. Nyilvánvaló — jegyzi meg Arnold Toynbee — ez az út atomkorunkban nem járható többé. Szerinte egy vi-

lágállam létrehozása az egyetlen alternatíva az emberiség öngyilkosságával szemben. Ezt minél előbb föllismerni és a megvalósítás útjára lépni —, ez lenne az emberiség legsürgesebb feladata.

Nyilvánvaló, hogy ezek a gondolatok és törekvések a keresztény ember számára is rokonzenések. Mi már azt is föllismertük, hogy az a tető, amely alatt mindenki elfér, nem lehet a közös hit, bármilyen ideológia, hanem csak az egymás iránti tisztelet és szeretet. A kinyilatkoztatásban bemutatkozó Isten belső életének szentháromságos titkát is föltárta előttünk, hogy a hasonlóságára teremtett létünk szerkezetére figyelmeztessen. Jézus Krisztus küldetése is elsősorban azt szolgálja, hogy az emberiséget Isten felé forduló, testvéri közösséggé alakítsa. Azért küldte el Szentlelkét, hogy az egyházban olyan közösséget teremtsen, amelyben a személyes és közösségi értékek egyaránt kibontakozhatnak. Nyilvánvaló ugyanis, hogy „az egyet értő legkisebb megalkotásához valami kedvező hatás köteléke, cementje szükséges. Nem egyetakaró fejekre, nem is tessel történő egyesülésre, hanem a szívek összedobbanására van szükség!” (Teilhard) A keresztény ember életében ezt az összedobbanást a Jézussal kialakított kapcsolat valósítja meg. Az apostolokat is a Jézushoz fűződő barátság kovácsolta eleven közösséggé és ez jellemezte a szene egyház gyülekezeteit. Nem csupán a külső nyomásra préselődtek össze, hanem a bensőséges Jézus-kapcsolat tette vonzóvá és sugárzóvá együttesüket. Sajnos az úgynevezett mamut-plébániákon számos egyéb körülmény hatására ez a lehetőség szinte teljesen elszűnt.

Napjainkban megállíthatatlan jelenségeként kell elfogadnunk az úgynevezett népegyház eltűnését, de ez korántsem eredményezi automatikusan az élő közösség megszületését. Ez bizony roppant erőfeszítéseket igényel, és a munka nem dicsekedhet látványos sikerekkel. Az egyik nagyobb plébánián bejelentették: a következő vasárnap este elsősorban azok számára tartunk szentmisét, akik vállalkoznak arra, hogy megismerkednek a talán éppen mellettük ülő hívővel. Mindössze 35-en jelentkeztek. A lekipásztor mindezt abból a megfontolásból tette, hogy az élő közösséget nem a liturgiával kell kialakítani, hanem annak ott kell megnyilvánulnia. A liturgiával foglalkozó zsinati okmány bölcsen hangsúlyozza: „Az egyház legkiválóbb módon akkor lesz láthatóvá, amikor Isten szent népe teljesen és tevékenyen vesz részt mindenekelőtt az eukarisztia ünneplésében az oltár körül” (41.). Hogy ez megvalósulhasson, a liturgia Istent imádó tevékenységét meg kell előznie az élő közösség kialakulásának. Hogy ez mennyire igaz, arról tanúskodik a tény, miszerint a liturgikus reform önmagában nem emelte a templom-látogatók létszámát. Az imádó és hálaadó liturgikus közösség csak folytatása, betetőzése a hit közösségében egyesült híveknek. Ennek kialakításában jelentős szerepet tölt be az igehirdetés. Nem ok nélkül beszélünk újabban az Ige szentségéről, — prédikáció kollektív kereszttség, quasi sacramentum. „A liturgiában Isten szól népéhez és Krisztus most is hirdeti az örömhírt” (33). Minden igehirdetésben Isten megismélti ajánlatát, meghívja az embert és ezért a prédikáció sorrendbeli elsőséget élvez a hit ébresztésében. Nélküle a szentségek mágiikus szintre süllyednének.

Általános jelensége a korunknak a sokat emlegetett elmagányosodás, amelynek sötét utcaiban ösztönösen keressük a létünket gazdagító találkozásokat. „Az egyre növekvő magányosság a mai európai ember legiszonyosabb szenvedése. Minél gazdagabb és minél szabadabb az ember, annál jobban szenved a magánytól... Mindnyájan egy-egy üvegkalitkában élünk... A gyermeket már egészen kis korától úgy idomítják, hogy ne álljon szóba az idegenekkel, legyen mindig bizalmatlan s emberi kapcsolatait csökkentse le a szükséges minimumra” (Michel Tournier). Sajnos ez a szellem megfertőzte egyházunkat is. Elfelejtettük, hogy mióta az Ige megtestesült az Ő kifejezett szándéka szerint minden embertársunkat olyan szentségi jelnek kell tekintenünk, amely Reá emlékeztet. „Amit egynek a legkisebbek közül tesztek, nekem teszitek”. Ha az Isten csak a „mennyországban” lakna, talán gyűlölnénk az embereket. De mióta minden ember az Ő jelenlétének szentsége, ezt már nem tehetjük. Mert megtapasztalta, méltán írhatta Prohászka: „A Krisztus-barátságából fakadó szent életöröm a föld legsugárzóbb világossága. Sehonnai sem jön oly közel az Isten, mint a neki teljesen átadott lelkek hozzánk hajlásából.” (Ö. M. 7,314) Ez a legfőbb indítéka annak, hogy testvéri közösséggé formáljuk egyházközségeinket és így biztosítsuk jövőjét. A plébániák jelenlegi formájukban csak lassíthatják a vallásos élet csökkenését, de meg nem gátolhatják. Az egyház jövője az élő közösségeké, amelyek kovácsként járnak át a hívők életét. Nyilvánvaló, hogy az „esteli körmenethez” hasonló papságunk egymaga nem teljesítheti korunk eme napi parancsát. Isten népének „királyi papsága” szükséges ehhez nemcsak elvből, papíron, hanem reális lehetőségként.

Ennek a nagy átváltozásnak spiritus rectora a Szentlélek és mindennapi kenyere az eukarisztia. Földi életében Jézusunk igen kedvelte az átváltozásokat. Ez a szándéka, mondhatjuk, kedvtelése ma sem változott. „A szent Ostyá — írja Teilhard atya — először és elsősorban az az anyag-töredék, amelyben az átlényegülésnek köszönhetően, közöttünk, azaz a Világ-

egyetem emberi zónájában ver gyökeret és kapaszkodik meg a Megtestesült Ige jelenléte . . . Krisztus teste kezdetben, elsősorban a kenyérnek és bornak színeire korlátozódik. De vajon Krisztus megmaradhat-e erre az elsődleges Testre korlátozva? Nyilvánvaló, hogy nem . . . A Szent Ostya izzó tűzfészekhez hasonlít, ahonnan kisugároz és szétterjed a láng." — Gyakran hangoztatjuk és joggal, hogy Jézus az egyházat asztal-közösségnek szánta. Itt valósul meg az isteni jelenlét, amelynek legfőbb célja: átváltoztatni az embert Isten gyermekévé. Bár minden szentség az Isten és ember kapcsolatát akarja bővíteni, ez különösen érvényes az eukarisztiára. Miként Jézusnak, éppen úgy szentségeinek is megvan a maguk hányatott történetük. Mily szomorú, hogy a szeretet, az egység jele válaszfal lett a különféle keresztény gyülekezetek között. Az együtt étkezés ősi formája a közösségi kapcsolatok ápolásának. Egy asztalhoz ülni, egy tálból cseresznyézni, kenyeres pajtásnak lenni — mindmegannyi kifejezése a közös evés és ivás egyesítő erejének. Nem véletlen, ha Jézus is gyakran élt ezzel a lehetőséggel. „Figyeld meg, hogy az evangéliumban minden megtérés lakomával végződik. Zakeus: a Mester meghívhatja magát és nála ebédel. Máté meghívja összes szaktársát, a bűnös vámosokat és nagy vigalmat csapnak. A tékozló fiú: az apa hízott borjút vágat, zenét rendel. Mária Magdolna: Jézus bocsánata után vendégül látja az Urat" (Louis Evely). Nem hiába vetették Jézus szemére ellenfelei: együtt eszik-iszik a bűnösökkel. Ezt azonban mindig azért teszi, hogy a bűnösöket szentekké változtassa. Különösen áll ez az eukarisztikus lakomára.

Mivel Jézus közösségteremtő, szeretet-lakomának szánta az eukarisztiát, nyilvánvaló, hogy az asztal mellé telepedők nem vehetnek ellenséges pillantást a más asztalnál ülőkre. Úgy is mondhatnók, hogy az utolsó vacsora terme fal nélküli terem vagy legalább is nyitott az ajtaja, ablaka. Az igazi szeretet első lépése mások felé, a másként gondolkozók felé létezésük elfogadása. A keresztény közösség nem lehet zárt ajtajú gyülekezet, hanem sokkal inkább hegyre épült város, gyertyatartóra helyezett világosság. Példamutató közösséggé kell válnia, és az emberiség válságos óráiban nem lehet passzív szemlélője az eseményeknek. Egy mégoly kis közösség is hegyeket mozgathat, ha megfelelő emelőkkel rendelkezik. Sajnos, be kell vallanunk, nagyon sokáig csapkodtuk az anatómák ajtaját. — Még a 2. Vatikáni zsinat kezdeti szakaszában történt. XXIII. János pápát fölkereste egyik munkatársa. Éppen az íróasztala mellett egy tervezetet tanulmányozott. A pápa mérőszalagot tartott a kezében és méltatlankodva mondta: borzasztó, mit csinálnak! Csak ebben az egyetlen okmányban harminc centi az anatómia. Az ő szentlelkes bölcsességének is köszönhető, hogy ablaknyitó zsinattal állhattunk a világ elé.

Bergson írja, hogy a megnövekedett emberiségnek nagyobb lélekre van szüksége. A keresztény közösség számára az Úr asztalánál való együttlét, az Ige és az Eukarisztia kenyere ennek a növekedésnek záloga. Meggyőződésünk, hogy az ember az imádás által, Isten felé tartva növekedhet igazán. Így válhat egyházunk olyan élő közösséggé, amely üdvösségre serkentő lázzal fertőzheti meg a világot. Igaz, hogy a jelen katólikus állapotában nem bocsátkozhatunk jóslásokba az egyház jövőjét illetően. Am tudnunk kell, hogy az élet, így az egyház élete is, nem kizárólag a determinizmus sínpárján halad. Minden pillanatban befuthat a Véletlen pályaudvarára, ahol Isten az állomásfőnök. S mit tegyünk addig, mire van szüksége egyházunknak, kérdezhetjük VI. Pál pápa szavaival? A válasz egyértelmű: az egyháznak arra van szüksége, hogy szeressék. Chesterton írja: „Rómát nem azért szerették, mert nagy volt — azért lett nagy, mert szerették”.

György Attila

A HITRŐL VALÓ BESZÉLGETÉS — KERESZTSÉGI BESZÉLGETÉS

Püspöki Karunk, illetve Róma előírta, hogy a keresztséget megelőzően a lelkipásztornak beszélgetnie kell a keresztséget kérő szülőkkel, és lehetőleg a keresztszülőkkel is. A hitről való beszélgetésnek, illetve a keresztségi beszélgetésnek hatalmas irodalma van ma. A következőkben Szent Ágostonnak a gondolatai alapján e beszélgetések legfontosabb szempontjait szeretnénk vázolni. — *Szent Ágoston* a keresztelelők oktatásáról (*De catechizandis rudibus*) szóló írásában összefoglalja a keresztelelési oktatásokat vezető személy magatartásának, illetve általában a hitről való beszélgetésnek az alapelveit. Ez a máig is időszerű írás legtöbbit a beszélgetést vezető lelkületével, benső derűjével, illetve a beszélgetés légkörével foglalkozik.

A BESZÉLGETÉST VEZETŐ LELKÜLETE. Az előadó helyes viselkedésének a kulcsa — amint Ágoston írásából is kitűnik — az *elmélkedés*: a felmerülő kérdések és helyzetek átélmelkedése, és az ebből fakadó krisztusi lelkület.

a) *Elmélikedés és az emberek elfogadása* — Az előadó akkor fog kedvvel beszélni, ha értelmét látja annak, hogy beszél. És annál nagyobb kedvvel fogunk tanítani — mondja Ágoston — minél jobban *szeretjük a hallgatóságot*; mert annál inkább öhajjtjuk, hogy tessék nekik az Istenről, a kereszténységről szóló tanítás, annál inkább kívánjuk lelkük üdvét. — Valóban — bármily természetes is, talán mégsem felesleges hangsúlyoznunk — a lelkipásztor, illetve a beszélgetést vezető első feladata, hogy szeretettel tudja elfogadni a beszélgetésben részt vevőket, mint aki tud „örvendezni az örvendezőkkel, és sírni a sírókkal”. — Előfordul például, hogy a lelkipásztor már a keresztiségre való jelentkezés alkalmával elkezd bosszankodni a keresztiséget kérő ki nem elégítő vallásos motivációja miatt, s ezt a bosszúságát ki is fejezi. Ilyen magatartásával eleve gátat emel a közvetlen hangú beszélgetés kialakulása elé. — A lelkipásztor feladata ugyan a jelentkezők motivációjának megismerése, de elsődleges kötelessége, hogy minden körülmények között *Jézus szeretetéről tegyen tanúságot*, — aki „előbb szeretett minket”, aki minden ember megváltására jött el a világba, aki minden embert meghívott az üdvösségre, azokat is, akik keveset tudnak az evangéliumról. — Az emberek elfogadásának „megtanulásával” kapcsolatban Szent Ágoston fontosnak tartja figyelmeztetni arra, hogy a beszélgetést vezető *előre elmélkedjék a konkrét emberekről*, emberi helyzetekről. A papnak, illetve a hitről beszélgetőnek elmélkednie kell azokról a konkrét személyekről, akik a beszélgetéseken részt vesznek: a vallásilag közömbösekről, a távolállókorról, az érdeklődőkről és a ridegen elutasítókról... Így megtanulja felismerni bennük az embert, akiért Krisztus életét adta; így megtanulja mindjobban szeretni a hallgatóságot, — s ezáltal képes lesz igaz örömmel, kedvvel beszélni, még akkor is, ha közömbösséggel vagy az övétől eltérő véleménnyel találkozik.

b) *Elmélikedés az előadott anyag szépségéről* — „Sokkal szívesebben hallgatnak bennünket, ha a tárgyban magunk is gyönyörködünk — írja Ágoston —, mert a beszéd lendületét saját örömünk határozza meg.” — Amint minden igehirdetésnek, úgy a keresztiségi beszélgetéseken való megszólalásainknak is arról az örömről kell tanuskodnia, amelyről beszélni akarunk. A hitről sokat beszélő lelkipásztor vagy világi hívő számára azonban fennforog a megszokás veszélye. A „futószalagon” végzett, lélek nélküli előadások vagy szertartások viszont — érthetően — elriasztják a résztvevőket, mert ilyenkor a beszélő: *Isten örömeiről és szeretetéről beszél, de örömtelenül és személytelenül* (tulajdonképpen szeretetlenül!) *szól és cselekszik*. — Ha újra és újra átélmelkedjük azt, amit elmondunk egy-egy beszédben, előadásban, és amit — lelkipásztorok esetében — cselekszünk magában a szentégszolgálatban, akkor megszabadulunk a megszokás kedvetlenítő szürkéségétől, és akkor tudunk örömmel szólni, és így valóban tanúságot tenni arról, amiről szólnunk.

c) *Elmélikedés a beszéd sikeréről* — Nehéz feladat beszélni — írja Ágoston — ha „a hallgatónál nélkülözőzzük a hatás minden jelét, sőt az ajkát sem dicséretre, hanem ásitásra nyitja”. Az előadásban ilyenkor is csak az Istenrel való benső kapcsolat, illetve „az elmélkedés oszlatja el a kedvetlenség sötétjét”. Csak így válhat élménnyé benne, hogy e nehéz helyzetben is Isten akaratát teszi; azaz, hogy „nem annak kell örülnünk, hogy ez nekünk jól esik, hanem annak, hogy Istennek tetszik”. És ilyen érdektelenség megtapasztalásakor — figyelmeztet Ágoston — ne feledkezzék meg az előadó arról sem, hogy imádkozzék a hallgatóért: Ilyen esetben „többet kell érte Istenhez beszélni, mint neki Istenről”.

A BESZÉLGETÉS KÖZVETLENSÉGE ÉS A RÉSZTVEVŐK BEKAPCSOLÁSA. Szent Ágoston idézett írásának egyik jelentős alapelve az, hogy a hitről szóló beszélgetésnek *közvetlennek* kell lennie, azaz valódi *beszélgetésnek*, nem csupán *előadásnak*.

A beszélgetésvezető egyik első feladata a *közvetlen légkör* megteremtése. Erről Ágoston így ír: Előfordul, hogy egy-egy résztvevőnél nem tapasztaljuk az érdeklődés semmiféle jelét, mások mintegy „rejtékben maradnak”, visszahúzódnak. Ilyenkor „mindent meg kell kísérelnünk, hogy felbuzdítsuk őket, és kimozdítsuk rejtékükből. A saját vélemények kinyilvánításától visszatartó túlságos féelmet szeretteljes buzditással kell elűznünk, a bátortalanságot pedig a testvéri közösség kimutatásával kell enyhítenünk. Kérdésekkel kell megvizsgálnunk, hogy valóban megértették-e a dolgot, mert akkor bizvást feltételezhetjük, hogy valamilyen ellenvetést, amely bennük van, szabadon fel fognak hozni... Feleletük szerint kell eljárunk oly módon, hogy vagy világosabban, vagy határozottabban fejezzük ki magunkat, vagy az előttük már ismeretes dolgokat nem fejtegetjük tovább, csak röviden összefoglaljuk...” — Figyelemre méltó a nagy egyházatyának a *derüre, rugalmasságra és testvéri figyelmességre* vonatkozó tanácsa is: Ha észre vesszük, hogy a hallgatóság elfáradt a nehezebb témákról folyó beszélgetés közben, „szellemüket fel kell üdíteni oly szóval, amelyet tiszt-

tes vidámság fűszerez — amely azonban a tárgyhoz tartozik; vagy valami csodálatosat, bámulatraméltót kell velük közölni; vagy inkább magukról kell beszélni, hogy a saját üdvükre való gondoskodástól megragadva figyeljenek...

A CSOPORTOS BESZÉLGETÉS. A több párral, illetve több személlyel való beszélgetés alkalmával a közvetlen légkör kialakításának természetes feltétele, hogy érkezéskor a résztvevőket mutassuk be egymásnak. A csoportos beszélgetés folyamán aztán természetesen figyelemmel kell lennünk a közösségi beszélgetés lélektani szabályaira. Ezek közül először is nem felejtethetjük el azt, hogy a csoportos beszélgetés ideális létszáma 5—8 fő, — ennél nagyobb létszám esetén nem tud közvetlen beszélgetés kialakulni, ilyenkor csak előadásról és hozzászólásokról lehet szó. — Csoportos beszélgetés esetében továbbá tudnunk kell, hogy a beszélgetésvezetőnek először tisztáznia kell az alapvető kérdéseket, fogalmakat, majd a szorosán vett csoportbeszélgetésben „vissza kell vonulnia”, mert ilyenkor már nem az előadás a feladata, hanem inkább az, hogy — Ágostont idézve — „kimozdítsa rejtekéből”, visszahúzódtóságából a résztvevőket kérdéseivel, és hogy úgy irányítsa a beszélgetést, hogy azok maguk jöjjenek rá (segítségével) a lényegi következtetésekre. E cél eléréséhez a beszélgetésvezetőnek természetesen még nagyobb figyelemre van szüksége, mint egy egyszerű előadás megtartásakor, hiszen folyton gondoskodnia kell arról, — hogy a beszélgetés ne kalandozzon el a lényegi iránytól — hogy megerősítse és összefoglalja az előreivelő gondolatokat — hogy finoman helyesbítse a tévedéseket, anélkül, hogy végleg elnémitán a tévedőt — hogy kérdéseivel, biztatásaival megszólalásra bírja a visszahúzódotkat stb. A csoportos beszélgetés anyaga sosem lehet olyan természetű, amelyben a résztvevők nem rendelkeznek elég jártassággal (ilyenek többnyire a szakteológiai kérdések). Azokat a témákat viszont, amelyeket a résztvevők saját ismereteik alapján is tisztázhatnak, mindig hasznosabb csoportosan átbeszélni; az a következtetés ugyanis, amelyre valaki saját maga jutott el (adott esetben a csoportbeszélgetés folyamán), lényegesen mélyebbre hatol az emberben, mint az, amit csupán mástól, például egy előadásban hall.

• • •

A hitről való beszélgetés, vagy a keresztségi beszélgetés — ha Krisztussal egyesülő életből fakad — út lehet, amely a hitre vezet. „A hit hallásból ered, a hallás pedig Krisztus igéjéből” (Róm 10,17). A keresztségi és a hitről való-beszélgetés küldetése tehát az, hogy az Isten élő igéje áthatolhasson a szíveken, és megnyithassa azokat a hit számára. A szó tehát itt már a misztériummal — az isteni Ige misztériumával — érintkezik. És ez egyben rámutat a hitről beszélő hivatásának a súlyára is.

Tomka Ferenc

A LITURGIA KÖZÖSSÉGI DIMENZIÓJA

A zsinat Egyházzól szóló konstitúciójának második fejezete részletesen szól arról, hogy „a megkeresztelték az újjászületés és a Szentlélek kenete által felszentelt lelki házzá, és szent papsággá lesznek, hogy a keresztény ember minden cselekedetében megvalósuló lelki áldozatot mutassanak be” (LG 10.) és így „mindenki részt vesz a liturgikus cselekményben” (11.). A Szent Liturgiáról szóló konstitúció hangsúlyozza, hogy „Jézus Krisztus misztikus teste, vagyis a Fő és a tagok együtt, teljes értékű istentiszteletet mutatnak be” (Sacrosanctum Concilium 7.) és ezért szorgalmazza „a híveknek belső és külső tevékeny részvételét, kinek-kinek a maga kora, adottsága, életformája és vallási műveltsége szerint” (SC 19.). Az egyház tehát, mint Isten népe, mely papságból és hívekből áll, az egyetemes papságban egymással összekötve teljesítik Krisztus megbízatását a világban. A papság különleges feladata és a hívek egyetemes papságának szerepe sajátos módon van egymáshoz rendelve (vö. LG 11.).

Ebben az értelemben beszélhetünk a liturgia közösségi, egyházi dimenziójáról. Az eukarisztia Krisztus áldozata, de ugyanakkor az egyháze is. Erre már a Szentírás is figyelmeztet minket: „A kenyér, amelyet megtörünk, nemde a Krisztus testében való részesedés? Mi ugyanis sokan egy kenyér, egy test vagyunk, mivel mindnyájan egy kenyérből eszünk” (1Kor 10,16—17.). Nem lehet szétválasztani e ponton Krisztus áldozatát az egyház áldozatától. Az Ur halálának hirdetése nemcsak szentségileg a kenyérben és borban lesz valóságga, hanem

az egyházi közösségekben is, amikor az áldozatot mutat be, amikor szolgálatot tesz Isten dicsőségére.

Mélyen átértette ezt az ősegyház és ezért tartotta szükségesnek, hogy az egész áldozatot bemutató közösség lelkileg megtisztuljon: „Amikor az Úr napján összejöttök, törjétek meg a kenyeret és adjatok hálát, miután megvallottátok bűneiteket, hogy tiszta legyen áldozatok” (Didache 14,1).

Római Szent Kelemen Krisztus és az egyház áldozatának egységét hangsúlyozza: „Ezen az úton, kedveseim, megtaláljuk üdvösségünket Jézus Krisztust, *áldozataink főpapját*” (36,1). Itt szeretném megjegyezni, hogy a „proszfóra” szó nemcsak áldozatot, nemcsak felajánlott adományt, hanem *lakomát* is jelent, és így még nagyobb hangsúlyt kap a közösségi jelleg. — *Justinus*, amikor leírja az eukarisztikus összejövetelt, akkor a közösség vezetőjének szerepe mellett a közösség teljes bekapcsolódását és részvételét is bemutatja: „... a könyörgések után a közösség vezetőjének kenyeret, bort és vizet hoznak. Mikor ezeket megkapta, dicsőítő imát mond a mindenség Atyjának a Fiú és a Szentlélek neve által és hálát ad ezekért a kapott adományokért. Miután a könyörgéseket és a hálaadást befejezte, az egész nép ráfeleli: Amen... Ezután a diakónusok azt a kenyeret, bort és vizet, mely felett hálát adtak, minden jelenlévőknek szétosztják és a távollévőknek elviszik” (Apologia I, ad Antonium Pium 65.). Az első századok eukarisztikus tanítását Szent Ágoston foglalja össze: „Ez a keresztények áldozata: mindnyájan egy test Krisztusban. Ezt az oltáriszentségben a hívek előtt nyíltan gyakorolja az egyház, amelyben bebizonyítja, hogy abban az áldozatban, amit felajánl, saját magát ajánlja fel... Ugyanaz a Krisztus, aki az áldozatot bemutatja és ugyanaz a Krisztus a feláldozott adomány. Azt akarta, hogy ez a szentség legyen az egyház mindennapi áldozata; azé az egyházé, amely a Főnek a teste, s így megtanulja saját magát feláldozni Általa” (De civitate Dei X. 6. és 20.). — A „*corpus mysticum*” kifejezésben a XI. századig egyaránt értették mind az eukarisztikus áldozatot, mind pedig az egyházat. Ennek a kifejezésbeli egységnek Berengár tévtanai vetettek véget, és ellenhatásként külön kezdenek beszélni az eukarisztikus jelenlétről és külön az egyházzal. „A közösség Krisztus Testét építő szolgálatának helyére, mint annak képviselője a személyesen kapott hatalom (karakter) alapján, — a pap lépett” — írja Y. Congar (L'Eglise de saint Augustin à l'époque moderne. Cerf 1970. 173.).

Ettől kezdve előtérbe kerül az eukarisztia áldozati jellege, vagyis az a tény, hogy a szentmise valódi áldozat, melyben az isteni Főpap vértelen önátadásában ugyanazt teszi, amit a kereszten tett. A hívek, akik a keresztség által részesültek Krisztus papságában, felébrésztetik magukban azt a lelki magatartást, mely az isteni Megváltó lelkét tölti el, miközben az áldozatot Ő maga viszi végbe. A hívek áldozati lelkülete a továbbiakban csak a liturgikus imák és szertartások megértését szolgálja. — A másik kihangsúlyozott szempont lett Krisztus valóságos jelenléte, tisztelete és imádása az eukarisztikus színek alatt. Ez később nagy hatással volt a népi ájtatosságokra, para-liturgikus cselekedetek elszaporodására. — Századunk liturgikus életének megújulása, különösen a zsinat után, ismét kialakította azt a szemléletet, hogy az eukarisztikus lakomán való részvétel egyesülést Krisztussal és tagjával. Ezt a felfogást megerősítették a biblikus tudományok és különösen az újszövetség alapján újra átgondolt tanítás az eukarisztiáról (vö. VI. Pál enciklikája az eukarisztiáról), másrészt a liturgia, a szertartások és a szimbólumok nyelvének széleskörű és jobb megértése és megismertetése.

Romano Guardini a III. mainzi Liturgikus Kongresszus alkalmából 1964-ben, tehát már a 2. Vatikáni zsinat liturgikus konstitúciójának megjelenése idején, azt írja barátjának levelében: „A liturgikus cselekvés szempontjából különleges jelentősége van a közösség szerepének. Ennek hordozója az egyes hívő, de nem mint egyén, hanem mint annak a „közösségnek” a tagja, amelyikben az egyház van jelen. Ez az egyház szól a „mi” megfogalmazású imaszövegekben. Az egyház egész más szerkezetű, mint az időleges célból találkozó közösségek. A liturgikus cselekményekben az ünneplő egyén beilleszkedik az egész közösségbe, a circumstantes, a körülötte állókat saját önkifejezésébe foglalja be. Ez nem is olyan egyszerű, ha ezt eredetien és becsületesen akarja megtenni. Sok mindent, ami elválaszt, el kell hártania: mindenekelőtt az új idők individualizmusának elszigeteltségét... Itt az egyesek bensejében mindig újból kell megszületnie annak a ténynek, hogy mi a „közösség” és mi az „egyház”... Hogy tehát a zsinat szándéka megvalósuljon, helyes oktatásra és tudatos nevelésre van szükség; gyakorlatra, ami által megtanulják a cselekvést.” — Romano Guardini szerint tehát „mindenekelőtt el kell hártani az új idők individualizmusának elszigeteltségét”. A mai ember a mindennapok cselekvési egyformasága, egysíkú szürkése fenyegeti. Szabadidejében ebből szeretne kitérni. Érti a szükségét, hogy vasárnap valami mást csináljon, mint hétköznap. Pihenést, lazítást keres, vagy szükség esetén azokat a privát vagy házkörüli munkáit végzi el, melyekre hét közben semmi ideje sem maradt. A kertészkedéstől

a bélyeggyűjtésig a hobbik sorát lehetne fölemlíteni. Ezek az eleinte kellemes időtöltések lassan és észrevétlenül magukkal hozzák az elmagányosodást. A kapcsolatszegénység és elidegenedés korunkban egyre növekszik.

Ebből a keresztény ember számára a kiutat, a megoldást az egyház a maga *liturgikus közösségében* ajánlja fel. Az egyén közösségi igénye nemcsak keresztényi, hanem legmélyebben emberi létkérdés. A teljes értékű emberi élet csak a közösségi életben tud kibontakozni. A keresztény ember emellett még azt is megtapasztalja, hogy a hit is csak a hívő emberek közösségében tud helyesen kifejlődni; *a hit az egyházi közösségben otthonos*. A magányos ima az erdőben, vagy egyedül a hegyek között sohasem tudja azt pótolni. Sok ember az egyedüllétben keresi azt, amit csak a közösség tud megadni, s ezért nem jutnak tovább. A hitnek helyes kialakulásához és továbbfejlődéséhez a keresztény közösség „szociális segélyére” van szüksége. Istent legkönnyebben az egyház közösségében, gyakorlatilag a liturgikus közösségben lehet megtalálni. Ez a mondat: „én hiszek az Istenben, ha nem is járok a templomba” — hamis önámítás, mely fokozatosan a hit elsorvadásához vezet.

„Ha méltók akarunk lenni arra, hogy közösségben legyünk minden idők és térségek hívőivel, tartunk kellő közösséget a napjainkban és környezetünkben élő hívőkkel” — írja Newman bíboros (Newman breviárium, Szt. István Társ. 1977. 421.). — Az egyén élete során több *különböző közösséghez* tartozik: a család, a foglalkozási közösség, a baráti társaság, különböző társadalmi szervezetek egyidőben, egymást átfedve jelentik az egyén közösségi életét. Ezek egyike az a *liturgikus közösség*, ahol realizálódik az egyház, és ez lesz a Krisztus köré csoportosuló élettere. Az összegyűlteknél valóban közösséggé kell válniuk. Sokszor látunk olyanokat, akik a liturgikus cselekmények közben „bejönnek a templomba imádkozni”. Ha valóban élő közösségbe érkeznek, ott is maradnak. De ha nem tudnak bekapcsolódni, akkor magánimájuk után eltávoznak. Egy jól kialakított liturgikus cselekmény akkor él, ha még a tájékozatlanul belépő is azonnal látja és felfogja, hogy mi történik ott. A közösség rendszeresen megjelenő tagjai is élményszerűen megtapasztalják a liturgikus cselekményt, sajátjuknak fogadják el, szinte otthonuknak. — Természetesen nem azzal lesz valaki a közösség tagjává, hogy csak „jelen van”, elfogad, csupán részesedik egy közösségben, hanem ha ő is ad valamit. Csak így érzi meg, hogy ott rá szükség van. Megújított liturgiánk bő lehetőséget nyújt az ilyen tevékeny bekapcsolódásra. Ezért szorgalmazni kell, hogy minél több feladatot osszunk szét, illetőleg vállaljunk. Más olvassa az ószövetségi, más az újszövetségi olvasmányt, megint más a zsoltárt, amelyre a hívek válaszolják az antifónát. Külön lektor olvashatja a közös könyörgést. Bevezetési, áldozási éneket kis kórusok adják elő. Legyen szerepe az énekkarnak a vasárnapi liturgiában. Így dramatizáltabb lesz a szent cselekmény, de az aktív résztvevők. (még családtagjaik is) sajátjuknak fogják tartani. Nem utolsó szempont, hogy az előkészület során mind a hívek és a lelkipásztor közötti, mind a hívek egymás közötti személyes kapcsolata bővül. Lassú, de fokozatos fejlődéssel a „szentmise jövője” laza együtteséből valódi, egymást ismerő, egymás iránt érdeklődő szeretetközösség dicsérei együtt az Urat.

Ebben a közösségben megérezzük az igazi *ünneplés örömét*. „Az egyház, mint jóságos és szerető édesanya, feladatának tartja, hogy isteni Völegényének üdvösséget szerző művét az év folyamán meghatározott napokra szétosztva, szent megemlékezéssel megünnepelje” (SC 102.). Az ünneplés boldogság, felülemelkedést jelent a közönséges, a hétköznapi fölé, de ugyanakkor van benne játékos vidám derű is. Egyedül nem ünnep az ünnep, mert nincs kívül magosztani gondjainkat és érzéseinket. Szívből ünnepelni csak másokkal együtt lehet, akiket ugyanaz az öröm lelkesít. A liturgikus közösség mindig ünnepi hangulatban van, mert Krisztusnak, a Völegénynek örömhíre élte. Megéljük, amit ünneplünk. Liturgikus ünnepeinket átültetjük az életünkbe. Az oltáráldozatból nyer erőt egész életünk, minden napjaink áldozata. Fordítva is igaz: megünnepeljük, amit élünk. Minden napjaink munkáját, örömét, gondját felajánljuk, átadjuk, hogy megszentszüljék. Az „opus vitae”-t beolvasszunk az „opus redemptionis”-ba. — A keresztény ember az Isten-találkozás örömét mindig az egyház közösségében szerette megünnepelni. „Nevedet hirdetni fogom testvéreim előtt és a közösségben dicsőítelek téged — mondja a zsoltáros (21,23). Gondoljunk csak az *elsőáldozások* napjára. A Krisztus Testét először szívükbe fogadó gyermekek tiszta, szép örömeiben osztozik az egész egyházközség. Ugyancsak ilyen nagy közösségi ünnep a keresztény nagykorúság szentségének, a *bérmálásnak*, a Szentlélek fogadásának ünnepe. Ritka kivételektől eltekintve még a szinat előtti időkben is a szentmise keretében, tehát a liturgikus közösségben szolgáltatták ki ezt a szentséget. Ugyanígy az egyház nyilvánossága előtt és mindig a szentmise cselekményébe illesztve szolgáltatták ki az egyházi rend különböző fokozatait, de különösen a pap- és püspökszentelést.

Nem mondhatjuk el ugyanezt az újszövetség első szentségéről, az Élet és Isten országának kapuját megnyitó keresztségről. A 2. Vatikáni zsinat előtti időkben a keresztesítés a sekrestyékben volt, legtöbbször csak a keresztszülők jelenlétében, tehát az egyház közösségének kizárása mellett szolgáltatták ki. Jól tudjuk, hogy nem így volt ez az első keresztesítések idejében. A legnagyobb ünnepen, húsvétkor, a teljes nyilvánosság ünneplésével fogadták be az egyház új gyermekeit a közösségbe. A zsinat után fel kell újítanunk a keresztesítés ünneplését. Az előírások szerint a keresztesítés helyét „a templom valamelyik részében a hívek szeme előtt úgy kell megválasztani, hogy minél több ember részvételére nyújtson lehetőséget” (Ordo Baptismi Parvulorum 25.). Magában a keresztesítés szertartásában is világosan kifejeződik a közösségbe való felvétel. Amikor a szertartás elején a pap keresztesít rajzol a gyermek homlokára és azt mondja: „Nagy örömmel fogad téged a keresztesítés közösség. Ennek a közösségnek nevében most megjelöllek a kereszt jelével”. Majd ugyanezt teszik a szülők és a keresztszülők is. — Még jobban kifejeződik a keresztesítés az egyház közösségébe, a corpus mysticum-ba való felvételt, ha a liturgikus közösség színe előtt, szentmise közben keresztesítünk. Sok helyen megvalósították már, hogy a hónap egyik meghatározott vasárnapi szentmiséjén történik a keresztesítés kiszolgáltatása. A szertartáskönyv a vasárnapi misén való keresztesítésre pontos elírányítást ad.

A házasság szentségének többnyire mindig volt nyilvánossága, amit nemcsak a trentói forma által előírt két tanú biztosított, hanem a házasulandók családja, rokonsága, baráti köre is jelen volt. Az igeliturgiával bővült új szertartás még inkább kiemeli a házasság liturgikus cselekményi jellegét. Szorgalmazni kell a „nászmisés” esküvőket, — ahol kiküszöbölve minden világias és zavaró viselkedést, — bensőséges liturgikus közösségben ünnepeljék meg az emberi szeretet találkozását az isteni Szeretettel.

Az utóbbi években nagyon sok plébánia összegyűjti a betegeket a közösségi szentmisére és ott részesíti a betegek kenetében. Krisztus szenvedése nem magánügy, hanem az egész világ megváltásának ügye. Éppen ezért keresztesít testvéreink kereszthordozását is be kell kapcsolni a liturgikus élet kegyelmeibe, hogy ott velük együtt imádkozunk, velük együtt érezzünk. Nem egy ilyen közösségi liturgiában ébred fel a keresztesítési felelősség tudat és a segítő szolgálat a szenvedő testvér iránti szerető gondoskodásra.

Bár úgy gondoljuk, hogy a legegényibb és személyes ügyünk a bűnbánat szentsége, mégis legyünk tudatában annak, hogy minden bűnnek közösségi, társadalmi kihatásai vannak, s ezért nem lehet tisztán magánügy sem a bűn, sem a bűnbánat. A Magyar Katolikus Püspöki Kar a „bűnbocsánat szertartása”-nak előszavában írja: „A közös bűnbánati liturgiát egyéni gyónással különösen is törekedjünk megvalósítani” (6.). A bűnbocsánat szertartásának általános tudnivalója arra tanít, hogy „az igazságtalanságot az emberek gyakran közösen követik el. Éppen ezért a bűnből való megtérésben is segíteniük kell egymást, hogy miután a bűntől Krisztus kegyelmével megszabadultak, minden jóakarató emberrel közösségben munkálják az igazságosságot és a békét a világban” (5.).

A Jelenések könyve látomásban feltárja előttünk az örök, mennyei liturgiát: „Minden teremtmény a mennyben, a földön, a föld alatt és a tengerben, az egész világmindenséggel egyetemben kiáltotta: A trónon ülőnek és a Báránynak áldás, tisztelet, dicsőség és hatalom örökkön örökké” (5,13). Az egyház liturgikus közössége, miközben áldoztat szakadatlanul bemutatja és szentségeivel szorosabban fűzi az Istenhez kötő szövetséget, csatlakozik ehhez az örök kárhoz, és teljesíti a küldetését: „Dicsőítsétek Istenünket, mind kik szolgáltok neki és féltétek, kicsik és nagyok” (Jel 19,5).

Fülöp Béla

FELKÉSZÍTÉS AZ EUKARISZTIA VÉTELÉRE

(Lelkipásztori megalapozás)

„A missziós munka az igehirdetés és szentségek által — melynek központja és csúcsa az eukarisztia — jelenvalóvá teszi Krisztust, az üdvösség szerzőjét” (2. Vat. Zs. Ad gentes 1,9).

Az egyház életében az eukarisztia jelentősége sohasem volt vita tárgya. A történelem folyamán bár különféleképpen értelmezték és hangsúlyozták ezt a jelentőséget, mégis a lényeg változatlan maradt: Krisztus jelenléte, hogy Életünk legyen. Magatartásunkat azonban kikezdte az idő, pontosabban, nem tagadhatjuk le a jelen súlyos gyakorlati problé-

máit: megkeresztelt gyermekek közül egyre kevesebben jutnak el az eukarisztiáig, még kevesebben a bérmálásig, és így tovább. — Megtörtént eset: „Tisztelenő Úr! Vállalja el gyermekem elsődíldozásra való felkészítését a nyári szünidő három hete alatt, de úgy, hogy mire a gyerekek ősszel az iskolába kerülnek, felejtse el az egészet...” — Úgynevezett modern katolikus anyá részéről hangzottak el az előbbi szavak.

O. Semmelroth rámutat arra, hogy hol kell keresnünk a hibát és az orvosságot: „... ahhoz, hogy a szentségek ex opere operato hathassanak, mindig szükséges a kiszolgáltató és a felvevő opus operantis-a” (O. S. Opus operatum, Lex f. Th. u. K. VII. 1185.). Ez a cselekvő jelenlét tehát nélkülözhetetlen, erre kell hogy irányuljon a felkészítés is. A következőkben nem az új utak keresése a célunk, hanem a meglévő gyakorlati adottságok jobb kihasználására kell törekednünk. A gyermekeknek kiszolgáltató eukarisztia hatékonysága érdekében ma már nem vehetők természetesen meglevőknek a nélkülözhetetlen előfeltételek: a szülők akarják, az alapismeretekből tegyen a gyermek vízsaát, a szentáldozás után folytatódóan, fokenként alaposan meg kell ismernie hitét! (D. 2137—47). — A „Quam singulari” dekrétum ilyen feltételek mellett búzdit az eukarisztia vételére, ill. kiszolgáltatására. Az alapismeretek alatt sokan egy kivonatos, leegyszerűsített dogmatikát értenek, és így az átadandó anyag szükségképpen nehezé, mozaikszervé válik. Jelen alapvetés megkísérli Jézus Krisztus személyére koncentrálvá egységbe fogni ezt az anyagot, hogy Isten és a reá vonatkozó tudnivalók személyes élménnyel párosulva aktív cselekvésre segítsék a gyermekeket. Valahogy úgy, ahogyan az ősegyház élményanyagáról írja Prohászka: „Katakombák falaira véste és festette az Ecclesia Christophora a gyűrűt, a latot, a pálmát, Jézus szeretetének beszédes szimbólumait: szeplőtlen, tiszta nemzedéket nevelt kenyeren és borán, mely az eget kereste...” (P. O. Elm. az ev. 294).

A HATÉKONY FELKÉSZÍTÉS ELŐFELTÉTELEI. Az eukarisztia hatékony kiszolgáltatása szervesen kapcsolódik pasztoráciánk teljességéhez. A keresztény életre való nevelés olyan állomása, mely nem nélkülözheti a gyermek családi, egyházi és baráti hatásainak előrevívő szerepét.

— *A család* a legjelentősebb segítője a gyermeknek Jézus felé vezető útján. Otthoni élményei alakítják tudatát, hogy ezekre építve mágiikus erőt, vagy vallásos szokást, vagy Jézussal való személyes találkozást lásson az eukarisztia vételében. Sok egyéb probléma mellett az eukarisztiára való előkészület is sürgeti a családi pasztorációt komolyan vételét, melyre II. János Pál pápa is hangsúlyt tett 1979. május 15-én az olasz püspöki kar előtt (M. Kurir). A gyermekpasztoráció sikere azon fordul, hogy a családok egészével, elsősorban a szülőkkel mennyire tudjuk elfogadtatni Jézus Jó hírét. Az eukarisztia ünneplésében egyé levő egyház élményszerű megjelenítói a szülők. Az ő Jézusra figyelő ünnepi és hétköznapi életük mellett elenyésző azoknak a találkozásoknak élménybeli lehetősége, melyekre a lelkipásztornak gondolnia lehet. Nem mellőzhető tehát az előkészületben az otthoni élet helyzetének megismerése és rendszeres pasztorációs támogatása ahhoz, hogy az ismeretanyagon túl személyes, közösségi élményben is része legyen a gyermeknek, akit Jézus éppen a közösségi élet teljességére akar hívni a Vele való egyesülés által. A család hatása a gyermekre annál nagyobb, minél kiterjedtebb a család egyéb keresztény családokkal való rendszeres kapcsolata. Nem tekint szülei magánakciójának, hanem egyre inkább megsejti az egyházban élő Krisztusnak embereket egyétevé munkáját, s ő lesz az első talán, aki felfigyel arra, hogy szülei élete azért boldog, mert szeretik Jézust, akinek szeretet-jeleit kiolvashatjuk a mindennapok eseményeiből is.

— „Krisztus élete árad szét a hívőkben, akik a szentségek által titokzatos és valóságos módon egyesülnek... Krisztussal” — írja a Lumen Gentium (1,7.). A Krisztusba oltott életnek életjelenségei vannak, melyek külsőleg is jól látható jelek, s ezeknek elsősorban az egyház legkisebb sejtjeiben, a családokban kell megmutatkoznuk.

— *Az egyházi közösségnek* helyi keresztényeket egybegyűjtő élete is túl kell mutasson az világban tapasztalható sokféle egyesületen és közösségeken. A szórakoztató iparral nem versengő egyház Krisztusra figyelése szükségképpen „más”-ságot eredményez. Ez az egészséges, Jó híren alapuló különbözőség a világtól csak akkor igazán jel-erejű, ha a gyermek éles kritikai érzéke sem vesz észre benne semmi pózoló, mesterséges kivonulást, hanem megéri és lassan belátja a krisztusi tanítás és a Vele való szüntelen egyesülés minden egyebet felülmúló nagyszerűségét, — mely szüleit, keresztény ismerőseit, a templomban egybegyűlőket akkor is megtartja, mikor nehézségeik vannak. Az egyházi közösség temp-lomi, és azon túlnyúló összetartó élete jó táptalajt talál a gyermek társas ösztönében. Helyeselnünk és támogatnunk kell azokat a törekvéseket, melyekről VI Pál pápa Evangélii Nuntiandi kezdetű apostoli buzdítása szól: „Eredetüknél az a vágy áll, hogy intenzívebb

módon éljük keresztény életüket, amelyeket hatalmas lélekszámú egyházi közösségekben máskülönben nem lehet tapasztalni... a közösségi liturgiát, a hit elmélyítését, a testvéri szeretetet, imádságot, lelkipásztorokkal való „együtműködést” olyan életjelenségekként ismeri fel a gyermek is, melyek természetes értelemmé lesznek az életében. Az egyházban olyan közösségi élményekre kell szert tennie, melyek büszkévé és tenniakaróvá formálják” (Ev. 58.). Az eukarisztiából élő egyházi közösség az eukarisztia utáni vágyát ébreszti a gyermekben, mely vágy nélkül a szentáldozás nem lenne több egy vizsga utáni oklevélnél, melyet hamar elfelejt az ember.

— *A baráti társaság* rossz és jó hatását napjaink szociológusai igen hangsúlyozzák. Fel kell hívunk a szülők figyelmét arra a lehetőségre, hogy gyermekeik barátait keresztény családok gyermekei közül segítsenek választani. Az aktív közösségi életet élő családoknál természetesen kialakuló folyamat, melyet elősegít a plébániai gyermekbarátságok lelkipásztori támogatása is. Az iskolai nevelés és az utcai barátságok nem lehetnek kizárólagos meghatározói elsődldöző gyermekeinknek. Pasztorációnk hatékony és maradandó volta nincs biztosítva, ha ezek hatását nem vesszük komolyan. A fentiek olyan pasztorációs szolgálatot feltételeznek, mely személyes kapcsolatra épül. Személyesre, Jézustól — szülőig, lelkipásztorig és gyermekig —, mely nem külsőleges „vasárnapi keresztény” élet, hanem egymást támogató, Jézusra figyelő élet, ünnepekkel és hétköznappal együtt.

A FELKÉSZÍTÉS TARTALMA. Az eukarisztiát, különbözőképpen kiemelve egyes szempontokat, különböző módon közelíthetjük meg. Az egyház életében Jézus valóságos jelenléte (imádatandó Krisztus), Jézus eledelként való jelenléte (szentáldozás) és Jézus áldozati jelenléte a szentmisében, jó megközelítési lehetőséget kínál. Ez azonban idegennek látszik Jézus eredeti egységben és egytévésben gondolkodó szándékától. — Csak a XII. századtól van adalék arra, hogy szentségimádással hódol az egyház Krisztus jelenléte előtt. — Becket Tamás Canterbury-i érsek írja II. Henriknek: „Krisztus testének felsége előtt szoktam imádkozni Önért”. Az első századok keresztényei elsősorban az Élet forrását látják az eukarisztiában. A napi áldozás természetes gyakorlatának megszűnésével párhuzamosan fejlődik ki az eukarisztikus lelkiesség, hogy IV. Orbán pápa 1264-re az Úr napjának kihirdetésével elindítsa a köztünk élő Krisztus imáadásának liturgiáját. Önmagában ez nagy fejlődés, de a szentáldozást tekintve nem az. Napjaink és gyermekpásztorációnk igényei arra kell indítsanak, hogy az eukarisztikus lakoma egységet sugalló és teremtő erejére hívjuk fel a figyelmet. Annál is inkább, mert úgy gondoljuk, hogy az eukarisztiában jelen van hitünk igazságainak mindenki, még a gyermek által is elfogadható tömör foglalat.

„Tartalmilag az a döntő, amire maga az új szöveg is utal, hogy Az Úr titkait ünnepeljük. Vagyis, hogy megemlékezünk Krisztus életéről, haláláról, feltámadásáról és mennybemeneteléről, s mindezt úgy elevenítjük fel, mint megváltásunk misztériumát, aminek mi magunk lettünk hordozói” — írja Gál Ferenc (Teológia, 1970. 137.). Az apostoli hagyomány az eukarisztiát úgy tekinti, mint az Úr emlékeztetét (Lk 22,19 — 1Kor 11,25). — Mivel Krisztus a kinyilatkoztatás teljessége, azért a rá való emlékezésben benne kell lenni egész életének. Indokolt tehát, hogy az eukarisztiát úgy tekintsük, mint keresztény életünk mintáját, mint Krisztus személyes jelenlétét a célból, hogy a Vele egyesülés erejében képessé legyen az ember Isten Országának megélésére. — A gyermek számára is elmondható, és egyszerű, jól megjegyezhető, szüntelen ismétlődésével pedig életébe beleépíthető a krisztusi élet lényege, ha a szentmise alkotja oktatásunk anyagát.

— *Krisztus azt akarja, hogy az emberek észrevegyék és válaszoljanak szeretetére.* — „Az utolsó vacsora a meghívottak lakomája” (Jn 17,8 — 15,5), akik arra vannak kiszemelve, hogy tanúságot tegyenek Krisztusról. (Vö. Gál F.: Teológia 1970,143). — A gyermeknek is észre kell vennie, hogy szeretet veszi körül azok részéről, akik Jézushoz tartoznak. Rá kell vezetni, hogy minden őt körülvevő valóságban meglássa a szeretet jeleit. Az eukarisztikus lakoma elején különösképpen van szó erről a szeretetről, hiszen Jézus és az Őt követők üzeneteiből, tanításából olvasunk fel. Rá kell mutatni arra, hogy az előttünk álló példaképek, és elsősorban Jézus maga, egyetlen célnak szentelték életüket, hogy a szeretet egységét éljék és tanítsák. Nem lenne helyes eltitkolni, agyonhallgatni azt, hogy milyen sok külső s belső akadálya van ennek a szeretet-életnek. A gyermek maga is tapasztalja ezt, ha komoly keresztény családból jön, de akkor is, ha társai révén vallásos esettel találkozik. Számára az a fontos, hogy legyen támasza. Keresztény pajtásai, szülei mellett a szeretetével mindig jelenlevő Jézus iránt kell bizalmat ébresztenünk benne. A Jézushoz való hűség gyümölcseit Jézus maga sem hallgatta el: száz testvér, nővér, otthont ígér. Rá kell mutatni ezek reális jelenlétére a gyermek életében is: a lemondással járó hűség nem marad megválaszolatlanul Jézus részéről sem.

— *Fel kell ajánlanunk magunkat a szerető Jézusnak.* A paténa jelentőségét fel kell ele-

veníteni. Ajándékot kell vinni a Jézussal való találkozásra. A bűnbánó, kérő alaphangú lelkiség mellé az ajándékkészítő, hálaadó lelkiség kialakítására is súlyt kell helyezni. Az eukarisztikus lakomán való részvétel ne megszokáson, hanem kiérdemeltségen alapuljon. Úres kézzel nem mehetünk vendégségbe. A gyermek is érezze, hogy személyesen neki is ki kell fejeznie szeretetét Jézus iránt: például a verekedés helyett a békességteremtéssel, önfejűség helyett szófogadással stb. — Rá kell nevelnünk őket, hogy nem a templomi közeg szenteli meg az embert, hanem a Jézussal való személyes kapcsolata, melynek különösen közvetlen alkalma az eukarisztia. Nélkülözhetetlen része az előkészületi idő, az előző napok ajándékkészítő ideje, amely a felnőtt keresztény életében folyamatos Jézusra figyelés.

— *Jézus kenyérré és borrá lesz azért, hogy velünk találkozzék,* —

ÉLTETŐ TALÁLKOZÁSSAL. — Annak a gyermeknek, aki már sokat hallott arról, hogy Jézus szava milyen hatékony (vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak stb.), ha megérteni nem is, de könnyebb elfogadni az átlényegülés tényét. Előkészítésünkben szerepelniök kell a jézusi szeretet csodás megnyilvánulásainak is. Az isteni nagyságrendben szerető Jézus találkozni akar velünk, ugyanakkor nekünk emberi (gyermeki) nagyságrendűen törekednünk kell öhozá alakítani életünket. Az átváltozás egyben kihívás is, kihívás önmagunk átváltoztatására annak érdekében, hogy a találkozás ne ítéletünk legyen, hanem életünk életője.

— *Jézus önmagát adja, hogy mi is hasonlóképpen cselekedjünk.* — Az eukarisztikus lakoma — éppen lakoma, vacsora jellegénél fogva — a szentáldozásban éri el csúcspontját. Nem nehéz belátni és beláttatni azt, hogy a „vacsoranéző vendég” milyen sértő, bántó a vendéglátóra nézve. Jézus a vendéglátó, — az egység testi-vérbeli létrejötte érdekében. „Az egyház tehát körültekintő gondoskodással arra törekszik, hogy a hívek nemcsak mint kívülállók, vagy mint néma szemlélők legyenek jelen a hitnek ezen misztériumán, hanem azt a szertartásokon és imádságokon keresztül jól megértve, a szent cselekményben tudatosan, áhitattal és tevékenyen vegyenek részt. Tanuljanak Isten igéjéből, merítsenek erőt az Úr testének terített asztaláról, adjanak hálát Istennek” (Sacrosanctum Concilium II. 48.). — A zsinati liturgikus konstitúció azt mondja, hogy a Krisztusban hívőknek „meg kell tanulniuk ... magukat adni áldozati adományul. Így kell napról napra Krisztus, a Közvetítő által egyre tökéletesebb egységre eljutniuk Istennel, és egymással” (48.). — A gyermek ebből mindenképpen megértheti, hogy neki is vállalnia kell Jézusért azt, amit Jézus öerte vállalt: élete árán is szeretett. Jézus barátaihoz sem lehet más magatartás méltó, mint Mesterüké: békességteremtés, szolgálat, és ajándékozó, önatadó szeretet. Nem maradhatnak el az ezekre való törekvés jelei azoknál a gyermekeknél, akiket életegységre akarunk nevelni Jézussal.

A fentiek hosszabb előkészületi időt feltételeznek a jelenlegi néhány alkalomból álló direkt előkészítésnél, de nem többet, mint amit az egyéves előkészületi jellegű hitoktatás jelent. Minél jobban kialakul a közösségi élet, annál kevésbé lesz idő- és energiaigényes ez az előkészítés. — „A megemlékezés nemcsak a közösségben megy végbe, hanem Krisztus akarataiból **KÖZÖSSÉGALKOTÓ EREJE** van” — írja Gál Ferenc (Teológia, 1970.143.). — Olyanná kell tennünk eukarisztikus ünnepléseinket, hogy Krisztus vágyva-vágyott találkozási igénye az embereket is hasonlóra indíthassa.

Kardos József

UTAT KERESUNK

E szám kijelentő módban megfogalmazott témáját eddigi életpasztautom alapján inkább *kérdésként* vetném fel: van-e közösségformáló ereje az eukarisztianak és a liturgiának? Nem azt kérdőjelezem meg, hogy egyáltalán képes-e ilyen erőre vallásos életünk e két fontos cselekménysora, hogy van-e erre hatalma a bennük megjelenő Krisztusnak, hanem azt, hogy ahogyan ma ezeket cselekedeteket végezzük, ahogy mi hívők és papok ehhez „hozzáállunk”, az a mód terem-e valamilyen közösséget a templomban összegyűlt, az egy templomba járó hívők közt. — Jártam templomba üdülőhelyen és faluban, egyházi iskolában és nagyvárosban. Igyekeztem e cselekményekben „részt venni” a régi, latin szertartásokon is és az újabb, magyar nyelvűeken is. Mindezek mellett szinte mindig „egyedül voltam” jelen rajtuk, még ha tele volt is a templom. Ritkán láttam annak jelét, hogy a többiek másképp lettek volna, hogy összefűzi őket valami olysami, amiből én kimaradok.

AZ ALAPVETŐ NEHÉZSÉG. Ma végre gyakran kerül szóba, hogy jó lenne, ha a keresztény közösség nem formális, névleges lenne, hanem élő és valóságos. Előtte szólók kifejezték már, hogy ennek első lépése lenne: ismerni egymást. Ahhoz, hogy az eukarisztiában és a liturgiában közösségként vegyünk részt, még ennél is több kell. Az egyházi gimnáziumban igazán ismertük egymást és mégsem született meg ez az eukarisztikus-liturgikus közösség. Ehhez nemcsak az embert, hanem a vallásos embert, az illető társak vallásosságát is kell valamennyire ismernünk. Amíg nem tudunk egymásnak, egymás előtt Istenről, vallásos dolgokról, örömeinkről és problémáinkról beszélni, mert félünk a meg nem értéstől, a túlbuzgóság, a kenetesség vádjától, amíg vallásosságunk teljes egészében „magánügy” marad, addig — azt hiszem — nem fogunk előbbre jutni ezen a téren sem. Hiányzik belőlünk az utolsó vacsorán részt vevő apostolok és az első keresztények természetes összetartozásának érzése és tettekben való kifejeződése.

MIRŐL MARADUNK LE? Másképp: milyen erőket kaphatna a közösség az eukarisztia és liturgia Krisztusától? — Bátorabbak lehetnénk, ha látnánk, hogy nem vagyunk egyedül. (A templomban ma ülő elefántcsont-tornyokból nem sokat méríthetünk). Bátorabban merhetnénk kezdeményezni, szeretni, ha Krisztus láthatatlan kezén kívül hasonlóan szerető emberek kezét is foghatnánk. Nem válnánk ugyanakkor farizeusokká, mivel megnyilvánulna, hogy a közösségben van olyan, aki nálunk jobban is tud szeretni. (Most azt hisszük, hogy ebben a „vallástalan világban” már az is érdem, ha egyáltalán vallásosak vagyunk.) — Sokat tanulhatnánk egymáson keresztül Krisztustól. Az egyre kevesebb pap ma egyre távolabb kerül a hívektől, egyre kevesebb a valószínűsége, hogy mindenkire el tudja vinni az arra a személyre szabott isteni szót. A Krisztustól átjárt közösség megsokszorozná a „papok” számát, sok olyan indítást közvetíthetne, amelytől ma elesünk, mert nincs elég érzékeny fülünk Isten számára, csak a materiális emberi szót értjük.

A VÁLTOZÁS ÖTLETEI. — A teljesség igénye nélkül szeretnék vázolni néhány olyan kezdeményezését, amelyben reményt látok arra, hogy az eukarisztia és liturgia létrehozza és erővel töltsse el a hívek közösségeit.

— **A szentmise.** — Számosan a valódi közösség létrehozásához az érdeklődés, életkor stb. szerint létrehozott kis közösségek útját javasolták. Az ötleteket „kipróbálni”, tapasztalatra, módszerekre szert tenni az ilyen kis közösségek saját, külön szentmiséjén lehetne. A mi közösségünkben például magunk írjuk a hívek könyörgéseit és mindenki mond egyet. Az áldozás utáni szent csendben pedig, akinek van „profétáló ihlete”, az hangosan imádkozik a saját szavaival a többiek épülésére, egymás után — ahogy Szent Pál rendelkezett (1Kor 14,29).

Az egyik itteni templomban a diákmisést azzal kezdik, hogy a pap megkérdezi a gyerekeket: kinek van születésnapja, névnapja, valamilyen öröme, bánata, akiért és amiért imádkozzanak szentmisén. A gyerekek elfogódottság nélkül mondják kis szándékaikat. Valami hasonló a felnőttek közt talán közelebb hozná az egy szentmisén résztvevőket is.

— **A keresztelés.** Ugyanebben a templomban a keresztelést úgynevezett „keresztelési szentmisén” végzik (ez azonos egy diákmisével). A kisbabák homlokára a gyerekek közül kiválasztottak is rajzolnak keresztet, a szentmise folyamán többször is visszatérnek rá és számos módon kifejezik, hogy ezeket a kis jövevényeket ők is befogadják a hívők közösségébe.

— **A szentségimádás.** Kísérletként tartottunk olyan havi szentségimádást a templom nagyobb nyilvánossága előtt, melyen mindnyójan hangosan mondtuk el imánkat az Oltáriszentség előtt, közben énekeltünk és néhány odaillő verset is felolvastunk. Valahogy más volt így, mint akkor, amikor úgy ülünk ott, mint akiknek semmi közük sincs egymáshoz.

— **A Szentírás olvasása.** A fiatalabb felnőttek hittanóráját úgy kezdjük, hogy a Szentírásból mindenki kap egy pár soros részt, majd néhány perc csend után ki-ki elmond a magáérol egy kis elmélkedő-imádkozó gondolatort. Akit a kapott szöveg nem érintett meg, az csak felolvassa a maga részét.

— **Az ökumenikus találkozó.** Egy evangélikusokkal tartott ökumenikus kiránduláson közülük javasolta valaki, hogy ki-ki beszéljen egy kicsit a „vallásos múltjáról”, hogyan döntött Krisztus mellett, amikor felnőtté kezdett válni, milyen örömei és nehézségei voltak vallási életében. Ez a beszélgetés, amelyben engedjük, hogy a másik egy kicsit belelásson legtitkoltabb elrejtett belső énlünkbe, érezhetően közelebb hozott bennünket egymáshoz. (Visszaérkeztünk tehát az „alapvető nehézséghez”.)

Összegezés:

- Úgy érzem, hogy közösségként részesedni az eukarisztiában és a liturgiában valamivel nagyobb feladat, mint ismerni egymást.
- Hiányzik ez az eukarisztikus-liturgikus közösség, nélküle egyedül maradunk a templomban is, a világban is.
- A továbblépéshez a hívők és papok szemléletének változása és néhány új forma szükséges.
- Szükség van arra, hogy az egyes közösségek próbálkozásait, eredményeit ismerjük.
- Az új utakat a homogénebb kis közösségek segítségével kereshetjük legkönnyebben az egyházközségen belül.
- Krisztus már megtette az első lépést ezen a téren, a többi rajtunk áll és Ő segít nekünk.

Mustos Péter

UNNEPLÉSUNK

Ahol emberek élnek, ünnepek is vannak. Ezek életünk velejárói. De mélyebben kapcsolódnak életünkhöz, mint gondolnánk. Az emberiség szívéből törnek föl. A szakemberek ös-
lélménynek mondják. — Mindenki járt már ünneplő faluban. Zászlók, lampionok, versenyek, vízijáték, tűzijáték... Céljuk a szem és a szív gyönyörködtetése. Mégis nagyon sokat mondanak. Jelzik, hogy a hétköznapiak nem elégítenek ki bennünket. Nyitottnak érezzük magunkat a végtelenre, amely hív. A legegyszerűbb ünnep is kiszakít a magunk világából és távolabbra visz. A legrégebb történelemben is találkozunk ünnepekkel. Az énekek, a táncok, a virágfüzérek, a szónak titokzatos hatalma van és kapcsolatot teremtenek a ki-fejezhetetlen valósággal, amelyből élünk.

Mi lenne, ha hirtelen megfosztanának bennünket az ünnepektől? Ha senki sem nyújtana kez-
zet, nem ölelne meg, nem mosolyogna ránk? Ha nem kapnánk ajándékot; nem érkezne ké-
peslap, jókívánság?... A családi és közösségi örömnemek, baráti találkozások nélkül
sivár lenne az életünk. — Boldog a nép, amely ünnepelni tud...

Ünnepek a szentségek is — és azzal teremtenek kapcsolatot, ami a legmélyebb és leg-
becesebb Isten felé törekvő emberi életünkben. Ugyanakkor jelzik és nyújtják azt, ami
csak Istentől jöhet, amit csak Isten adhat. Elég mindennapiak ahhoz, hogy megértsük és
bekapcsolódjunk az ünneplésbe. — Innen támadnak nehézségeink: különösnek, érthet-
lennek, kevésbé vonzóknak, idejétmúltak, terhesnek tűnhetnek. Az a pap, aki esetleg na-
ponta többször is szolgál az oltárnál, feltehetően nem úgy végzi „feladatát”, hogy az méltó
legyen az ünnep névre. Egy elromlott mikrofon, hibás hangosító berendezés is képes
tönkretenni az ünnepet. Máris passzívok vagyunk, visszahúzódnak és türelmetlenül várjuk a
végét. — De ugyanezt elérheti az unalmas beszéd, a zavaró körülmények, a csend és mind-
annak a hiánya, ami szükséges az igazi részvételhez és imádsághoz. — Az ünnepet megöli
a formalizmus is. Misére megyünk kötelességből, de nem ünnepelni. A test jelen van, de
a szív nincs ott — és a lélek csapong. A rutin, a megszokás is elfojtja az érdeklődést. Előre
tudjuk, hogy mi fog történni. Nem várunk semmi újat. Nem csodálkozunk, nem figyelünk.
— Kétségtelenül hiányzik például a szentmise ünnepléséből ez a „váratlan”, ami felkeltene
az érdeklődést; ami gyakran az emberi ünnepek lényege. A nyelv is szokatlan, nem élet-
szerű — bár a legmélyebb igazságokat nem mondhatjuk mindennapi szavakkal. Elég nagy
a távolság a szertartás szavai és a megélt valóság között. A szívünk is azt mondja, amit
az ajkunk? A szent szövegek, a liturgia azt fejezi ki, amivé lennünk kell „holnap”, de ami-
től még nagyon messze vagyunk.

Talán úgy is vélekedünk, hogy az Istennel való kapcsolatunk ránk tartozik. Személyes, bi-
zalmas, titkos. Így azután összegyűlhetünk ugyanazon oltár köré, hallhatjuk ugyanazt az
evangéliumot, vehetjük az Élet kenyerét — egyek mégsem leszünk. Az ünnep meghal,
mielőtt megszületett volna. Ez a tömeg nem tudja bizonyítani a testvéri szeretet egységét,
amelyben összefoglalható Jézus evangéliuma, és amely értelmet ad a szertartásnak. — A
nehézségek valóságosak, de a szentségek gazdagsága még valóságosabb. Ezt kellene újra
felfedezni.

Kis vidéki templom. Szentmise van. Amikor az áldozás pillanata elérkezik, két ministráns a főhajóban a templom végébe megy, majd lassan jönnek az oltár felé, mögöttük az áldozni szándékozók menete. Mindnyájan énekelik: „Ez az én testem...” Majd mindenki a helyére megy, leül és csend van. — Nincs ebben semmi meglepő, de mindennek jelentősége van itt. Testileg és fizikailag éppen úgy lejátszódik az Úrral való találkozás, mint a lelkek legmélyén. Nem lehet passzívan ülni a széken, menni kell a körmenetben és énekelni, hogy együtt legyenek a szívek. „Újjongó énekkel menjete az Úrhoz!” (Zsolt 99.) — Istenhez mennek, mert életük maga is menet Isten felé. Énekelnek, mert Isten öröm. Megeszik az átváltzatot ki kenyeret, mert Krisztus táplálék. Csendben vannak, mert nincs bensőséges kapcsolat Istennel csend nélkül. Láthatóan ünneplik a láthatatlan eseményt, amit mindig jelképez. Nemcsak szándékban és szellemileg, hanem egész lényükkel találkoznak Istennel. — Ez a szentség egyik gazdagsága. Segít helyreállítani magunkban az ember legmélyebb egységét. Az ember többé már nem test és nem szellem, hanem osztatlanul testi és szellemi lény. Így egész lényünkkel... kezünkkel, szemünkkel, ajkunkkal és gondolatainkkal megyünk Isten felé. — Így lát és hív bennünket Krisztus. Harc van bennünk a szellem és a test között, amit éppen Krisztus változtatott meg. Kibékített bennünket önmagunkkal, mert kibékített Istennel. A szentség ennek a kibékülésnek is jele. Az a boldogság, amire Jézus hív, nemcsak a lélek élete a testen túl, hanem egész lényünk helyreállítása, a feltámadás. Amint a búzamazgóból kalász lesz, úgy mi is azonosak, mégis mások leszünk. Egész lényünk teljeseedik ki Istenben, mert napjaink folyamán behatolt Isten titkába, aki szeretet és élet. Földi történelmünk nem más, mint emberi valónk lassú belenövése Istenbe. — A szentség másik gazdagsága: egymás közötti egységre, Isten népének egységére szólít fel, hogy mind egyek legyünk (Jn 17,21). — Sajnos, a vasárnapi misehallgatók néha inkább egy névtelen tömegre hasonlítanak, mint közösségre. Ezért szerveznek gyakran kisebb csoportoknak misét, ahol a szívek egysége, az életközösség Jézus Krisztusban nemcsak ideál, hanem valóság. Am gondolkodjunk arra is, hogy az eukarisztia nem csupán ezeket kell összegyűjtenie, hanem minden embert teljes különbözőségében. Eppen rendkívüli különbözőségünk miatt válhatna Krisztusnak és alakító szeretetének jelévé a sokaság.

Végső soron Krisztus testének jövője, az emberiség, az Isten szíve szerinti új ember jövője fogor kockán. „Mire jó misére menni, ha nincs ott a szív? Gyakorló kereszténynek valom magam. Ez azonban nem jelenti azt, hogy vasárnap misére megyek. Ha komolyan veszem a dolgot, esetenként nem vagyok olyan állapotban, hogy elmenjek. Inkább nem is megyek. Így őszintébb. Minek erőlködni, ha nincs ott a szív” (17 éves gimnazista fiú). — Valóban nem unalmas köteleességteljesítésre, nem komédiára van szükség. Az nem is lenne ünnep. De azt sem szabad elfelejteni, hogy az igazi szeretetben nemcsak lelkes pillanatok vannak. Naggyá és mélylé a hűségben válik. Hűség nélkül semmi nagy nem létezne a világon. — Vajon a mise, az értünk meghalt és feltámadt Krisztus emlékünnep, az isteni étkezés, Jézus tanítványainak közösségi találkozója csak olyan napon jó, amikor kívánjuk? Ha nem megfelelő a belső állapotunk és Istennel való kapcsolatunk, akkor a szentmisében nincs semmi, ami nekünk szól? Vagy nem éppen ezeken a napokon van inkább szükségünk a szentmisére, mint egyébként? Amit Isten akar nekünk mondani és mi neki, az túl van a szavakon. Szimbolikus nyelvre van szükségünk, hogy felidézhessek a láthatatlant, kifejezhessek a szeretetet, a reményt, az örömet, a sajnálkozást, a bocsánatot, az Isten iránti szomjúságunkat; a lakomat, amely Istennel táplál minket; az ajándékait, jelenlétét és az üdvösség művét Jézus Krisztusban. Természetesen megkíséréljük, hogy szavakkal fejezzük ki mindezt — ez a teológia. — Az Istennel való párbeszédünk azonban sokkal közvetlenebb, élőbb találkozást igényel. Csak a megélt szimbolikus cselekvések tehetik elevenné Isten titkait. Istennel régen kezdődött a dialógus. Az idő kezdetén, de főleg Ábrahám óta Isten egyre jobban megismertette magát jelein keresztül, és választ kért. Eseményjeleken keresztül zajlik Isten és népének élő, személyes párbeszéde. Fenséges párbeszéd ez és különös harc, amely Krisztus keresztjében csúcsosodik ki. Ez látszólag kudarc, valójában a szeretet diadala, hűsvét hajnala. Isten megtette, amit akart. Befejezte, amit elkezdett. Az Ószövetségben reménység, az Újban valóság. — Az egész Ószövetség Jézus Krisztusba torkollik. Jézus egyaránt jele Isten szeretetének és az ember hűségének.

Jézus Krisztus a szentség-ünnepeken át jut el hozzánk, amelynek középpontja az eukarisztia. Néhány egyszerű szimbólum, amit Ő választott. Mindenütt és minden időben ott van általuk, hogy létrehozza és beteljesítse Istennel való találkozásunkat. Ez a találkozás az értelme életének, halálának és feltámadásának.

Kozma Imre

IDŐSZERŰ-E MÉG A KÖZÖS CSALÁDI IMA?

Otto Betz, az általános és valláspedagógia professzora (Hamburg) irodalmi levélben foglalja össze tapasztalatait, megfontolásait és visszaemlékezéseit a családi imával kapcsolatban. Levelében megindokolja a családi ima újjáélesztésének fontosságát és számos javaslatot bocsát rendelkezésünkre... Betz felfogását, éppen úgy, mint Karl Rahnerét, a hit szerinti életfelfogás és annak az imádságban történő kifejezése jellemzi.

Kedves Márk Barátom!

Már jó néhány hete itt hever az írásztalomon leveled. Sok olyan kérdést vetsz föl, amikre nem tudok előregyártott, kész választ adni, ezért mindig halasztgattam az írást. De mivel Brecht egyik balladájában azt mondja, hogy „akik valamit kérdeznek, megérdemlik a választ!” — ezért most megpróbálok néhány összefüggést megvilágítani. Azt írod: Mennyire csodálkozol magadon, hogy te, aki egyházas lelkületű családban nevelkedtél, ott, ahol magától értetődő volt az imaéletben való részvétel, a mindennapi „asztali áldás” éppen úgy, mint a gyakori, közösen végzett esti ima, most, évek múltával, egyszer csak azt veszed észre, milyen idegen lett számodra az ima! — Közben te magad is családapa lettél, a gyermekek ott növekednek körülötted, és most hirtelen rádöbbsz, valami meghitt tényező hiányzik gyermekeid életéből. „Létezik-e egyáltalán még olyan, hogy egy család közösen elmondja a rózsafüzért?” — veted fel a kérdést. „Imádkozzák-e a szülők gyermekeikkel ma is az asztali áldást? Énekelnek-e még valahol közösen a reggeli vagy esti étkezéskor? Létezik-e ilyen, — vagy ez már avult dolog, amit aligha kíván vissza már valaki?”

Úgy vélem, ebbeli két kérdésed megalapozott. Nem sok család lehet már, ahol megtartják a szabályos, a pontos időhöz kötött imádságot. Talán ez — többek között — a külső körülményeken is múlik. Nyugtalan korban élünk. A közös étkezés többé már nem magától értetődő, és az asztal megszűnt a család találkozási helye lenni. De még az egyház hívei közül is sokan furcsának találnák, ha közös imádságról kezdenék beszélni. Az idejétmúlt imaszövegek idegenekké lettek, aligha tudnánk már azokat magunkévá tenni. És kiben van annyi kezdeményező erő, hogy egyéni szövegeket fogalmazzon, és saját élethelyzetéből kiindulva szabadon imádkozzék? — Néha még előfordul, hogy egy-egy család vasárnap, reggelként közösen énekel, vagy az ünnepi ebéd előtt áldást mond, de ez ma már csaknem kivételes eset.

A családi imádságnak évszázadokon át bizonyosan nagy jelentősége volt. Először is az, hogy az imádságok ideje szerint osztották fel a napot. Így az egész élet — és benne a hétköznapiak — vallásos veretet kaptak. Ritkán jut eszünkbe, hogy a régebbi korokban az élet kevésbé volt változatos, mint a jelenben. Otthon rendszerint csak a Biblia és a szentek legendája volt az egyetlen olvasmány. A vasárnap predikáció ösztönzője volt a kulturális életnek is. Az ima és az ének, a jámbor szólammondók stb., kedveltek voltak az egymás közötti mindennapos érintkezésben és eszmecserében. Én még mint kis gyermek az egyik vendégségben átéltem azt, hogy a parasztcsalád a fészület köré gyűlve elimádkozza a rózsafüzért. Ott mindenki jelen volt, a szolgálak, és szolgálólányok, kisgyermekek és az öregek is. Az imádság egyben a közösségi találkozás helye is volt, és utána még egy ideig beszélgettek, nevetgéltek, végül megtárgyalták a másnapi munkát.

Egyes vidéken rendszeres házi ájtatosságok is voltak. Felolvastak egy fejezetet a Szentírásból, énekeltek, és olykor előadtak egy-egy részletet is a szentek életéből. Így kaptak az emberek indításokat a jóra, ilyen gondolatokkal jártak keltek, ebből táplálkozott fantáziájuk is. Ezek hatására lehetőségük nyílt a különböző megfontolásokra, és ösztönzést kaptak a lelkiismeretvizsgálatra is. Az egész napot így az Istennel való párbeszédben töltötték.

Nem kell azonban a közös családi vallásossági formákat elhamarkodottan magasztalunk. Végére volt „üresjáratú” ima is, volt előírásos, „drilles” ima is, valamint szokássá vált a kiüresedett formák gyors elhadarása. A szigorú imakötelezettséget sokan átkos tehernek érezték, amely ránehezedett lelkiismeretükre. Az emberek gyakran megkönnyebbültek és felszabadultak, ha valami módon kiszakadhattak a már-már merevvé és élettelenülé vált családi imából. — Ma viszont olyan mélypontra kerültünk, hogy most *ismét* azt keressük, miként találhatnánk meg újra a családi imádság formáit, hogyan építhetnénk be ismét életünkbe. Nem hiszem azonban, hogy elég csak egyszerűen összekapcsolni a régi formákat ott, ahol már megszakadt az imádság fonala. Életünk rendkívüli módon megváltozott. A családnak az egyházközséggel való kapcsolata — a legtöbb helyen — alig jut kifejezésre. A hit és a vallás sokkal kevésbé van hatással mindennapi életünkre. Emlékezz csak vissza arra, hogy régebben a ti családokban is mennyi vallásos szokás volt! — és ma már csak kis maradéka él, nagy részét elfelejtettük. Az ima válsága természetesen a családi élet

valóságával is erősen összefügg. — Ha ugyanis a család tagjai valóban összetartozónak érzik magukat, akkor keresik az együttlét formáit, és akkor valóban létrejön összetartozásuknak a belső „kulturája”, rituáléja is. Mindenek előtt az ünnepek esetében szükséges egy jól kifejezett forma vagy valamiféle szokás, minthogy ezek (évente) ismétlődnek. És a gyermekek (különösen a kicsinyek) — nagyon hálásak lesznek, ha majd visszagondolhatnak az elmúlt ünnepekre. Ezzel ugyanis egy bizonyos „megállapodottság” kerül az életükbe, egy olyan alapforma, ami erősíti bennük a bizalmat.

Az elmúlt évtizedekben átfogó elvilágiasodást és „kijózanodást” éltünk át. A vallási formák ma a régmúlt korok ásatag maradványainak tűnnek. Nemcsak hogy a vallásosságat visszaszorították egy nagyon is magánjellegű, személyes zugba, hanem ez a vallásosság ma aligha találja meg a közösségre és a nyelvre is kifejezhető formáját. Talán ez éppen azért van, mert a munka világában, a jelenlegi társadalomban annyi beteges állapotot és fárasztó nyugtalanságot tapasztalunk. Egyre növekszik bennünk az a kívánság, hogy családi életünket mélyebbre alapozzuk.

Azt hiszem, ha valaki megtanul imádkozni, abban van valami közös vonás azzal, hogy megtanul beszélni, megtanul érezni és szeretni. Ha ugyanis az ima csak úgy „lóg a levegőben”, vagyis, ha nincs egybekapcsolva életünk sokoldalú megnyilvánulásával, akkor csak valami külső kórtés, merő szertartás, valami „ráhelyezett adalék” marad. A gyerek egy jól megformált világba nő bele, egy összefüggésekkel gazdag kozmoszba, egyfajta világlátásmódba. Nekünk, mint szülőknek, az a kötelező feladatunk, hogy gyermekeinknek olyan birodalmat építsünk fel, készítsünk elő, amely majd befogadja őket, bizalmat sugároz feljükk és bátorságot ad az élethez. Ha a gyermekek által megtapasztalt világ értelmetlennek tűnik, ha az őket körülvevő emberek megbízhatóknak és barátságosaknak mutatkoznak, akkor a gyermekek szilárd támaszt kapnak és bizalommal lépnek a világba. Az a döntő alapmodell, amit maguk előtt látnak, amit mindig „tanulmányozhatnak” az a család — mindenek előtt az apa és az anya. A családban bemutatva látják, hogyan is érintkeznek és bánnak egymással az emberek, hogyan értetik meg magukat, miként tisztelik egymást, vagy éppen harcolnak egymás ellen; miképpen becsülik nagyra a másikat, vagy hogyan teszik tönkre egymás életét. Az érintkezési formák és a nyelv az a „nyersanyag”, amit aztán a gyerekek is felhasználhatnak, hogy eljussanak létük elfogadásához. A gyermekek képtelenek szorongástkeltő világban élni, megmagyarázatlan és fenyegető valóság közepette! — A nyelv segíti őket abban, hogy bizalomkeltővé tegye azt, ami idegen, hogy utánozhatóvá tegye azt, amit eddig nem értettek, és hogy a rejtélyes világ titkaiba is belelássanak.

Hitünk nem más, mint létünk egyfajta magyarázata, a világ értelmezése. Ez a hit adja meg számunkra az alapot, hogy nyugodtan bevethetjük magunkat a létezésbe, mert tudjuk, hogy egy meghatározott útra küldtek, bizakodóan tekinthetünk Istenre. Jézusban olyan barátra találunk, aki soha nem hagy cserben minket. Ez a hit remélhetőleg nemcsak ruháinkra van kitzűve, hiszen ez nem egy jámbor jelmez, hanem meghatározza gondolkodás- és érzésvilágunkat, kihát mindennapi tetteinkre. Van a hitnek egy bizonyos „atmoszférája”, a bizalomnak olyan elemi meghatározó ereje, aminek már aligha van szüksége szavakra. Van olyan alapvető nyitottság és hála is, amit nem szükséges folyton kifejeznünk. El tudok képzelni magamnak egy olyan embert, aki sohasem imádkozik, bár „mindig imádkozik”, — aki egyetlen szót sem ejt ki, mégis szakadatlan párbeszédben él Istenrel.

A gyerekek azonban kifejezett fomákra van szükségük. Ő biztosítani szeretné magának az édesanyja szeretetét, szüksége van az anyai vonalom látható jeleire is, mivel ebből a barátságos érzületből és gyöngédségből él. A gyermek, ha szomorú vagy szorong valamitől, állandóan könyörög, hogy a szülők vegyék karjukba; ha csalódás, bántság éri, vigasztalásra vár. A gyermeknek a szülőkkel folytatott párbeszéde „segítő beszélgetés”. Ez a segítő beszélgetés lehet az imádságnak is az alapmodellje. Jó lenne, ha felhívnánk a figyelmet arra, hogy gyermekeink tanuljanak meg csodálkozni, tapasztalják meg a hálát, gyakorolják magukat a kérésben és tudjanak segítségért is kiáltani. És amikor először mutatkozik meg a büntudatuk, biztatni kell őket, hogy reménykedjenek bűneik bocsánatában és a jóvátétel ismételt lehetőségében. — Úgy hiszem, hogy a gyermeknek valami nagy dolgot jelent az, ha a szülők — akik a gyermek szemszögéből tekintve mégiscsak hatalmasok és mértékadóak — „kicsívé” lesznek és meghajolnak a náluk Hatalmasabb előtt, az Isten előtt. Ha a gyermeket ilyen módon tapasztalják meg, hogy velük együtt szülei is imádkoznak, hogy ők is elismerik hatalmuk korlátait, és kifejezik, hogy hibákat is követhetnek el, — akkor az imádság a gyermek előtt nagyon komoly dolog lesz. Megkönnyebbülést jelent neki: Igen, a szülők is hibázhatnak, de ők is felelősséggel tartoznak Valakinek, és nem helyezik magukat trónusra, hanem ők is éppen úgy kérik, hálát adnak, reménykednek a megbocsátásban, és nekik is gyakran meg kell térniök. Mindenek előtt, ráutaltak arra, hogy odafigyeljenek Istenre, mert csak így tudják felfogni, mit is kíván tőlük.

Ha Te most, a családi ima értelme és lehetőségei iránt érdeklődsz, akkor bizonyára egyéni helyzetedre gondolsz, gyermekeidre, a hatéves Szilkére és a hároméves Timre. — A gyermekek részt vesznek egész életünkben és ha nekünk fontos az ima, akkor számukra is meglesz a jelentősége. — A fiatalok gyakran szeretnek elkülönülni a felnőttektől. Egyre inkább hangoztatják egyéniségüket és minden erővel meg akarják különböztetni magukat szüleiktől. Ebben a kérdésben legyünk megértéssel irántuk. Ha serdülő gyermekeinknél meg akarjuk örízni a közös családi imaformákat, akkor meg kell osztani velük az imádkozás felelősségét is. Miért ne választhatnának egyszer ők is olyan szöveget, ami nekik tetszik? — Ha részt vehetnek benne, akkor az egész imádság menete világosabb lesz előttük, és saját ügyüknek érzik. Tevékenységük lehetővé teszi, hogy azonosuljanak az imádkozással —, míg az ellenkező esetben nagyon könnyen ellenállnak, egyszerűen azért, hogy bebizonyítsák: már ők is felnőttek.

Idáig többnyire a szóbeli imákra gondoltunk, bizonyos meghatározott szövegekre, — amikor a családi imádkozásról szóltunk. Vannak azonban az imában olyan előzetes formák és változatok is, amelyek nem kevésbé fontosak, és különösen akkor segítenek, amikor a konvencionális, a megszokott imaformákkal szembeni ellenállást nem tudjuk legyőzni, vagy éppen a hitünk közvetlen tanúságtételétől vonakodunk. — Ismerek olyan családokat, ahol csak ritkán, vagy talán sohasem imádkoznak együtt, de szokásban van náluk a közös „csendhallgatás”. A hét folyamán, egy meghatározott órában az egész család együtt van. Meggyújtanak egy gyertyát, de nincs semmi „program”, semmi liturgia, hanem kizárólag csönd van, ami elmélkedésre szólít. Talán éppen azért, mert nyugtalan korban élünk és egész nap oly sok zaklatásnak vagyunk kitéve, — az ilyen „pihenési-nyugalmi” időszak ellentétes hatásaiban igen élményszerű meg tapasztalást nyújt.

Tudom, hogy szereted a képeket. Szívesen nézed és készségesen magyarázod el másoknak mondanivalóit. Ugye valamikor régen, milyen gyakran álltunk csendben együtt a szép képek előtt, nem volt szükségünk arra, hogy magyarázgassunk egymásnak. Csendes szemlélődésben megtaláltuk és megértettük egymást. Vajon az imádságban nem ilyesféle egybefogott szemlélettel van-e dolgunk? A kép ilyenkor nemcsak felületes benyomást ad, hanem szívünk mélyébe hatol, és megindítja bensőnk. A „képekben való elmélyülés” ilyen formái a gyermekeknl is lehetségesek, és különösen a fiataloknál igen hozzáférhető út az imádság felé. Fontos, hogy ne sokat beszéljünk a külsőségekről, a művészettörténeti jelentőségéről! Belső szemlélődésnek kell itt megindulnia és, amit ki-ki megél, megtapasztal magában, azt közölje a másikkal. Az ilyen szemlélődés olyan kölcsönös eszmecsere, ami a résztvevőket hatékonyan egybekapcsolja.

Hasonló élmény ehhez a közös zenehallgatás is. A muzsika mindig jelen van a szabadidőnkben, — ám a legtöbb esetben csak háttérzene, holmi kulisszazaj, amire az ember oda se figyel. Annál meglepőbb, ha odaadással átadjuk magunkat a zenének, mintha „csupa fül lennénk”, akkor az egész személyünk, az egész testünk felfogja a zenét, és különös érzéseket, érzelmeket vált ki belőlünk, mozgásba hozza a szívet és képi benyomásokat kelt. Természetesen meg kell teremteni hozzá a megfelelő atmoszférát. A gyermekeket nyírjuk meg és készítsük elő az ilyen zenei gyakorlatokra. Milyen boldogító és meglepő számunkra, ha egy ilyen élmény után egészen más módon beszélünk egymással. Talán ilyenkor egy-egy kifejezett „imafohász” is helyénvaló lenne.

Kedves Márkom! — Meg kell állapítanom, hogy én valójában nem is válaszoltam kérdéseidre. Nem neveztem meg semmiféle olyan imát, amit együtt mondhatnál reggel feleségeddel és gyermekeiddel. Nem javasoltam neked semmiféle modellt, ami a te sajátos élethelyzetedben megvalósítható lenne. Egyszerűen csak elmeséltem azt, ami a felvetett kérdés kapcsán eszembe jutott, hogyan is látok én néhány összefüggést, és milyen utak tűnnek járhatóknak előttem. Hiszen úgy van ez, hogy az a megoldás, ami az egyik családban bevált, nem biztos, hogy feltétlenül sikeres lesz a másikkban. És mi nem akarunk sem másolni, sem pedig újfajta normákat felállítani. Viszont kölcsönösen bátorítanunk kell egymást, közölnünk kell, hogy milyen tapasztalatokat szerezünk, milyen próbálkozásokat végeztünk, és melyek a segítő, a sikeres (vagy éppen félresikerült) tapasztalataink.

Nagyon ajánlatos ezért, hogy a felvetett kérdést baráti körben is megbeszélj. Csoválkozni fogsz, milyen izgalmas (és ösztönző) beszélgetések alakulnak ki, ha a baráti családok egyszer kölcsönösen kicserélik tapasztalataikat. Hiszen mindenkinek megvan a maga élménye, mindegyikük a valóságnak egy kis darabját tárja fel és mindenki talál egy kis személyes hozzáférhető lehetőséget. Nagyon jó lenne, egyszer egy-egy baráti családdal közösen ünnepelni, vagy egy vasárnapi programot közösen megszervezni és eltölteni. Így valóban részese lehetünk egymás életéből. Megkérdezhetjük: hogyan végzitek a reggeli imát? Ti is felolvassátok-e, és megbeszélitek-e a vasárnapi evangéliumot? Próbáljuk meg, hogy egyszer már szabadon, könyv nélkül imádkozunk, minden előkészület nélkül, egyszerűen csak úgy, rögtönözve!

(Otto Betz, *Das Familiengebet noch eine Chance?* Diakonia, 1980/2. 117—121. rövidítve).

Számunk írói:

Betz, Otto, ált. és valláspedagógia professzor, Hamburg — Fülöp Béla plébános, Budapest — Gál Ferenc, a Hittudományi Akadémia professzora, Budapest — György Attila plébános, Isaszeg — Kardos József plébános, Budapest — Kozma Imre plébános, Budapest — Mustos Péter, Miskolc — Nyiri Tamás, a Hittudományi Akadémia professzora, Budapest — Rajz Mihály plébános, Budapest-Mátyásföld — Ratzinger Joseph biboros-érsek, München — Rezek Román főiskolai tanár, São Paulo — Sólymos Szilveszter főiskolai tanár, Pannonhalma — Sulyok Elemér főiskolai tanár, Pannonhalma — Széll Margit tanár, szerk. munkatárs, Budapest — Sziberth Mária, Budapest — Szunyogh Xavér Ferenc ny. tanár, Pannonhalma — Tomka Ferenc, akadémiai magántanár, Eger

INHALT

AUFSÄTZE

TAMÁS NYIRI: Gemeinschaft und Religiosität	— — — — —	2
FERENC GÁL: Eucharistie und Kirchengemeinde	— — — — —	7
ELEMÉR SULYOK: Gedächtnis und Beispiel	— — — — —	12
SZILVESZTER SÓLYMOS: Das erneuerte Chorgebet als gemeinschaftliches Gebet der Kirche	— — — — —	16

GESPRÄCH DER „THEOLOGIA“

mit Xavér Ferenc Szunyogh und Mihály Rajz

Anfänge der liturgischen und eucharistischen Erneuerung in Ungarn (Sz. M.)	— — — — —	20
--	-----------	----

DURCHBLICKE

Die verantwortliche liturgische Gemeinschaft (Sz. M.)	— — — — —	27
---	-----------	----

UMSCHAU

Vor fünfundzwanzig Jahren starb Teilhard de Chardin (Román Rezek)	—	31
Über die liturgische Erneuerung (Joseph Ratzinger)	— — — — —	39
In der Gemeinschaft der Liebe (Margit Széll)	— — — — —	41
Geheimnis des Glaubens (Mária Sziberth)	— — — — —	45

THEOLOGISCH-SEELSORGLICHE FRAGEN

Miteinander beim Tische Jesu (Attila György)	— — — — —	48
Gespräch über den Glauben anlässlich der Taufkatechese (Ferenc Tomka)	—	50
Die gemeinschaftliche Dimension der Liturgie (Béla Fülöp)	— — —	52
Vorbereitung zum Empfang der Eucharistie (József Kardos)	— — —	55
Wir suchen einen Weg (Péter Mustos)	— — — — —	58
Unsere Feier (Imre Kozma)	— — — — —	60
Hat das Familiengebet noch eine Chance? (Otto Betz)	— — — — —	62

SOMMAIRE

ETUDES

TAMÁS NYIRI: Communauté et religiosité — — — — —	2
FERENC GAL: Eucharistie et communauté ecclésiastique — — — — —	7
ELEMÉR SÜLYÖK: L'Eucharistie comme commémoration et comme exemple — — — — —	12
SZILVESZTER SÖLYMOS: La restauration liturgique et les Heures, en tant que prières communautaires de l'Église — — — — —	16

ENTRETIEN DE „TEOLOGIA"

avec Xavér Ferenc Szunyogh et Mihály Rajz

Les débuts du renouveau liturgique et eucharistique en Hongrie (Sz. M.) —	20
---	----

TOUR D'HORIZON

Communautés liturgiques — communautés responsables de la société (Sz. M.) — — — — —	27
---	----

PERSPECTIVES

Teilhard de Chardin mourut-il y a vingt-cinq ans (Román Rezek) — —	31
Sur le renouveau liturgique (Joseph Ratzinger) — — — — —	39
Unis par l'amour (Margit Széll) — — — — —	41
Il est grand, le mystère de la foi (Márta Sziberth) — — — — —	45

QUESTIONS THÉOLOGICO-PASTORALES

Ensemble autour de la table de Jésus (Attila György) — — — — —	48
Entretiens sur la foi avec les parents avant baptême de leurs enfants (Ferenc Tomka) — — — — —	50
La dimension communautaire de la liturgie (Béla Fülöp) — — — — —	52
Préparation à la première communion (József Kardos) — — — — —	55
En quête de nouvelles voies (Péter Mustos) — — — — —	58
Nos célébrations liturgiques (Imre Kozma) — — — — —	60
La prière familiale est-elle encore une chance? (Otto Bezt) — — — — —	62

TEOLÓGIA negyedévi folyóirat, megjelenik március, június, szeptember és december közepén. — Laptulajdonos: Actio Catholica Országos Elnöksége. — Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1053 Budapest, Károlyi M. u. 4-8. III. lépcső 1. B. (A kéziratot kizárólag ide kell küldeni) — Felelős szerkesztő: dr. Szennay András — Főmunkatárs: dr. Gál Ferenc — Felelős kiadó: dr. Várkonyi Imre — Egyházi jóváhagyással — Előfizetési díj 1 évre 100,— Ft. Egyes szám ára 25,— Ft. Belföldi előfizetés: Actio Catholica Országos Elnöksége TEOLÓGIA folyóirat, Budapest 62. 511-324 számú csekk számláján. — Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat útján. Külföldi előfizetési díj 1 évre 10.50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54), a Kultúra 024/2 számú számlájára az összeg rendelkezésének (Teológia előfizetés) a felületetésével. — Terjeszti a Magyar Posta. — Minden jog fenntartva. —

80-6329 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Szendrői György

Index szám

25 821

ISSN 0133—1779